ڕاهاتنی میللەت لەگەڵ کۆیلەیەتی

Discource on Voluntary Servitude
Étien De La Boétie
1548

لە نووسین و شیکردنەوەی {ئێتێن دەلابواتی} دادوەر و فەیلەسوفی گەنجی فەرەنسی لە ناوەڕاستی سەدەی شانزەدا

خوێندەوارانی بەڕێز :

ئەو ناونیشانەی سەرەوە زۆر سەرنجی ڕاکێشام , دوای ئەوەی بابەتەکەم خوێندەوە سەرسام بووم بە گرنگیەکەی. بە باشم زانی کە لەم کاتی کەرەنتێنی کۆرۆنایەدا , لە ناوەڕاستی {نیسانی 2020}ەوە دەست بکەم بە وەرگێڕانی بۆ کوردی {سۆرانی} کتێبەکە هەموی زۆر گەورەتر و لاپەڕەی زیاترو و زۆر پێشەکی و زۆر لێکۆڵینەوەی تری لەگەڵدایە , بەڵام من بەباشم زانی کە هەر بابەتە بنەڕەتیەکەی نووسەر دەربهێنم لە کتێبەکە.

بابەتەکەی{ئێتێن دەلابواتی} بە کورتی , بانگەوازێکە بۆ بە ئاگاهێنان و شیکردنەوە و تێگەیشتن لە نهێنی و لە مەتەڵی هۆکارەکانی ڕاهاتنی میللەتان لەگەڵ بارودۆخی ملکەچی بۆ سەرکردەیەکی ستەمکاری خۆیان , تێبینی کردنە لەوەی چۆن لەگەڵ تێپەڕینی کات میللەتێک ڕادێن و ئەوە دەبێتە ئاسایی کە ملکەچ و گوێڕایەڵی

دیکتاتۆرەکەیان بن و بینە کۆیلەی. یان وەک {ڕانەمەڕ و گاگەل}یان لێبێت , بۆ دوژمن و داگیرکەرانی بێگانە نا , بەڵکوو بۆدەسەڵاتدارو ڕابەر و سەرکردەیەکی نیشتیمانی خۆیان .

بابەتەکە , لە بنەڕەتدا بە فەرەنسی نوسراوە , کە من نایزانم. ئەو تەرجومانەی دەست من کەوتبوون , دوو وەرگێڕانی عەرەبی و یەکێکی ئینگلیزیە

{ هەرسێکیان جیاوازیان تێدا هەیە و ئەوەش لە وەرگێڕاندا ، چاوەڕوانکراوە} لە ماوەی ڕابردوودا ، دەستم کرد بە وەرگێڕانی بابەتەکە بۆ کوردی سۆرانی.
گەیشتبوومە نزیکەی نیوەی {وەک ڕەشنوس لەسەر کاغەز} کاتێک بە ڕێکەوت و لە باسکردندا لەگەڵ برادەرێکی بەڕێزم ، کە پێشتر یەکێک لە تەرجومە عەرەبیەکانم بۆ ناردبوو ، ئاگاداری کردمەوە لەوەی بابەتەکە وەرگێڕانێکی کوردی سۆرانی هەیە کە لەلایەن دوو بەڕێزەوە ، ڕێبوار سیوەیلی و موراد حەکیم ساڵی 2004 لە وەرگێڕانێکی فارسیەوە کردویانە بە کوردی سۆرانی ، بە ناوی {خۆ بە کۆیلەکردن} لە ماڵپەڕی PDFکتێبەکە جگە لە چاپی کاغەز ، کراویشە بە دیجیتاڵ ، بە فۆرماتی ویکیپێدیای کوردی دانراوە بۆ دابەزاندن. لەوەش زیاتر ، کراویشە بە {کتێبی دەنگی} کە بۆ ناوەندێکی کۆمەڵەی نابینایان لە هەولێر ئامادەکراوە. لینکی کتێبە دەنگیەکەش لەسەر یوتوب دانراوە ، لە خواروتر ئاماژەم بۆ کردوە. دوای ئەو زانیاریانە ، من هەردوکیانم پەیدا کرد و گوێم لە کتێبە دەنگیەکە گرت. بە گوێرەی زانیاریەکان ، ڕەنگە ئەو پرۆژەیە دوو ساڵ کاری تێدا کرابێت و {لەوە دەچێت پرۆژەیەکی فەرمی بەڕێوەبەرایەتیەک بووبێت بە هەماهەنگی ژمارەیەک کەسان و دەسگای میدیایی تریش} بە هەرحاڵ هەموی جێی دەستخۆشیە .
هەر دوای ئاگاداربونەم ، بڕیاری ئەوەم دا کە ئەو وەرگێڕانە ئامادەکراوە ، زووتر بڵاوبکەمەوە و ئەوەی خۆم دوابخەم {سەرەڕای ئەوەی ، من وای بۆ دەچم کە بە سود وەرگرتن لەو سێ تەرجومەیەی لای من هەن ، دەکرێ بە شێوازێکی باشتر

بکرێته کوردی , بەڵام لە ترسی ئەوەی نەوەک کۆرۆنا پەلامار بدات و فرسەتم نەدات تەواوی بکەم وەک خۆم دەمەوێت} لام پێویست بوو بابەتەکە هەرچۆنێک بێت زووتر بڵاو بێتەوە , چونکە مەترسی کۆرۆناشی لێدەرچێت من ئاستەنگی تری گرفتی تەندروستی خۆم و ئەندامانی خێزانم هەیە , کە بەردەوام شپرزەی کردوم و بەردەوامیم لەسەر نوسین تێک دەدەن . بۆیە وادیاربوو کە هەندێک خێراتر دەبێت ,

ئەگەر یەکسەر خەریکی ئامادەکردن و چاکترکردنی تەرجومە ئامادەکراوەکە بم.
ە ئۆریجناڵەکەی , کە هەر دوولاپەڕەی کتێب یەک PDFوەک باشتر کردنی شێوازی سکان کراون. واتە هەر لاپەڕەیەکی سکان , دوو لاپەڕەی کتێبەکەی لە خۆ گرتوە.
بەوەش هەموو لاپەڕەکان بونەتە دوو ستوونی. ئەو جۆرە لەیئاوتەش باش دەستنادات بۆ خوێندنەوە لە ئامێرە دیجیتاڵە نوێکاندا. بۆیە لام پێویست بوو بیکەم بە شێوازی لاپەڕە دوای لاپەڕە. جگە لەوەش لام سوودبەخشتر بوو کە وەرگێڕانێکی عەرەبیشی بۆ زیاد بکەم لە دوای وەگێڕانە کوردیەکەوە. کە ئەوش زۆر گرنگ و پێویستە , بۆ ڕێژەیەکی زۆری ئەو کوردانەی کە خوێندنەوەی عەرەبیەکەیان لە هی
ە PDFسۆرانیەکەیان باشترە. هیوادارم کە ئەم شێوازی دوو زمانیە و شێوازی نوێکە , ئاسانکاری بێت بۆ بڵاوکردنەوەی زیاتر و خوێندنەوی خۆشتر لە سمارتفۆن و ئایفۆن و ئایپاد و ئامێرە دیجیتالەکاندا.
دەتوانن لە ماڵپەڕیPDFکتێبە ئۆریجناڵەکە , هەرکەسێ بیەوی وەک
بگەڕێن بۆ {خۆبەکۆیلەکردن} و دایبەزینن . هەرچی www.kurdpedia.com
دەربارەی کتێبە دەنگیەکەش بێت , کە زۆر باش و گرنگە , ئەویش دەکرێ لە یوتوبدا بگەڕێن , وەک لەو لێنکەی خوارەوە :
https://www.youtube.com/watch?v=ucPZurJhC9s&t=544s
یان لە یوتوبدا بگەڕێن بۆ : { کتێبی دەنگی} , لینکی بابەتەکە دەبینرێت کەلۆگۆی {خۆبەکۆیلەکردن} ی لەسەرە.
وەرگێڕانە عەرەبیەکە { العبودية الطوعية} دوای کوردیەکە دانراوە. دیارە لەویشدا

پێشەکەکان و لێکۆڵینەوەکان لابراون ، هەر تەنیا بابەتەکەی نوسەر {ئێتێن دەلابواتی} لێی دەرهێنراوە ، عەرەبەکان بە { اتیان دو لابویسی} وەریانگێڕاوە . {هەندێ نوسین و گوتن لە فەرەنسیدا جیاوازن}

هێوادارم , بەرهەمەکە سودی چاوەڕوان لێکراوی هەبێت و پەیام و بانگەوازەکەی

دولابۆتی بگەیەنێت : {ئازادی سروشتی بنەڕەتی مرۆڤە بە زگماکی , ئەگە نەشێوێندرێت بەڵام هەر ئەوەش بەس نیە مرۆڤەکان لەوە تێبگەن , بەڵکوو ئەوە ئەرکیشە کە مرۆڤ ئازادەیەکەی بیپارێزێت و بەرگری لێ بکات}

بە هێوای ئەوەی ئەم بابەتە زەنگی هوشیاری بێت بۆ تێگەیشتنێکی باشتری نەخۆشی و دەرد و میکانیزمی گەمژەکردن و بە گاگەل کردنی کۆمەڵگە , تێگەیشتن لەوەی چۆن لەسەرەتادا مرۆڤەکان رادەهێنرێن لەگەڵ کۆیلەیەتی لەلایەن ستەمکارێکەوە کە خۆیان دەسەڵاتیان داوەتی و گەورەیان کردوە وکردویانە بە ستەمکارێکی پیرۆز بەسەرخۆیانەوە , ئەویش دوای جێگیربوونی دەسەڵات و کورسیەکەی , هاووڵاتیەکانی ناچاری ملکەچی دەکات ، بە ستەم یان فریودانی پارەو بەخشیش {وەک ڕاهێنانی ئاژەڵ بۆ سێرک بە زەبری قامچی و پاداشت} یان وەک چۆن ئاژەڵی کێوی لە سەرەتاوەماڵی دەکرێن و بەرە بەرە ناچار دەکرێن جڵەوی خۆیان تەسلیم کەن , دوای ئەوە لغاو دەکرێن , بە هەمان شێوە مرۆڤەکانیش بە ناچاری ڕادێن کە بگونجێن و ڕازی بن و ، لەگەڵ بەردەوامیدا وایان لێ دێت رابێن لەگەڵ ملکەچیە سەرانسەیەکەی هەموان . دواتر حالەتەکە وەک کۆیلەیەتی ئارەزومەندانەی هەموانی لێدێت. مرۆڤەکان لە دوای ناچارکردنیان و ئەو کۆیلەیەتیەی کە لە .ڕاهێنان وەک بەنج کراو , هەست بە کۆیلەتی خۆیان ناکەن سەرەتاوە بە ناچاری و ڕاهێنان توشی مرۆڤەکان کراوە , دواتر دەبێتە ئاسایی و دەبێتە میراتی بۆ نەوەکانی دوای خۆیان , بەرەوخوار شۆڕ دەبێتەوە , بۆ ئەوەی لای نەوەکانی دواتر ئەو کۆیلەیەتیە وەک دیاردەیەکی سروشتی و ئاسایی

رەچاوکرێت.

لە کۆتایشیدا , سەبارەت بەو ڕاستیەی بەشێکی زۆری {ئەگەر نەڵێم هەموو} ڕۆشنبیرانی کورد ساڵانێکی زۆرە گلەیی دەکەن لە کەم هوشیاری گەلەکەمان , ڕێژەیەکیش بەتەواوی توشی بێهیوایی بوون لەوەی بتوانرێ ئەو میللەتە بهێنرێتە

هۆش بۆ ئەوەی بتوانێ ئازادی زەوتکراوی بەدەست بێنێتەوە و ببنەوە بە مرۆڤ و هاوولاتی ئازاد. ڕەنگە ئەم بابەتە ڕوناکیەک بخاتە سەر گرفتەکەو ئامرازێک بێت بۆ چارەسەری ئەو دەردی سەرەتانە کوشەندەیە .

ئایا نەتەوەکەمان و کۆمەڵگەی کوردی لە هەر پارچەیەکی نیشتیمان , لە کوێی ئەو ماڵوێرانیەداین ؟ پێویستە پێداچوونەوە بکەین بەرەودواوە بۆ سەرەتاکانی ئەو سەردەمانەی , خەڵکی بە هیوای ڕزگاری نیشتیمانی چۆن سوپەرمان و خودایان دروست کرد , چۆن بەو مەستیەوە و بە چاوی بەسراو و مێشکی داخراو چارەنوسی میللەتەکەیان تەسلیمی کەسایەتیە هەڵبژاردەکانی خۆیان کرد و میللەت بۆ دەیان ساڵ و پتر لە نیو سەدە ، کەوتە ئەو حاڵەتی {کۆیلەیەتی ڕەزامەندانە}یە. ئەقڵی میللەت و بژاردەی هەموو چین و توێژەکان و سیاسەتمەدارانیش بەنج کران . کۆمەڵگە و خەونی هەموی چڕکرایەوە لە یەک ئەقڵ و یەک ئیرادە و بەرژەوەندیەکی تایبەت ، کە ئەویش هی سەرکردەی سوپەرمان بوو . دواتر بینیمان ئەو متمانانە بێ سنورانە چی بەسەرهات. کێ براوە دەرچوو ؟ کێ دۆڕا ؟

ئایا لە بەرامبەر رابوردوی وا و ، ئێستایەکی هاوشێوە ، چۆن بەهاکانی مرۆڤی ئەم سەردەمە و ئازادی تاک و کۆمەڵگە بەدەست بهێنرێنەوە ؟ ئەوە جێدێڵم بۆ دوای خوێندنەوەتان بۆ بابەتەکە وبۆ تێڕامان و هەڵسەنگاندن و ئاستی ئازادی فیکری.

لەگەڵ دوبارەی ڕێزو سڵاوی براتان :

بەکرحسەین / سوید

23-05-2020

تێبینی (1):

من پشکنینی وردی هەموو وەرگێڕانە کوردیەکەی بەڕێزان ڕێبوار و مورادم نەکردوە ، بەڵام بە چاوپێداخشانێکی خێرای لاپەڕەی سەرەتایی تێبینی ئەوەم کرد ، دێڕی یەکەم هەڵەیەکی تێدایە کە ماناکەی پێچەوانە کردۆتەوە .

ڕستەی سەرەتایی لە وەرگێڕانە کوردیەکەدا وا هاتوە :

مل کەچکردنی چەندین گەورەپیاوان , بە کارێکی باش نازانم ....ئەم دێرەهەڵە یە

ڕاستیەکە دەبێت وەک خوارەوە بێت :

مل کەچکردن بۆ چەندین گەورەپیاوان بە کارێکی باش نازانم ....

هیوادارم هەڵەی تری تێدا نەبن و یان کەمتر بن .

بە بۆچونی من پێویستی هەیە بە وەرگێڕانێکی تری کوردیەکە و باشتر کردنی ڕستەو دەربڕینەکان کە رابێت مەبەست و پەیامەکە باشتر بگەیەنێتە خوێندەوار , بەڵام ئەگەر منیش فریای ئەوە نەکەوم , فرسەتەکە ئازادە بۆ هەر کەسێک کە مەبەستی بێت وبتوانێت , چونکە گوتارە بنەرەتیەکە خاوەنداری تایبەتی نەماوە و ئێستا موڵکی گشتیە {Public Domain}

تێبینی (2) :

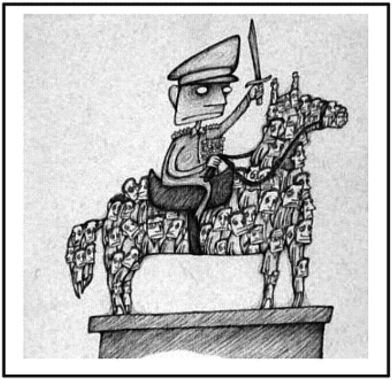
لە کۆتایی ئەم پێشەکیە , بیرم کەوتەوە کە ساڵانێکی زۆر لەمەوبەر , شاعیری بەناوبانگی عەرەب , نەزار قەببانی لە یەکێک لە جوانترین و گرنگترین شیعرە سیاسیەکانیدا , هەمان زەنگی بە ئاگاهێنانەوەی بۆ میللەتەکەی لێ داوە , بە مەبەستی خەبەرکردنەوەیان لە {خۆبە کۆیلەکردنە} و بۆ هوشیارکردنەوەیان لە مەترسی سەرکردە سوپەرمانە دیکتاتۆرەکانیان. هەمان شیعر , من ساڵی 2014 , وەرم گێڕاوە بە شێوازی داڕشتنەوە و گونجاندنی بۆ ژێنگەیەکی کوردی لە زنجیرە بڵاوکردنەوەکاندا لە پەیجی فەیسبوک

{Nizar Qabbani ba kurdi} لەبەر لێکچوونی زۆری لەگەڵ بابەتەکەی لابواتی ، بە سوودبەخشم زانی کە تێکەڵی ئەم بابەتەی بکەم ، بە فرسەتیشم زانی کە لێرەدا هەندێ دەسکاری و گونجاندن و کوردانندنی زیاتری تێدا بکەم.

هیوادارم لای ئێوەش گونجاوو پەسەند بێت .

.**************

پەیامی سەرکردەیەکی نیشتیمانی
بۆ کویلەکانی

شیعری نزار قەببانی { السیرة الذاتیة لسیاف عربی }

وەرگێڕان و داڕشتنەوەی کوردی

ئەندازیار بەکر حسەین

ستۆکهۆڵم مایس - تەمووزی 2014

2020-06-07 نوێترین دەستکاری ,

{1}

خەڵکینە

من بوم بە سەرۆکتان

ئەوە بۆ ئێوە , نیعمەتی خوایە

بتە کۆنەکانتان بشکێنن , من بپەرستن

دەسکەوت و بەرژەوەندیتان

لەپەرستنی مندایە

من لە ئاسۆدا نابینرێم هەروا ئاسان

بۆ بینینم سەبرتان بێت

چاوەڕوان بن بۆ بۆنەکان.

دوای من کەون

جێیان هێڵن ژنەکانتان بە بێ پیاو

منداڵەکانتان بە بێ نان

مێـژو چاوەڕوانی منە و

سوپاسی نیعمەتی خوا بکەن

کە بۆ نوسینەوەی مێـژوو

منی ناردووە بۆلاتان

جـوانی من و لێهاتوییم

وەکوو هی یوسف بێ هاوتان

خوداوەند لەو قژو ناوچەوانە پێغەمبەرانەی منی

نەداوە بە هیچ ئینسان

چاوەکانم وەکو دارستانی زەیتوون وچوالەن

دوعابکەن خوداوەند پارێزەر بێ لێیان

ئەی خەڵکینە

من فەرهادی شیرینم

ژنەکانتان بنێرنە لام

بۆئەوەی سک پڕ بن لەمن

مێردەکانیش سوپاسم کەن

شانازیە منداڵانیان لە من بچن .

پەیدابوونی کەسی وەک من

ڕێکەوت و دەگمەنترین ڕوداوە

ئەگینا هەزاران ساڵە

موعجیزەی وا ڕوی نەداوە.

{2}

ئەی خەڵکینە

من باشترین و دادوەر ترین و

جوانترینی هەموو فەرمانڕەواکانم

من مانگی تابان و ڕۆشنایی بەرە بەیانم

من داهێنەری جۆرها کوشتن و

نمونەی باشترین پێغەمبەرەکانم

هەرکاتێک بیر دەکەمەوە

کە وازبهێنم لە دەسەڵات

لام کارێکی نابەجێیە و

ویژدانم ڕێگەم پێ نادات

ئەی ئەوخەڵکە باشە دوای من

کێ فەرمانڕەواییان کات ؟

کێ لە دوای من چاک کاتەوە شەل و کوێریان ؟

کێ بە لاشەو ئێسکی مردوان بداتەوە ژیان ؟

کێ بەنجیان کات بە بەڵێن و

بیکاتە حەشیشە بۆیان ؟

کێ ناچاری برسێتیان کات

مردنیان لا خۆشترکات لە ژیان ؟

کێ بیان دۆشی وەک مانگا ؟

یاخۆ بمرن وەک مانگاکان ؟

بۆیە ناکرێ جێیان بێڵم و وازبهێنم لەدەسەلآت

هەربیرۆکەیەک لەو جۆرە

چاوم لە فرمێسک پڕ دەکات

بۆیە ناچار پشت بە خودا

بۆ سواربوونی ملی میللەت , بڕیارم دا

بەردەوام بم لە لێخوڕینی

ئەم ڕانەمەڕە گەمژەیە

کەوا دیارە تا قیامەت , پێویستیان بە من هەیە

{3}

ئەی خەڵکینە

من خاوەنی ئێوەم هەروەک وڵاخ و کۆیلەکانم

من بەسەرتانا دەڕۆم

وەک فەرشی تەلارو دیوەخانم

لە دانیشتن و هەستانمدا , کڕنووش بەرن

ئێوەم وەک میراتی دەست کەوت

لە موڵکی باو و باپیرانم

نەکەن کتێب بخوێننەوە , من بە ئاگام دەربارەتان

نەکەن هیچ نامە بنووسن , منیش دەنووسم لەسەرتان

هیچ گوێ نەگرن لە گۆرانی

ئەوە ئاشکرابوونی نیازتانە

ڕوبەڕوی من شیعر نەڵێن

ئەوە دەسیسەی شەیتانە

نەکەن بێ پرس بچنە ناوگۆڕ

ئەوەش بۆ ئێوە تاوانە

کە قسەم کرد باش گوێ بگرن

پیرۆزیان وەک قورئانە .

{4}

خەڵکینە چاوەڕوانم بن من مەهدیتانم

لەناو هەموو کائیناتدا. لە تاییەت و نەمرەکانم

ئەو سرودانەی منداڵان دەیڵێنەوە بۆ نیشتیمان

بەسەرچوون و لەمەولا من نیشتیمانم .

لە شەقام و مەیدانەکان

هەڵیواسن وێنەکانم

بە هەوری وشە و ستایش

بیان ڕازێننەوە و بیانکەن

بە سەرگوروشتە و داستانم

بۆم بهێنن بژاردەیەک لە گەنجترینی ژنەکان

من پیرنابم و گەنجترم لە گەنجەکان

شتەکانی من پیرنابن

نە جەستەی خۆم , نە زیندان و

نە دەسگا سەرکوتکەرەکان .

خەڵکینە من وەک {حەجاج}م

گەر بزێوبن دێمە سەرتان

یان وەکوو شێوەی جەنگیزخان

بە نێزە و شییر و سەگەکان

تا ڕاپیێچتان کەم بۆ زیندان

خەڵکینە لە زەبرو زەنگم بێزار مەبن

من بۆیە ساتە ناساتێک دەتان کوژم

تا نەم کوژن

من بۆیە وا بە کومەلی دەتان نێژم

تا نەم نێژن

{5}

ئەی خەڵکینە

جۆرە ڕۆژنامەم بۆ بکڕن

کە بنووسن دەربارەی من

وەک کڕینی لەشفرۆشان

سەرشۆستەکان کان لێیان پڕن

بۆم بکڕن کاغەز , مەرەکەب و چاپخانەکان

{یان ماڵپەڕەکان}

لەم سەردەمەدا هەموو شتێک هی کڕینە

دەم و قەڵەم و پەنجەکان

میوەی فیکرم بۆ بکڕن و

لەگەڵ گۆشتی شاعیرێکدا

بۆم بکەن بە خوان

من کۆلکە خوێندەوارم و

گرفتی دەرونیم هەیە

لە گەڵ شاعیران

شاعیرگەلێکم بۆ بکڕن

بۆ ستایش و بەستە هەڵدان

بمکەن بە ئەستێرەی بەرگی

بڵاوکراوە و ڕۆژنامەکان

هیچیان جوانترنین له من

نه ستێرەکانی سێرک و

نه ئەکتەری سەر شانۆکان

هەموو ئەو شتانەم بۆ بکڕن

که ناکڕێن لەزەمیندا یان له ئاسمان

دارستانێک له هەنگوین و

لەشکرێک له جەستەی ژنان.

ئەوەی هی کڕینیش نەبێت

دەیان کرم بە ئاسانی

چ مێژووی نەتەوەکە , بێت

یان ویژدانی خەڵکەکانی

یان قەڵەمی نووسەرانی

ئەوملیارەها پارانەی

سامانەکانی نیشتیمان

میراتی کۆنی باوکمە و

دەکرێ لێی ببەخشم پێتان

بۆ کۆیلە و بۆ کڕنۆش بەران

ئێوەش لە شانامەکانی مێژوودا

سەردەم و ئەزمونی حوکمم

لەگەڵ ئەزموونی دوبەی دا

{6}

ئەی جەماوەر ئەی دانیشتوان !

من ئەو ڕۆحە پاکەم کە نێردراوم بۆتان

بۆ پاک کردنەوەتان لەتۆزی

جاهیلیەت و گەمژەییتان

گوێ بگرن لە پەیام و دەنگم

وەک فوارەکانی ئەندەلوس

لێیان هەڵدەستی ئاوازی جوان

وێنەم بگرن ئەو کاتانەی

بزەی لێوم وەکو هی مۆنالیزایە

ئەو کاتانەش , وەک هی مەریەم

ڕوخسارم هێمنی تیایە

وێنەم بگرن کە بێدەنگم

سەنگینم و پڕ پیرۆزی

وێنەم بگرن کە لە جەبهەم

پارێزراو بە فەرماندەو هێزی

وێنەم بگرن ئەو کاتانەش وەکو خەیار

دەیبڕم زمان و ملی ڕەعیەتی سەرپێچی کار

وێنەم بگرن ئەو ساتانەی
نیشان دەگرم لە نێچیر و کاتی راوە

یا ئەو کاتانەی کە کەڵبەم
لەجەستەی شیعر گیرکراوە
ئەو کاتانەش کە بۆ مژینی
خوێنی (ئەلف و بێ) دامناوە

وێنەم بگرن ئەو کاتانەش
کە بە باوەش و لەسەر شان
هەڵتان دەگرم بەرەو گۆڕو
بەرەو ئارامگەی دوابیتان

{7}

ئەی خەڵکینە
کە خەوتان دیی بزانن من
باش ئاگادارم لە خەوتان
کەنان دەخۆن ئەوە بزانن
لە لای منەوە هاتوە بۆتان
من بە ئاگام لەو شیعرانەی
لە پشتمەوە دەیخوێننەوە

دەسگای پاراستنی کۆشکم

چالاکەو زۆر بە ئاگایە

هەواڵی هاتوچۆ و جریوەی

باڵندەکانیشم لایە

هی ئەو ساوایەنەش جارێ

لەناو سکی دایکیان دایە .

{8}

ئەی خەڵکینە

من پاسەوانی زیندانتانم

بە دیارتانەوە بەستراوم

من لە چوار دیواری کۆشکدا قەتیس ماوم

من نە ڕۆژ دەبینم بە باشی و نە گوڵی ژاڵە

دەروونم ئاسایی نیە و شیرینیم تاڵە

من لەو کاتەی وەک منداڵێک

هاتمە سەر کورسی دەسەڵات

ڕاوێژکاری بارەگا و کۆشک

بە کڕنوشەوە بۆ لام هات

مەرایی کەران و کویلەکان

لەدەورمدا جمەی دەهات

دیم هەندێک خەریکی تەپڵە و

ئەوی تر خەریکی زوڕنایە

هەندێک بۆ نەعل و پێڵاو سڕین

لە سەرە و کێبڕکێ دایە

کەس نەیوێرا لە ڕوی مندا بڵێ نەخێر

بۆ داوایەک یان بۆ فەرمان

وەزیرەکان هەموو وتیان بەڵێ قوربان

باڵوێزەکان هەموو وتیان بەڵێ قوربان

وایان فێرکردم کە من خۆم

وەکو خودا بێتە بەرچاو

لە هەیوانی کۆشکەوە ببینیم

میللەت وەک گاگەل ، دۆش داماو

ببورن لێم

ئەگەر بووبم بە هۆلاکۆیەکی نوێ

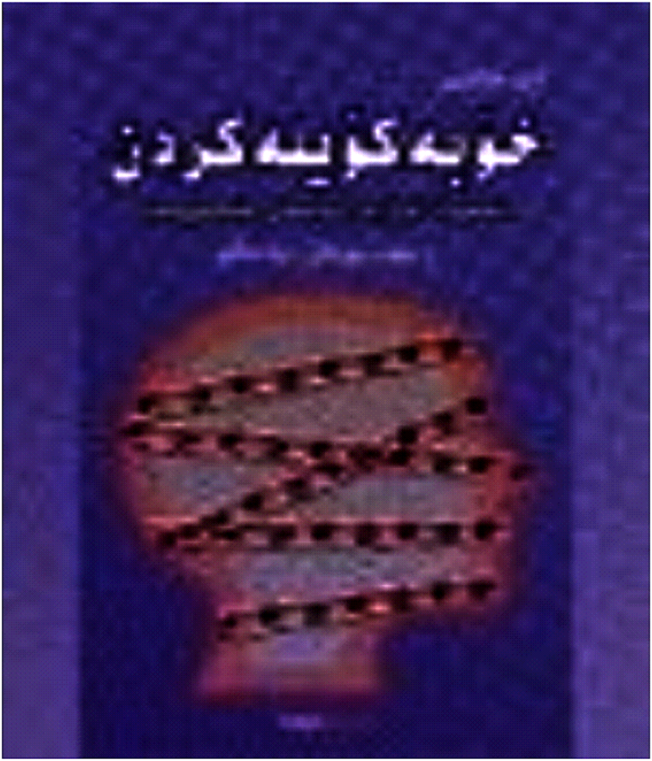
کە دەبینن خەڵکی دەکوژم

لەبەر ئەوە نیە کە وا فێرم

ئەوە بۆ پێویستی ئێوەشە و

بۆ ئەوەشە کە ڕابوێرم .

****

خۆبەکۆیلەکردن

خۆبەكۆیلەكردن

نامەیەك لەبارەی سیاسەتی ملكەچییەوە

زنجیرەی هزری سیاسی

ناوی كتێب: خۆبەكۆیلەكردن

نامەیەك لەبارەی سیاسەتی ملكەچییەوە

نووسین: ئاتین دولابۆتی

وەرگێڕانی: ڕێبوار سیوەیلی و مراد حەكیم

نەخشەسازی ناوەوە: مراد حەكیم

بەرگ: هۆگر سدیق

پیتچنین: زرار حەسەن

تیراژ: ١٠٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن: ٥٠٨

نرخ: ١٥٠٠ دینار

چاپی یەكەم: ٢٠٠٥

چاپخانە: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە

زنجیرەی كتێب – ٤- (١٠٧)

بەشی یەکەم

ملکەچی کردنی چەندین گەورە پیاوان بەکارێکی باش نازانم، لێگەڕێ
با تەنیا سەروەرێکمان هەبێت، بهێڵە تەنیا یەك کەس پاشایەتی بکات.

هۆمەر ئەم دێرانە لەبەرامبەر خەڵکدا لە زمانی ئۆلیسەوە (١) بەیان دەکات، ئەگەر ئەو تەنیا رستەی یەکەمی بەسەر زماندا هاتبا، گوتەیەکی پەسەندی گوتبوو. بەپێی لۆژیك، دەبو ئاماژە بەوە بکات کە حکومەتی فرەگەورە لەو رووەوە بەچاوێکی نزم تەماشای دەکرێت کە هەر مرۆڤێك تەنیا بەوەی نازناوی «گەورە»ی دەستکەوێ گەندەڵ دەبێت و لەڕێگای ئەقڵ لادەدات. بەڵام لەجیاتی ئەوە، هۆمەر قسەیەکی ناماقووڵی خستووتە سەر زمانی پاڵەوانەکەی «بهێڵە تەنیا یەك گەورەمان هەبێت، بهێڵە تەنیا یەك کەس پاشایەتی بکات.» ناتوانین رەخنە لە ئۆلیس بگرین، چونکە لەو هەلومەرجەدا ئەو ناچار بووە ئەم گوتانە بڵێت تاکو رێ بگرێت لە گریمانەی بەرپابوونی شۆڕش لەناو سوپاییەکاندا و بەبڕوای من، ئەو

لێرەدا حەقیقەتی کردۆتە قوربانی بەرژەوەندی. بەهەرحاڵ گوێڕایەڵیکردن لە فەرمانی یەك «گەورە» جۆرێکە لە بەدبەختی، چونکە چاوەڕوانی کردنی میهرەبانی لێی چاوەڕوانیەکی بێ هودەیە؛ لەبەر ئەوەی ئەو بەپێی پێویستی دەسەڵاتەکەی، هەرکات حەزبکات بێ بەزەیی دەبێت. هەر بەمجۆرەش هەبوونی فرەگەورە چەندین جار بەدبەختانەترە. هەڵبەت مەبەستم ئەوە نییە سەبارەت بەم مەسەلە شوێن تێرامان و جێی ناکوکیە، واتە پەسەندکردنی جۆرەکانی دیکەی حکومەت لەجیاتی پاشایەتی (٢)

قسە و باسێك بکەم. لەگەڵ هەموو ئەمەشدا، بەر لەوەی دوودڵ بین لە ئاست پێگەی پاشایەتی لەناو میللەت و ئێتنۆسەکاندا، حەز دەکەم بزانم ئایا پاشایەتیش دەچێتە ریزی ئەو دەستەیەی حکومەتەکانەوە یان نەخێر؛ چونکە زۆر ئەستەمە بتوانین باوەڕبکەین لە سەرزەمینێکدا کە هەموو شتێکی پەیوەستە بە تاکەکەسێکەوە؛ نیشانەیەك لە خۆشگوزەرانی و بەختیاریی گشتی بدۆزرێتەوە. هەڵبەت قسەکردن لەم بارەیەوە دەرفەتێکی دیکەی دەوێت، چونکە بێ گومان دەمانخاتە سەرچەندین جۆری قسەکردنی سیاسی. وەلێ لەم باسە کورتەدا، تەنیا

دەمەوێ بزانم ئەوە چۆنە کە ئاپۆرەیەك لە مرۆڤەکان، گوندەکان، شارەکان و میللەتەکان، هەندێ کات لە ژێرباری دەسەڵاتی زۆرداریێك ئەشکەنجە دەچێژن کە هیچ دەسەڵاتێکی نییە، جگە لەو دەسەڵاتەی کە خودی خەڵك پێیان بەخشیوە؛ زۆرداریێك کە دەتوانێت تەنیا تا ئەو سنووورە ئازاریان بدات کە توانای بەرگەگرتنیان هەیە؛ستەمکارێك کە بەهۆی هەدادانی خەڵك و بێ مەیلی ئەوان لە ئاست بەرەنگاربوونەوەدا ئەگەری ئەوەی بۆ دەرەخسێت هەر ئازارێکیان پێ بگەینێت و هەر ستەمێکی پێی خۆشە لەسەریان بەڕەوا بزانێت. بەڕاستی دۆخێکی سەرسوڕهێنەرە ! لەگەڵ ئەوەشدا بینینی یەك ملیۆن مرۆڤ لە بەدبەختی و بێچارەییدا هێندە ئاساییە کە لەجیاتی ئەوەی سەرسوڕهێنەر بێت زێتر جێگەی داخە. هەزاران مرۆڤ کە لە ژێر کۆت و بەندی یەك کەسدا دەژین و سەرقاڵی بەردەوامیدان و گەشەدانن بەم دۆخە و وا دەردەکەوێ کە خوشحاڵ بن بە ناو و پێگەی ئەم تاکەکەسە، ئەو کەسەی کە پێویست ناکات لە دەسەڵاتەکەی بترسن. چونکە ئەو تەنیا کەسێکە بەهۆی ڕەفتارە خوێنڕێژ و دژەمرۆییەکەیەوە هیچ فەزیلەتێکی نییە کە بکرێ ستایشی بکەین و بەباڵایدا هەڵبڵێین.

٧٥

یەکێك لە تایبەتمەندیە سپڵەکانی چەشنی مرۆڤ ناچاربوونیەتی بۆ ملکەچی و خۆبەدەستەوەدانیەتی لەبەرامبەر ستەمدا. ئێمە ناچارین خۆ بەدەستەوە بدەین؛ چونکە ناتوانین بەهێزتربین. بەم پێیەش، هەر کاتێك

چارەنووسی میللەتێك لەمیانەی جەنگێکدا، دەیانکاتە ئەڵقەلەگوێی کەمینەیەکی زۆردار، هەروەك چۆن شاری ئەسینا ملیان لەبەرامبەر سی زۆرداردا کەچ کرد (٣) ئەوە نابێت لە ملکەچی میللەتان سەرمان بسوڕمێ، بەڵکو دەبێ داخی بۆ بخۆین. بە دەستەواژەیەکی دیکە، لەجیاتی سەرسوڕمان دەبێت بە هەدادانەوە بەرگەی زۆردار بگرین و هیوامان بە ئاییندەیەکی باشتر هەبێت.

سروشتی مرۆڤ وایە بەشی زۆری ژیانی ئەو لە پەیوەندیدا بەکەسانی دیکەوە دەگوزەرێت. لە سروشتی ئێمەدایە کە حەزمان لە چاکەیە، ڕێز لە باشیەکان دەگرین و چاکەخوازی لە هەر سەرچاوەیەکەوە هەڵقوولاَ بێت بەچاوی منەتەوە لێی دەڕوانین و، بەزۆری ئاسایش و ئارامی خۆمان دەکەینە قوربانی و دەیخەینە بەرپێی ئەو کەسە کە خۆشمان دەوێت و ئەو بە شایانی ئەو خۆشەویستیە دەزانین، بۆیە، ئەگەر میللەتێك کەسێك بدۆزێتەوە کە لە هەلومەرجە ترسناك و هەستیارەکاندا بە کەمترین دووربینی و دلێری و هەستی بەرپرسیاریەوە بۆ بەرگری کردن لە میللەت هەستاوەتە سەرپێ و ئەوانی سەربەرز کردووە، هەر لەبەرئەوەش، خوو بگرن بە پەیڕەوی کردن لەو و تا ئەو ڕادەیە پەیوەست بن پێیەوە کە لە پلەی حکومەتدا داینێن و مافی فەرمانڕەوایی کردن بە شایانی ئەو بزانن، بەدوور دەزانم ئەم پرۆسەیە هەڵسەنگێنراو و ئاقلاَنە بێت. چونکە لەو کاتەدا، کەسێك کە لە پێگەی خۆیدا دەتوانێت چاکە بکات، بۆ پلە و پایەیەك بەرزکراوەتەوە کە لەوانەیە لە جیاتی چاکە ستەم بکات. هەڵبەت

تا ئەو کاتەی ئەو دریژە بە چاکە و راستی و دادپەروەری بدات نابێت

ترسمان لێ بنیشێت؛ چونکە ئەو هەڵبژاردنە، هەڵبژاردنێکی دروست بووه.

بەڵام ئەی خوای گەورە! ئەوه چ دیاردەیەکی سەیره؟ دەکرێ چ ناوێکی لێ بنێین؟ ماهیەت و جەوهەری ئەم بەدبەختیە چییە؟ ئەمە چ پیسی و، رەنگە خراپتر لەو، چ زەبوونیەکە؟ بینینی ئاپۆرەکانی خەڵك کە نەك تەنیا گوێڕایەڵی دەکەن بەڵکو بۆ کۆیلایەتی کردن رەپێش خۆ دراون؟ خەڵکانێك فەرمانڕەواییان بەسەردا ناکرێت بەڵکو دەکەونە ژێر ئیستبدادەوە؟ ئەم بەخت رەشانە، نەسامانێکیان هەیە، نە خزمانێك، نە هاوسەرێك و نەنەوەیەك و نەژیانێك ئەگەر بتوانین ناوی لێ بنێین ژیان ـ کە هی خۆیان بێت.

ئەوان هەڕاج دەکرێن، دەبنە جێی پێ رابواردن و بەدبەخت دەکرێن. نەك لەلایەن سوپاوە، یاخود گروپێکی دڕندەوە، بەڵکو لەژێر کۆنترۆڵی تاکەکەسێکدا؛ نەك هەرقل یان شەمشۆن، بەڵکو لەلایەن مرۆڤێکی سادە و ئاسایی و بچووك، کە زۆربەی کاتەکان ترسنوکترین و لاوازترین مرۆڤە. کەسێك کە هەرگیزا و هەرگیز بەشداریی لە شەڕێکەدا نەکردووه؛ کەسێك کە لە پاش رکابەرییەکەوە دەرناکەوێت؛ کەسێك کە هێزی بەکارهێنانی زەبر و توانای رێنمایی کردنی خەڵکی نییە؛ کەسێك کە تەنانەت بۆ خەوتن لەگەڵ ئافرەتێك، خاوەنی هێزێکی جەستەیی پێویست نییە! ئایا

دەتـوانین تـرس بـە هۆکـاری ملکەچـی کـردن لـە کەسـێکی ئـاوا لەقەڵـەم بدەین؟ ئایا دەتوانین بڵێین خزمەتکارەکانی ئـەو ترسنۆك و بـێ دڵ و بـێ جورئەتن؟ ئەگەر دوو، سێ، یان چوار کـەس لەبەرامبـەر کەسـێکدا راسـت نەبنـەوە دەڵـێین شـتێکی سەرسـوڕهێنەرە؛ بـەڵام بەهـەرحاڵ شـیاوی هەرسکردنە؛ لەبارێکی ئاوادا دەتوانین بڵێین نەبوونی ئازایەتی، یان تـرس، بەسەر ئەو چەند کەسەدا زاڵ بووە. بەڵام ئەگـەر سـەدان و هـەزاران کـەس

بەرگەی زۆرداری و چاوبرسیەتی کەسێك بگرن، ناکرێ بەو ئەنجامە بگەین کـە هـەموویان ترسـنوك و بـێ جـەرگن؛ بـەڵکو پێویسـتە بڵـێین نایانـەوێت لەبەرامبەریدا بوەستن، بۆیە ترسنوك نین بەڵکو بێباکن. کاتێـك هـەزاران و بگرە ملیۆنان کەس، خۆیان دوور بگرن لە رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ کەسێك کە جگە لە ستەم و دیلـی و نادادپـەروەری لەسـەر خـەڵك شـتێکی دیکـەی نییە، دەکرێ چ ناوێك لەمە بنێین؟ ئایا ئەمە ترسە؟ هەمووماندەزانین کە پۆخلەیی و شەڕانیەت سنوورێکی هەیە کە ناکرێ ببەزێنرێت. لەوانەیـە دوو یان دە کەس لە کەسێك بترسن، بەڵام کاتێـك سـەدان، هـەزاران و ملیۆنـان کـەس لەبەرامبـەر باڵادەسـتی کەسـێك ناوەسـتنەوە و بـەرگری لـە خۆیـان ناکەن، ناتوانین ناوی بنێین ترس؛ چونکە ناکرێ ترس بەم ئەندازەیە بێت، بـە هـەمان شـێوەی کـە ئەگـەر کەسـێك بیـەوێت لەبەرامبـەر سـوپایەك بوەسـتێت یـاخود پاشـایەتیەك لـەناوببات، نیشـانەی ئازایـەتی ئـەو نیـە.

کەواتە ئەوە چ پیسیەکی هیولانییە کە تەنانەت وشەی ترس هەڵناگرێت. پیسیەك کە هیچ ناوێك بۆ ئەو نیە، سروشت نیشانەیەکی ئەومان پیشان نادات، زمانەکانمان لە بەیانکردنی ئەمەدا کورت دێنن؟ ئەگەر لەلایەکەوە پەنجا هەزار پیاوی شەڕکەر و لەلای بەرامبەریشدا بەهەمان ژمارە پیاوی چەکدار ڕووبەڕووی یەکتر وەستابن و لە نێوانیاندا شەڕێك دروست ببێت کە لایەکیان بۆ پارێزگاری کردن لە ئازادی و لای بەرامبەر بۆ پێشل کردنی ئازادی بجەنگن، بەبڕوای ئێوە کام لا سەردەکەوێت؟ بەبۆچوونی ئێوە کامەیان ئازاتر هەڵمەت بەرێت و بچێتە پێشەوە؟ ئەوانەی کە بۆ پێشوازی کردن لە ئازادی هەنگاو دەنێن یان ئەوانەی کە جگە لە ئازادی و بەدیل گرتنی ئەوانی دیکە نیەتێکی دیکەیان نیە؟ لایەکیان بەهرەکانی جاران و هیوا بە داهاتوویەکی شاد و هاوشان بە خۆشبەختی لەبەرامبەر خۆیدا دەبینێت؛ بیر لە منداڵ و نەوەکانی داهاتوو دەکاتەوە؛ ئەم بیر و هزرانە

دەرد و ئازارەکانی جەنگ لە زەینیان دوور دەخاتەوە. لایەکەی دیکە، هیچ سەرچاوەیەکی سرۆشبەخشی نییە تا ئازایەتی خۆی بەهێز بکات. تاکە پاڵنەری ئەوان چاوچنوکی و چاوبرسیەتیە کە ئەویش لە بەرامبەر مەترسیدا بێ کاریگەر دەبێت و هەرگیز ناگاتە ئەو ڕادەیەی بتوانێت تەنانەت ترسی بیننی ڕژانی دڵۆپە خوێنێك لە برینێ نەهێڵێت. بیر لە شەڕی دادپەروەرانەی *میلیتادیس*، (٤) *لیۆنیداس*، (٥) تمیس*تۆکلس*(٦) بکەرەوە؛ ئەو شەڕەی کە یۆنانیەکان لەبەرگریکردن لەخەڵك و

سەرزەمینی خۆیان ئەنجامیان دا و هێشتا لە یادەوەری پیاوانی ئەمڕۆدا هێندە نوێیە وەك بلێی هەر دوێنێ ڕوویداوە. ئەم شەڕە، بەیەکێك لە جەنگە نموونەییەکان لە سەرتاسەری جیهاندا لەقەڵەم دەدرێت. بیردەکەنەوە چ هێزێك توانا و ئازایەتی ڕاوەستان لە بەرامبەر گەورەترین کەشتیەکانی بەم چەند پیاوە بەخشیبوو! لە جەنگێکدا کە تەنانەت دەریاکان گڕیان گرت؟ ئازایەتی شەڕکردن لەگەڵ سوپایەك کە سەدان جار هێندەی سەربازە یۆنانیەکان بوو؟ ئایا جگە لەوەی کە ئەم شەڕە نەشەڕی یۆنانیەکان لەگەڵ ئێرانیەکان بەڵکو سەرکەوتنی ئازادی بوو بەسەر دیلی و زاڵبوونی ئازادی بوو بە سەر باڵادەستی و چاوبرسیەتی و چاوچنۆکیدا؟

ڕاڤەی ئەو پاڵەوانیتیانەی کە ئازادی لە دڵی ئازادیخوازاندا دەورووژێنێت، سەرسوڕهێنەرە؛ بەڵام چ کەسێك هەواڵی ئەو شەڕانەی هەموو ڕۆژێك لە نێوان خەڵکی هەندێك لە وڵاتان ڕوودەدەن، باوەڕدەکات؟ بەراستی کێ باوەڕ دەکات کەسێك بتوانێت فەرمانڕەوایی بە سەر سەدان هەزار کەسدا بکات و ئەوان لە ئازادی بێ بەش کات؟ کێ لە ئێمە تا لە نزیکەوە شایەدی ئەو ڕاستیە نەبین باوەڕی پێ دەکەین؟ ئەگەر ئەم ڕووداوە لە سەرزەمینە دوورەدەستەکان ڕوودات و بۆ ئێوەی بگێڕنەوە،

ئەوە کێیە بە ئەفسانە و چیرۆکی نەزانێت؟ بێ گومان، بۆ زاڵبوون بەسەر

ئەم کەسەدا، پێویست بە شەڕ ناکات، چونکە ئەگەر هەموو خەڵکی روو لە دیلەتی خۆیان وەرگێڕن و خۆدووربگرن، ئەو خۆبەخۆ ژێر دەکەوێت: لەبنەڕەتدا پێویست ناکات شتێکی لێ بسەنین، ئەوەندە بەسە شتێکی پێ نەبەخشین؛ پێویست ناکات خەڵکی بۆ رزگارکردنی خۆیان دەست بدەنە کارێك: تەنیا پێویستە لەسەریان لە دژی خۆیان هەنگاوێك نەنێن. کەواتە، ئەوە خەڵکەکەیە خۆی بە بەستنەوە و ملکەچی دەسپێرێت، چونکە هەر کاتێك بڕیار بدەن کە گوێڕایەڵی نەکەن، کۆتاییان بە کۆیلایەتی خۆیان هێناوە. نەتەوەیەك کاتێك لە نێوان کۆیلایەتی و ئازادیدا، یەکەمیان هەڵبژێرێت، ملی خۆی بەتیغ سپاردووە و کۆتی خستووتە گەردەنی خۆی، رەزامەندی خۆی لە بەرامبەر لەناوچوون و بەدبەختی خۆیدا پیشانداوە و بۆ پێشوازیکردن لێی چۆتە پێشەوە. ئەگەر بالآترین بەها دووبارە وەرگرتنەوەی ئازادیە، من ئامۆژگاری نەتەوەکان ناکەم لەم رێگایەدا هەنگاوێك بنێن. هەرچەند هیچ کارێك بەنرختر لە گێڕانەوەی مافی سروشتی مرۆڤ ـ ئەگەر بتوانین بڵێین، گەڕانەوە لە باری ئاژەڵێکی بارهەڵگر بۆ مرۆڤ ـ نیە. من چاوەڕێی ئازایەتی و بێباکیەکی ئەوتۆ لەو مرۆڤە ناکەم؛ لێگەڕێ لەجیاتی ئەوەی بەهیوای نادڵنیانەی ژیانێکی بەختیاردا بسووتێت، با لە لەناوچوون و ئاسایشی درۆزنانەی خۆیدا بژیت. ئەوکات چ دەبێت؟ ئایا بۆ بەدەستهێنانی ئازادی جگە لە ئارەزووکردن و هیوابوون بەو (ئازادی) پێویستی بە هیچ شتێکی دیکە نیە؟ ئەگەر تەنیا بڕیاردان و ویستێکی کەم پێویستە، ئەو کات ئایا

نەتەوەیەك لەجیهاندا هەیە ئامادە بێت لە ڕێگەی ئازادی و دووبارە وەرگرتنەوەی مافە پێشێلكراوەكانیدا خوێنی خۆی بڕێژێت؟ ئەو مافەی كە نەبوونی هانی بدات مردن بەباشتر لە ژیان بزانێت؟

٨٠

هەموو مرۆڤێك دەزانێ ئەو ئاگرەی لە پریشكەیەكی بچووكەوە هەڵدەستێ تا ئەوكاتەی دارێك هەبێ بسووتێ بە بڵێسەداری دەمێنێتەوە. لەگەڵ ئەمەشدا، تەنانەت ئەگەر ئاگرەكە بەئاویش نەكوژێنرێتەوە، ئەوكاتەی شتێكی نەما بۆ سووتان دەكوژێتەوە و چیدی بڵێسە نادا. بەهەمان شێوەش هەرچەندە زۆرداران زێتر تالآنی بكەن، چاوچنۆكتربن، زێتر كاولكاری و وێرانی بكەن، ژمارەیەكی زۆرتر خۆیان دەدەنە دەست و ملكەچیان دەبن. بەمجۆرەیە كە ستەمكارە فەرمانڕەواكان، بەهێزتر و ترسناكتر دەبن و زێتریش ئامادە دەبن بۆ تارومار و وێرانكردن، بەڵام ئەگەر كەسێك خۆی نەدا بەدەستەوە و بێ هیچ توندوتیژیەك، تەنها ملكەچیان نەبێت، بێ پەنا، بێ پاسەوان، رووت و قووت و بەدەستی بەتاڵ دەمێننەوە و دەگۆڕێن بۆ «هیچ»؛ هەر بەو جۆرەی ئەگەر ئاو و خۆراك نەگاتە رەگی رووەكێك لاسك و گەڵاكانی سیس دەبن و وشك هەڵدەگەڕێن.

چاونەترسەكان لەپێناوی گەیشتن بە ئارەزووە باشەكان سڵ لە مەترسی ناكەنەوە؛ پیاوانی زیرەك و بیرتیژ لە بەرگەگرتنی رەنجكێشان خۆنادزنەوە، ئەوە تەنیا ترسنۆك و دەبەنگەكانن نەتوانایان هەیە بەرگەی سەختیەكان بگرن و نەدەشتوانن لەپێناو بەرگریكردن لە مافی خۆیان

هەستنە سەرپێ؛ ئەوانە تەنیا لە ئاستی ئارەزوو و خواست و خوزگە هەڵکێشاندا دەمێننەوە، هەرچەندەش ئەم ئارەزووە بە بەردەوامی لە جەوهەری ئەواندا ماوەتەوە، وەڵێ بوێری درکاندن یاخود خەباتکردنیان لەپێناویدا نیە. ئەم ئارەزووە هەم لە دڵی ئاقڵەکان و هەم لە دڵی نەزانانندا، هەم لە هزری پیاوانی بە جەرگ و هەم لە زەینی کەسانی ترسنۆکدا شەپۆل دەدات. ئەو ئارەزووەی کە ئەگەر بێتەدی هەردوو گروپەکە دەگەیەنێت بەوپەڕی دڵخۆشی. بەڵام وا دەردەکەوێت لێرەدا، هۆکارێك ونە. من نازانم ئەوە چۆنە کە سروشت، مەیلی سووتێنەری

ئازادی، ئەم بەهرە قووڵەی، لە دڵی مرۆڤەکاندا جێ نەکردۆتەوە؟ بەهرەیەك کە کاتێ لەدەست دەردەچێ، زۆردارەکان دێنە مەیدانەوە و ئەو رێژەیەش لە بەهرە کە دەمێنێتەوە لەبەر لاوازبوونی بەهۆی کۆیلایەتیەوە، بێ کاریگەر دەبێت. ئازادی تەنیا بەختەوەرەیەکە کە مرۆڤەکان لەسەری سورنین؛ چونکە ئەگەر لەسەری سوربوونایە، بەدڵنیاییەوە بەدەستیان دەهێناو دەیانپاراست. وەك دەردەکەوێ ئەوان ئەم ئیمتیازە بێ نموونەیەیان لەبەر ئەوە نەویستووە، چونکە زۆر ئاسان بەدەست دێت.

ئەی هەژارەکان، بەختڕەشەکان، ئەی ئەوکەسانەی لە نەزانیدا ژیان دەبەنە سەر! ئەی ئەو نەتەوانەی خۆتان هۆکاری بەدبەختین و چاوتان لە مافەکانتان پۆشیوە! ئێوە بەدیار چاوی خۆتانەوە، خۆتان لە باشترین و زۆرترین پشکی سامانی خۆتان بێبەش دەکەن؛ مەزراکانتان تالان دەکرێن،

سامانەکەتان دەدزرێ، میراتی بنەماڵەییتان لەناودەچێ؛ بەو جۆرە دەژین کە ناتوانن بانگەشەی خاوەندارێتی هیچ شتێك بکەن؛ وا دێنە پێش چاو بەوەی کە ئێوە دارایی و خێزان و ژیانتان بەقەرز وەرگرتووە ڕەزامەند و خۆشبەختن.

ئەم گەندەڵی، بەدبەختی، وێرانی و لەناوچوونە نەك لە دوژمنێکی بێگانەوە، بەڵکو لە دوژمنێکەوە بە ئێوە دەگا کە خۆتان دەسەڵاتتان پێ بەخشیوە؛ ئەو دوژمنەی کە لە پێناویدا دەچنە جەنگ و دەکوژرێن و لە بەرخاتری شانازی و سەربڵندی ئەو لە گیانی خۆتان دەبورن. ئەو کەسەی کە فەرمان بەسەر ئێوەدا دەردەکا تەنیا دووچاو، دوودەست و جەستەیەکی هەیە نەك زێتر. تەنانەت ئەو هیچ شتێکی زێتری نییە لەوەی کە خراپترین مرۆیەکانی نیشتەجێی ناو شار و وڵاتەکانتان هەیانە؛ لە ڕاستیدا هیچ شتێکی نییە جگە لەوەی ئێوە پێتان بەخشیوە تا لەناوتان ببات. ئەگەر ئێوە چاوی پێ نەبەخشن، ئەو ئەم هەموو چاوەی لەکوێ بوو

تائێوە بخاتە ژێر چاودێریەوە؟ ئەگەر خۆتان دەست و بازووی نەدەنێ، ئەو ئەم هەموو بازووەی لەکوێ بوو تا ئێوەی پێ سەرکوت بکات، ئەگەر خۆتان پێی پێ نەبەخشن چۆن و بەکام پێیانەی لەتوانای دایە شارەکانتان پێماڵ کات؟ ئەگەر خودی ئێوە دەسەڵاتی نەدەنێ، ئەو چۆن دەتوانێ فەرمانتان بەسەردا دەرکا؟ ئەگەر هاوکاری نەکەن چۆن دەوێرێت بەگژتاندا بچێتەوە؟ ئەگەر ئێوە هەل بۆ دز نەڕەخسێنن، چۆن دەتوانێ

تالانتان کات؟ ئەگەر دەستان لەگەڵ دەستی بکوژدا نەبێ، چۆن دەتوانێ بتان کوژێ؟ ئێوە دەچێنن و ئەو دەیماشێتەوە؛ ئێوە ئامراز و کەرەستەی ماڵەکانی خۆتان بەزەحمەت پەیدا دەکەن و ئەو بە تاراج دەیانبات؛ کیژۆڵەکانی خۆتان بە خوێنی دڵ گەورە دەکەن تا ببنە هۆکاری شەهوەتپەرستی ئەو؛ کوڕەکانتان لە پێناوی ئەودا دەنێرنە جەنگ و دەیانکەنە خزمەتکاری ئەو؛ جەستەی خۆتان دەخەنە بەردەستی تا کارکوشتەی کات و ئەنجامی سوودی کارەکەی ئێوەش لە عەیش و نۆش و هەوەسبازیدا بەکاربهێنێ، وزەی خۆتان دەکەنە ئاو تاکو ئەو بەهێزتر و بەهێزتر بێت و لەژێر دەسەڵاتی خۆیدا لە پەلوپۆتان خات. ئێوە دەتوانن خۆتان لەم خۆبەکەمزانی و پیسیە رزگار بکەن؛ خۆبەکەمزانیەك تەنانەت چوارپێکانیش بەرگەی ناگرن؛ ئەمەش بێ ئەوەی کە هیچ هەنگاوێك هەڵبێنن، تەنیا ئەوەندە بەسە خواستی ئازادیتان هەبێت. هەرکات بڕیار بدەن کە چیدی کۆیلە نەبن، یەکسەر ئازاد دەبن. ناڵێم بەزۆری بازوو زۆردار بڕوخێنن؛ بەڵکو دەڵێم تەنیا بەسە کە کۆتایی بەپشتیوانی لێ کردنی بێنن، ئەوکاتە دەبینن چۆن چۆنی کۆڵەکەی ئەم پەیکەرە مەزنە دەلەرزێ و سەراوژێر دەبێت.

بەشی دووەم

پزیشکەکان بڕوایان وایە نابێت دەست لەو برینانە بدەین کە چارەسەریان نیە، بێ دوودڵی ئەم ئاگادارکردنەوەیەیان راستە. بەڵام رەنگە نابەجێ بێت ئەگەر ئامۆژگاری نەتەوەیەك بکەم کە هەستیاری خۆی سەبارەت بە دەردو و نەخۆشیە کوشندەکەی لە دەست دابێت.. کەوابێ وەرن بگەڕێین تا تێبگەین کە چۆن مەیلی گوێڕایەڵی و ملکەچی لەنێو میللەتاندا ریشەی داکوتاوە بە جۆرێك کە چیدی داواکردنی ئازادی بە شتێکی سروشتی نازانن.

هەموو پشتگیری لەوە دەکەن کە مرۆڤ بەپێی سروشت و خووی خۆی لەسەرەتاوە گوێڕایەڵی دایك و باوکە، ئینجا هێواش هێواش لەپاش گەشەی ئەقڵی و پێگەیشتنی هزری، چیدی نابێتە ملکەچ و بەندەی هیچ کەسێك. سەبارەت بەوەی کە ملکەچی بۆ دایك و باوك شتێکی خۆڕسکە و لە رەمەکەکانماندا بوونی هەیە گومانێك نییە و هەموو ئەوەمان قەبووڵە کە پەیڕەوی لە نموونەیەك دەکەین. بەڵام ئەوەی کە ئایا هەر لە سەرەتای لە دایکبوونەوە ئێمە خاوەنی ئەقڵین، پرسیارێکە زانا و فەیلەسوفانی قوتابخانە جۆربەجۆرەکان لەبارەیەوە زۆر تێڕاماون و گفتوگویان کردووە. وا هەست ناکەم هەڵەم کردبێت ئەگەر بڵێم لە جەوهەری مرۆڤدا تۆوێك هەیە لە ئەقڵ کە زگماکیە و ئەگەر بە دروستی پەروەردە بکرێت بەردەگرێت و بە پێچەوانەیشەوە، ئەگەر نەتوانێ لەبەرامبەر رەزیلەت و

پیسییەکاندا بەرگری بکات بەدیهیتر نییە کە سروشت، ئەو خزمەتکارەی یەزدان و ئەم فەرمانڕەوایە بەسەر مرۆڤەوە، هەموومانی لە خاکێك دروست کردووە تاکو بەچاوی دۆستی و برایەتی و هاوکارییەوە بڕوانینە یەکتر. ئەگەر سروشت توانای جەستەیی یان روحیی زێتری بەهەندێکمان بەخشیوە، بەمەبەستی دروستکردنی جەنگ و ناکۆکی نەبووە؛ سروشت دەسەڵات و هۆشێکی زیاتری نەداوەتە کەسانێکی بەهێز و زیرەك تا بە هۆیانەوە، وەکو دڕندەکان پەلاماری لاوازەکان بدەن و ستەمیان بەسەردا بسەپێنین. ئەگەر سروشت بە هەندێك زێتر و بە ژمارەیەکی تر کەمتری بەخشیبێت، ویستویەتی هەلێك بۆ سەرهەڵدانی ئەڤینی برایانە بڕەخسێنێ تاکو ئەوانەی کە بەتوانان یارمەتی ئەوانە بدەن کە پێویستیان بە دەسگیرۆییە. کەواتە، لەبەر ئەوەی سروشت هەموو جیهانی کردۆتە شوێنی نیشتەجێبوون و حەوانەوەی ئێمە، ئەوە هەموومانی لە ماڵێکدا نیشتەجێ کردووە، ئێمەیشی بە جۆرێك خولّقاندووە تا کاتێك تەماشای یەکتر دەکەین نموونەی هاوبەشی خودی مرۆییمان لە سیمای یەکدیدا بناسینەوە؛ چونکە مەزنترین بەهرە، واتە توانای ئاخافتنی، بەهەموومان بەخشیوە تا لەگەڵ یەکدا پەیوەندیەکی برایانە چێبکەین و بەگۆڕینەوەی بیرورِا، پەیوەندیەکانمان پتەو کەین و خواستە هاوبەشەکانمان بێنینە زمان، هەروەها هەر لەبەرئەوەی لە هەموو نیشانەیەکی سروشتدا،

جیلوەیەکی گشتی لە سروشتی مرۆڤ خەملێنراوە و ئامانج لەو خولڵقاندنەی لەو نیشانانەدا پەرچ کردۆتەوە، ئەوە بە دڵنیاییەوە پێویستە بڵێین ئێمەی مرۆڤ بەسروشت ئازادین، چونکە هەمووومان رێبوارانی کاروانێکین. بۆیە نابێت لە زەینی هیچ کەسێکدا کەمترین دوودڵی لەو بارەیەوە هەبێت کە گوایە سروشت، هەندێکمانی لەسەرەتاوە بە کۆیلە خولقاندووە، چونکە ئەو گشت مرۆڤەکانی بەیەکسانی دروست کردوون.

٨٥

کەواتە قسەکردن سەبارەت بەوەی ئایا ئازادی بنەمایەکی سروشتیە یان بەدیهاتووە، قسەکردنێکی بێهودەیە؛ چونکە ناتوانرێ هیچ مرۆڤێك بکرێتە دیل و کۆیلە مەگەر لەڕێی گومڕاکردن و هەڵخەڵەتاندنەوە بێت، لە دنیایەکدا کە سروشت بەسەریەوە فەرمانڕەوایە ـ واتە دنیایەکی پابەند بەئەقڵ ـ ناکرێت تیایدا هیچ جۆرە دژایەتیەك کە نیشانەی نادادپەروەری بێت بدۆزرێتەوە. لەبەرئەوەی ئازادی بەشێکە لە سروشتی مرۆیی، ئێمە نەك هەر تەنیا خاوەنی ئەو ئازادییەین، بەڵکو دەشمانەوێ بیپارێزین. ئێستا ئەگەر کەسانێك، خوای نەخواستە گومانیان لەم ئەنجامە هەیە ئەوەندە گومڕان کە ناتوانن ماف و ئارەزووە شەخسیەکانی خۆیان دەستنیشان بکەن، لەسەر منە ئەوەی پەیوەندی بەوانەوە هەیە ئاشکراکەم و ناڕەوایەتی ئەو ملۆزمە بێ رەحمانەی لەسەر تەختێ ئاشکرا بکەم. ئەگەر مرۆڤەکان کەڕ نەبن، نەعرەتەی «بژی ئازادی!» تەنانەت لە زمانی گیاندارە بێ هەستەکانیشەوە دەبیستن. زۆربەی ئەوانە کەمێك دوای

دەستبەسەرکردن دەمرن: رێك وەك ئەو ماسیەی لە ئاو هاتبێتە دەر. بەڵام ئەمانە (مرۆڤەکان) چاوی خۆیان لە بەرامبەر رووناکی (راستی) بەستووە و هیچ حەزێك بۆ پاراستنی ئازادیی سروشتی خۆیان پیشان نادەن. گەر بڕیار بوایە ئاژەڵ و دڕندەکان زنجیرەیەکی پادشایانە بۆ خۆیان دامەزرێنن، رەسەنایەتی و ماقووڵیەتی ئەوان لەسەر بنەمای رادەی ئازادیخوازیەکەیانەوە دەستنیشان دەکرا. هەموو ئاژەڵەکان، لە بەهێزترینیان و گەورەترینیانەوە بگرە تا لاوازترین و بچووکترینیان، کاتێك بەداوەوە دەبن، بەجۆرێك بە هۆی چنگوور و ددان و دەندوك و سم و شاخ و ... بەرەنگاری داوەکە دەبنەوە کە هەر بینەرێ بە ئاسانی تێدەگات ئەوان لە پێناوی بەدەستهێنانەوەی ئازادیەکەیاندایە ئاوادەکەن، ئەگەریش لە داوی دەسبەسەری رزگاریان نەبێ، دەشێ ببینرێن چۆن لە حەسرەتی

ئازادبووندا دەژاکێن و غەمگین دەبن. ئەو ئاژەڵانە هەرگیز چێژ لە ژیانی دەستبەسەری و کۆیلایەتی وەرناگرن. چ روونکردنەوەیەك باشترە لە رەفتاری فیلێك کە بەداوەوە بووە و تا دوایین گەردی وزەی خۆی بەکاردەبات، پەلەکوتێ دەکات و عاجەکەی خۆی لە درەختەکان دەکوتێ و لە بێخەوە دەریاندەکێشێ تاکو رزگاری بێ لەدەستی راوچی؛ ئەمە رەفتارێکە هەستی ئاژەڵانەی ئەو بۆ ئازادبوون بەدیاردەخا، لەم رێگایەشدا ئەو عاجەکەی خۆی دەکاتە قوربانی و خوێنبایی ئازادیەکەی؟ ئێمە جوانوی ئەسپ لە هەوەڵی لەدایکبوونیەوە دەخەینە ژێر رکێفی

خۆمان و خواردنی دەدەینێ و پەروەردەی دەکەین تا دەستەمۆ بێ و فەرمانەکانمان جێبەجێ بکات. لەگەڵ ئەوەشدا ئەم ئاژەڵە هێندە بە زەحمەتی کەوی دەبێ کە هەموو جارێك گاز لە لغاوەکەی دەگرێت و لەگەڵ هەر دەست راوەشاندنێك، هەڵدەستێتە سەرپاشوو وەك ئەوەی بەزمانی بێ زمانی و بە جوڵە وانیشان بدات کە ئەم کارە نەك بەمەیل و خواستی خۆی، بەڵکو لەژێر باری زۆر و ناچاریدا ئەنجامدەدات. لەمە زێتر، دەکرێ چی بگوترێ؟

هەروەك ئەوەی ماوەیەك لەمەو پێش لە کاتی شیعر نووسینێکی گاڵتەدا بەفەڕەنسی: گوتوومە:

تەنانەت گایەکانیش لەژێر قورسایی نیرەکاندا
سکاڵایانە، باڵندەکانیش لە قەفەسدا دەکڕۆزێنەوە.

ئاخ، لۆنگا! بمبورن لەوەی ناتوانم شیعرەکانمتان بۆ بخوێنمەوە، چونکە دڵنیام دەستخۆشیم لێ دەکەن و ئەمەش لەمندا هەستی خۆپەسەندی دەجولێنێ. ئێستاکەش کە دەزانین ئاژەڵەکان، هەرچەندە بۆ ئەوە ئەفرێنراون تا خزمەت بە مرۆڤ بکەن، بێزارن لە دەستبەرسەری و

٨٧

خوازیاری ئازادین و ناتوانن خوو بە دیلێتیەوە بگرن، ئەدی چی هاتووتە سەری ئەو مرۆڤەی یادەوەری رۆژانی بەرایی خۆی لە دەستداوە و مەیلی گەڕانەوەی بۆ ئەو یادەوەریە نییە؟

زۆرداران سێ جۆرن: هەندێکیان لەلایەن خەڵکەوە هەڵدەبژێرێن، هەندێکی دیکەیان بەزۆری تفەنگ و قشوونیعەسکەران لەسەر کورسی دادەنیشن، گروپێکی تریشیان ستەمکاریان بەمیرات بۆ دەمێنێتەوە. ئەوانە کە لە رێگەی شەڕەوە دەگەنە دەسەڵات ئەوەندە ژیرانە هەڵسوکەوت دەکەن کە هیچ کەسێك گومان ناکات (ئەوان) سەرزەمینێکیان داگیرکردووە و فەرمانڕەوایی بەسەردا دەکەن. ئەوانەی لە بنەماڵە پاشایەتیەکاندا دێنە دنیاوە، هیچیان کەمتر نییە لە زۆردارەکانی دی، چونکە لە مەمکی ستەمکاریەوە شیریان خواردووە و لەگەڵ ئەم شیرەشدا، خەسڵەتگەلی زۆردارێکیان بەمیرات بۆ بەجێ ماوە؛ ئەمانە وەها سەیری خەڵك دەکەن کە کۆیلەن و بە میرات بۆیان ماونەتەوە. لەڕووی خووڕەوشت و تەبعی شەخسی و تاکەکەسیشەوە، جا دەستکراوە بن یان پیسکە، تەختی دەسەڵات و پاشایەتی بە بەشێك لە سامانی شەخسی خۆیان دەزانن. وەلێ ئەوەیان کە لە رێگەی خەڵکەوە دەگاتە دەسەڵات، ئەگەرچی وا دێنە پێشچاو کە هێمنتر و هەدادانیان زێترە، بەڵام کاتێ خۆی لەشوێنێکی باشتردا دەبینێتەوە و پلە و پێگەی گەورەیی و نفووز بەدەست دەهێنێ، دوورە دەست لە دەسەڵات هەڵبگرێ. فەرمانڕەواییێکی لەمجۆرە بەزۆری بڕیار دەدات ئەو حکومەتەی لەلایەن خەڵکەوە پێی سپێردراوە بکاتە میراتی خۆی و کاتێکیش میراتگرەکانی ئەم هزرەیان لا پەسەندبێت، بەجۆرێ رووەدەکەنە توندوتیژی و ستەم و بێ رەحمی کە پێش زۆردارەکانی دیکە دەکەون، چونکە ئەوان بۆ جڵەوکردنی

خەڵك و سەپاندنی ستەمکاری، ناچارن پەنا بەرنە بەر زۆر و تۆقاندن،

یادەوەری ئازادی لە زەینی خەڵکدا بسڕنەوە و بەزۆریش لەم کارەدا سەرکەوتوو دەبن. قەبووڵمە لەنێوان ئەم سێ جۆر ستەمکاریەدا جیاوازی هەیە، وەلێ پێویستە بڵێم هیچ کامیان لەوی دیکە باشترنین. چونکە هەرچەندە شێوەی دەسەڵات گرتنەدەست لەهەر سێ بارەکەدا جیاوازە، ڕێگای حکومەت کردن بەکردەوە لە هەرسێکیاندا یەکە. ئەوانەیان کە هەڵدەبژێردرێن، بەجۆرێك لەگەڵ خەڵکدا دەجولێنەوە، وەك بڵێی خەریکی دەستەمۆکردنی گاکێویەکانن؛ ئەوانەیان کە بە زەبری شەڕەنێزە و چەك دەگەنە دەسەڵات، خەڵکی وەك دیلەکانی شەڕ گریمانە دەکەن، ئەوانەشیان کە میراتگرانی ستەمکارین، ئاپۆرەی خەڵك بەو کۆیلانە لەقەڵەم دەدەن کە لەگەڵ سامانەکانی دیکەدا بەمیرات بۆیان ماونەتەوە.

وەرن لەم بارەیەوە ئەو منداڵە تازە لەدایکبووانە بهێنینە پێش چاومان کە نە بە کۆیلەتی ئاشنان و نەبانگی یۆتۆپیای ئازادیان بەرگوێ کەوتووە، بەتەواویش بەم جۆرە وشانە نامۆن. ئەگەر داوا لەمانە بکرێت لە نێوان ئەم دووانەدا، واتە ئازادی و کۆیلەتی، یەکێکیان هەڵبژێرن، کامیان هەڵدەبژارد؟ گومانم نییە ئەوان فەزڵی ئازادبوون و ئەقڵی خۆیان دەدا بەسەر ملکەچی و جێبەجێکردنی ئەو فەرمانانەی لە ئارەزووی تاکەکەسێکەوە سەرچاوە دەگرن. تاکە ڕیزپەڕێك لەم بارەوە میللەتی بەنی ئیسرائیلە کە بەبێ هیچ جۆرە ناچارکردنێك یان پێویستیەك بۆ

خۆیان ستەمکارێکیان هەڵبژارد (٧). هەرکاتێك مێژووی ئەم میللەتە دەخوێنمەوە ناتوانم جڵەوی توڕەیی و هەڵچوونی خۆم بگرم، لەبەر ئەو ڕەزامەندی و خوشحاڵیەی ئەوان سەبارەت بەو هەموو خوێنڕێژی و دڕندایەتیەی لە نێوانیاندا ریشەی داکوتابوو شێت دەبم. بەڵام دڵنیام گشت مرۆڤەکان تا ئەو کاتەی بە مرۆڤ دەمێننەوە، واتە تاپێش ئەوەی خۆیان بەدەست کۆت و بەندەوە دەدەن؛ ئەگەری ئەوە هەیە یان بەزۆر یان بە

فێڵ و تەڵەکەبازی بە کۆت و داوی دەسبەسەریەوە دەبن؛ یاخود دەکەونە ژێر کۆنترۆڵ و داگیرکاری بێگانەوە، هەروەکو چۆن سپارتا و ئەسینا خۆیان دایە دەست هێزەکانی ئەسکەندەری مەکدوونی (٨) یاخود لەرێگەی گروپ و دەستە سیاسیەکانەوە؛ هەر بەو شێوەیەی کە بەرێوبەرایەتی شاری ئەسینا پێش ئەو ماوەیە لە ژێر چنگی پیسیتراتوس دابوو(٩). کاتێك خەڵك بەفێڵ و تەڵەکەبازی ئازادی لە دەست دەدەن، ئەوەندەی لە نەزانی خۆیان زیانیان پێ دەکەوێ، ئەوەندە لە کردەی کاسەلێسان زیانیان پێ ناگات. هاوشێوەی ئەم بارودۆخە بەسەر خەڵکی شاری *سیراکوس*، یەکێك لەشارە گرنگەکانی *سیسیلیا* هات. ئەوان کە سەرقاڵ بوون بەجەنگ و ئەو مەترسیانەی لە هەرلاوە هەڕەشەی لێدەکردن، ئاگایان لەوە نەبوو کە بەهۆی متمانەبەخشین بە *دەنیس* (١٠) و هەڵبژاردنی بۆ فەرماندەی سوپا، دەسەڵات دەبەخشنە یەکەمین دیکتاتۆر کە بەهۆی ئەو دەسەڵاتەوە، دوای تێکشکاندنی دوژمن و

گەڕانەوەی سەربەرزانەی، لەڕێگەی گۆڕینی خۆی لە فەرماندەی سوپاوە بۆ شا، پاشان لە پاشاوە بۆ زۆردار، لەبنەڕەتدا دەکەوێتە سەرکوتکردنی هاوسەنگەرەکانی خۆی. (١١)

باوەڕناکرێ کاتێك یەك میللەت دەبێتە فەرمانبەر، چەندە زوو ئازادی خۆی بیردەچێتەوە و بەجۆرێك لەیادی دەچێتەوە کە ئیدی هەرگیز رێگە بەخۆی نادا جارێکی دی بیری لێبکاتەوە، ئەوەندەش ئاسان و سادە و بەکەماڵی مەیلەوە ملکەچ دەبێ کە هەر چاودێرێك وا هەست دەکات ئەمانە زێتر لەوەی شتێکیان بەناوی ئازادیەوە لەدەست دابێت، شتێکی دیکەیان بەناوی کۆیلەتیەوە بەدەست هێناوە، راستە بەستنەوەی خەڵك لە سەرەتادا، کارێکی قورس و سنووردارە، بەجۆرێك کە پێویست دەکات زەبروزۆری تیادا پیادە بکرێت، وەلێ نەوەی دواتر بەئاسانی ملکەچ

دەبێت، ئەم ملکەچیە لەسەر شێوەی باب و باپیرانی خۆی وەك شتێکی سروشتی و گومان لێنەکراو تێی دەڕوانێ. هەر لەبەر ئەم هۆیەشە زۆرینەی ئەو مرۆڤانی لە سایەی کۆتوبەندا لەدایك دەبن و لە سایەی هەمان کۆت و بەندا پەروەردە و گەورە دەبن و خوو بەکۆیلەتیەوە دەگرن، ئەو بارەیان بەتەواوی لەلا ئاسایی و بێ کەموکوڕی دێتە بەرچاو. ئەم خەڵکانە لە مافی خۆیان ئاگادار نین و شێوازێکی دیکەی حکومەتکردن ناناسن و ئەو هەلومەرجانەی کە تێیاندا هاتوونەتە دونیاوە بەتەواوی بەسروشتی دەزانن. هەڵبەت نەوەی داهاتوو بەردەوام خاڵە لاواز و گوشە تاریکەکانی

ژیان و پەیوەندییەکانی باب و باپیرانیان مشتومالٚ دەکەن و لەنێو کتێب و بەرهەمەکانیاندا دەکەونە لێکۆڵینەوە. لەگەڵ هەموو ئەمەشدا، نفووزی بەهێزی نەریت و خووپێوەگرتن، بە تایبەتی خووگرتن بە گوێڕایەڵیەوە، هیچ کامێکیان دڵنیاکەر و پاسـاودەر نین. گوتوویانە کە *میهرداد* (میتریداتوس) (١٢) خۆی بە خواردنەوەی ژەهر راهێنابوو تاکو لەبەرامبەریدا بەرگری دروست بکات. ئێمەش وەکو ئەو فێربووین ژەهری کۆیلەتی بنۆشین و خوو بەتاڵیەکەیەوە بگرین. ناتوانین نکوڵی لەوە بکەین کە سروشت، ئێمە بە پێی خواست و ویستی خۆی پەروەردە دەکات و ناچارمان دەکات کە هێز و لاوازیەکانی خۆمان بەدیارخەین. لەگەڵ ئەمەشدا، پێویستە دان بەوەدا بهێنین کە دەسەڵاتی نەریت و خووپێوەگرتن زۆر زێترە لە دەسەڵاتی سروشت، چونکە خەسڵەتە خۆڕسکەکانی مرۆڤ، خەسڵەتە باشەکانی، یان بەد و ناشرینەکانی، ئەگەر پەروەردە نەکرێن، لەناودەچن. لەکاتێکدا کە ژینگەی دەوروبەر لەسەر شێوەی تایبەتی خۆی شێوەمان پێدەدات، تەنانەت ئەگەر ئەمە پێچەوانەی خووی سروشتی و زگماکیانەی خۆشمان بێت. ئەو تۆوی چاکیانەی کە سروشت خستونیەتە نێو خۆڕسکی ئێمەوە هێندە لاواز و

بێمایەن کە ئەگەر بە دروستی خزمەت نەکرێن، بەرگەی کەمترین زیانیش ناگرن. ئەم تۆوانە بەزەحمەت دێنە بەر، بە ئاسانی دەڕزن و، دواجاریش

لەناودەچن. درەختەکانی میوە ئەگەر بەدرێژایی گەشەیان شوکێکیان پێ نەکەوێت توانای میوەگرتنیان دەپارێزن. بەڵام ئەگەر بەشتێك ئاڵوودە ببن یاخود لە ژینگەیەکی نەگونجاودا داچێنرێن، بەرەبەرە لەناودەچن.

هەموو گیایەك تایبەتمەندیگەلێکی تایبەت بە خۆی هەیە. بەم پێیە، سەرما، ئاووهەوا، خاك، یاخود تەنانەت دەستەکانی باغەوانیش دەشێ لەتوانایی ئەو گیایە و کەم و زێدەکردنیدا کاریگەری هەبێت. رووەکەکان هەریەکێکیان خەسڵەتگەلێکی تایبەت بەخۆی هەیە و ئەو تایبەتمەندیانەی لە رووەکێکدا دەبینین، لە یەکێکی دیکەدا نابینین. چ کەسێك یەکەمین دانیشتووانی *ڤینیزیای* لەبیرە؟ یاخود ئەوانی لەنزیکەوە بینیون؟ ئەو پیاوە ئازادانەی کە شەڕانیترینیان بەبەراورد لەگەڵ زۆردارێکی ئەمڕۆدا فریشتە بوو. ئەو مرۆڤانەی کە ئەگەر دەکەوتنە رکابەری لەگەڵ یەکتر تەنها لەسەر باشترکردنی ئاستی ژیان و دەوڵەمەندکردنی ئازادی بوو. ئەو میللەتەی ئامادە نەبوو هێندەی سەرە دەرزیەك ئازادیەکەی بە هەموو چێژ و خۆشیەکانی جیهان بگۆڕێتەوە. من ئەمڕۆ دەپرسم کێیە ئاگاداری رابردووی ئەم میللەتە بێت و بتوانێت *ڤینیزیای* ئەمڕۆ کە لەژێر کۆت و بەندی دۆجی گەورە (١٣) دایە، ببینێت و سەرسام نەبێت بە بینینی میللەتێك کە ئامادە نییە هێندەی سەرە دەرزیەك دیلەتی و بەندایەتی و گیانی خۆی بەئازادی بگۆڕێتەوە؟ چ کەسێك باوەڕ دەکات کە ئەم میللەتە درێژەپێدراوی هەمان میللەتە؟ ئایا مرۆڤ دوای جێهێشتنی ئەم شارە (مەبەست شاری *ڤینیزیایە*. و.ف) بەو ئەنجامە ناگات کە چووتە ناو

باخچەی ئاژەڵانەوە؟ لە مێژوودا هاتووە لیکۆرگۆس (١٤)، یاسادانەری سپارتا، دوو تولەسەگ، کە هەردووکیان لە دایکێک کەوتبوونەوە،

٩٢

یەکێکیانی لە ناندێندا بەدەنگی شەیپوور و ئەوی تریانی لە کێڵگەدا بەدەنگی کەڕەنا ڕاهێنا بوو و گەورەکرد و خۆراکی دەدایێ تاکو پیشانی خەڵکی «*لازدیمۆن*»[1]ی بدات کە مرۆڤەکانیش بەو جۆرەی رادەهێنرێن، پەروەردە دەبن. ناوبراو هەردوو سەگەکەی هێنانە بازاڕ و لەبەردەمیاندا لەگەنێك سۆپ و کەروێشکێکی کێوی دانان. یەکێك لەسەگەکان بەرەو لەگەنە سۆپەکە و ئەویتریان بەرەولای کەروێشکەکە رای کرد؛ هەرچەندە وەك خۆی دەیگوت هەردووکیان لە دایکێك کەوتبوونەوە. ئەم پیاوە مەزنە بە دانانی یاسا و ڕێوڕەسم، بەجۆرێك خەڵکی سپارتای پەروەردە و ڕێکخستبوون کە لە دیدی ئەواندا هیچ حکومەتێك باشتر نەبێت لە حکومەتی یاسا و ئەقڵ.

خراپ نییە یەکێك لە وتووێژە سەرنجڕاکێشەکان لە نێوان نێراوێکی *خەشایارشا*، پاشای مەزنی ئێران و دووکەس لە خەڵکی شاری *لازدیمۆنی* سپارتا بەیاد بهێنینەوە. کاتێك *خەشایارشا* سەربازەکانی خۆی بۆ داگیرکردنی یۆنان ئامادەکردن، چەند نێراوێکی ناردنە شارەکانی یۆنان تا داوای ئاووعەردیان لێ بکەن. ئەمە روولێنانی ئێرانیەکان بوو تا داوا لە شارەکان بکەن بۆ خۆبەدەستەوەدان. وەلێ ئەو هیچ پەیکێکی بۆ دوو

شاری ئەسینا و سپارتا نەنارد، چونکە هەندێ لەو نێردراوانەی پێشتر داریووشی باوکی، بۆ ئەو دوو شارەی ناردبوون، کوڕانی شار فڕێیان دابوونە کەندڕ و جۆگاکانەوە؛ ئەمەش بەو مانایەی تا تێیان بگەیێنن خۆتان (ئەگەر توانیتان) ئازادانە ئاو و خاك ببەن و بگەڕێنەوە لای پاشای

---

[1] Lacedaemone شارێك بوو لە یۆنانی کۆندا کەوتبووە قەراغ ئورۆتای ناوەندی لاکۆنیە یاخود کۆماری سپارتا. ((دووری)) یەکان ئەم شارەیان دروست کرد و بەهۆی یاساکانی ((لیکۆرگ)) (لیکۆرگۆس) بەرێوەیان دەچوو.

خۆتان. پیاوانی یۆنانی رێگایان نەدەدا بچووکترین دەست درێژی و پێشێلکاری بکرێتە سەر ئازادییەکەیان. وێڕای ئەوەش، خەڵکی سپارتا وایان هەست دەکرد ئەم کارە، رقی خواوەندەکانی، بەتایبەتیش *تالتیبیۆس*[2] خواوەندی نێرراوەکانی هەستاندووە. ئەوان لەپێناوی کپکردنەوەی رقی خواوەندەکان و قەرەبووکردنەوەی کارەکەیان، دوو هاوولاتی خۆیان ناردندە لای *خەشایارشا*. ئەم دوو کەسە *سپێرتا* (Sperta) و *بولیس* (Bulis)، لەسەر ویستی خۆیان ئامادەییان دەربڕیبوو لەبەرامبەر ئەو دوو نێراوەدا، سەرببڕدرێن. کەوتنە رێ و لەسەر رێگا گەیشتنە کوشکی ئێرانیەك بەناوی *ڤەیدەرنا* (Hydarnes)، ناوبراو جێگری پاشا بوو لە شارە کەناریيەکانی ئاسیا. ئەم پیاوە بەگەرمی پێشوازی لێکردن و بە

خێری هێنان، پاشان لەمیانەی وتووێژدا، پرسی، کە بۆچی نایانەوێ بەخشندەیی و دوستایەتی پاشای ئێران بەدەست بێنن. ڤەیدەرنا پێی گوتن: «ئەی سپارتاییەکان! بزانن کە پاشا رێزی پیاوە مەزنەکان دەگرێت و بڕواتان بێت ئەگەر ئێوەش لە ریزی پیاوەکانی ئەو دەبوون، رێزی لە ئێوەش دەنا؛ ئەگەر ئێوە ئەندامی سوپاکەی دەبوون و ئەو دەیناسین، پێی دەگوتن کە شایەنی ئەوەن ببنە فەرمانڕەوای هەندێك لە شارەکانی یۆنان» پیاوە سپارتاییەکان لە وەڵامدا گوتیان: «*ڤەیدەرنا!* قسەکانی تۆ

---

٢ Talthybius(بەمانای پەیك و جاڕدەر)، لە شەڕی تەروادادا یارمەتی ئاگامەمنوونی دا. بەپێی گێڕانەوەکانی ئەلیادە تالتیبیۆس چەند رۆڵێکی جیاوازی بینین: ئەو ببووە بەرپرسی گێڕانەوەی پرێس لە ئانتلەوە و لە ماکاتونیش کرایە بالوێز. هەروەها واباوە کە بۆ قوربانی کردنی ئەڤگینیا چوو بۆ ئولیس و لەناو ئەو نوێنەرانەدا بوو کە چوونە خزمەت کینبراس لە سپارتا. هولێك (فەیلەسووفێکی رەواقی) هەبوو بەناوی تالتیبیۆس کە خەڵکی بە پارێزەری مافی نێونەتەوەیی و ئازادی هامۆشوی بالوێزەکانیان دەزانی.

٩٤

سەبارەت بەبارودۆخی ئێمە ئامۆژگاریەکی گونجاو نین، لەبەرئەوەی باس لەو ئیمتیازە دەکەی کە ئەزموونت کردووە، ئاگاداری ئەو بەهرەیە نیت کە ئێمە هەمانە. تۆ فەخری لوتفی پاشات پێ براوە، بەڵام سەبارەت بەئازادی هیچ نازانی و ناشزانی کە ئازادی چەندە پڕشەوق و شیرینە. چونکە ئەگەر ئازادیت ناسیبا، بۆ خۆتان داواتان لە ئێمە دەکرد کە بەرگری لێ بکەین،

ئەویش نەك بە قەڵغان و نێزەی دووسەر، بەڵکو بەچنگ و ددان»

تەنێ سپارتاییەکان دەیانتوانی بەو جۆرە وەڵام بدەنەوە و بێ دوودڵی هەردووکیان بەو جۆرەی کە پەروەردە کرابوون قسەیان کرد. شتێکی نامومکین بوو ئێرانیەکان لە حەسرەتی ئازادی دا بن، چونکە نەیاندەناسی؛ مەحاڵ بوو سپارتاییەکانیش لەدوای چەشتنی تامی ئازادی، بەندایەتی و کۆت و پێوەند قەبووڵ بکەن.

کاتۆ[15]ی قەرتاجنی ئەو دەمەی لە منداڵێك زێتر نەبوو مۆڵەتی ئەوەی پێدرابوو هاتووچوی ماڵی *سیلا*[16]ی ستەمکار بکات. لەبەرئەوەی ئەو ئەرستۆکرات بوو هەروەها بەیەکێك لە خزمە نزیکەکانی سیلا حیساب دەکرا، و دەرگای ماڵی سیلا هەردەم بەروویدا کراوەبوو. ئەو بەردەوام

---

[15] Cato، مارکۆس پرسیۆس (ناسراو بە کاتۆی قەرتاجنی Utican) (٩٥ــ ٤٦پ ز)، نەوەی کاتۆی مەزن، واتە فەیلەسووفی ڕەواقیی ڕۆم، کە بەپێچەوانەی قەیسەر لە ئەنجومەنی پیراندا بەرگری لە ئازادی دەکرد. لەدوای تێکشکانی تاپسوس لەساڵی ٦٤دا خۆی بە شمشێرەکەی خۆی کوشت. کاتۆی لاو لایەنگری کۆماری و ئازادی بوو، لە سیاسەتیشدا پارێزگاریخواز بوو. هەر لەبەر ئەوەش لەدژی ژۆلیۆس قەیسەر وەستایەوە و بەرگری لە پێمپیۆس کرد.

[16] Sylla، لۆکیۆس کۆرنلیۆس ناسراو بە سیلا ستەمکاری ڕۆمیی دێرین (١٣٦ــ٧٩پ ز)، لە سەرەتاوە ئەو جێگری ماریۆس بوو، بەڵام دواتر چووە ریزی ناحەزەکانیەوە. سیلا پیاوێکی بوێر و فێڵباز بوو بۆیەشە ناویان نابوو شێرـ ڕێوی. ساڵی ٨٨پ ز بووە ئەندام لە ئەنجومەنی پیراندا و داگیرکردنی ئاسیای پێسپێردرا و چەند سەرکەوتنێکی بەدەست هێنان.

مامۆستای ماڵەوەشی لەگەڵ خۆیدا دەبرد. ئەو لەو ماڵەدا چەندین جار بینیبووی بەفەرمانی ئەو دیکتاتورە، کەسانێك دەخرێنە زیندانەوە یان حوکمی مەرگیان بەسەردا دەدرێت؛ یەکێك دوور دەخرێتەوە و یەکێکی دی بێدەنگ دەکرێ. کەسانێکی دەدی ماڵ و سامانی خەڵکیان دەدزی و کەسانێکی دیکەش قەسدی سەری خەڵکیان دەکرد؛ بەکورتی هەرکەسێك دەهاتە ئەو ماڵەوە نەك وەك ئەوەی هاتبێتە ماڵی قازی شارەوە، بەڵکو وەك یەکێك لەژێردەستەکانی زۆردار دەهاتە خزمەتی، ئەمە دادگایەك نەبوو لەپێناو پاراستنی دادپەروەری بەڵکو بنکەیەکی ستەمکاری بوو. کوڕێژگەی لاو بەدیتنی ئەم دیمەنانە لە مامۆستاکەی پرسی: «بۆچی خەنجەرێکم نادەیتێ؟ لەژێر عەباکەمی دەشارمەوە. زۆربەی ئەوکاتانەی سیلا خەوی لێکەوتووە من دەچمە ژوورەکەیەوە و دەستەکانیشم هێندە بەهێزن کە بتوانم شارێك لە شەڕانیەتی ئەو رزگاربکەم.» لەڕاستیدا ئەم گوتانە لە پیاوێکی وەکو کاتۆ دەوەشێن؛ لە راستیشدا ئەمە خاڵی سەرەتای دروستبوونی پاڵەوانێکە کە بە قەدەرێکی ستایشکراو کۆتایی هات. هەموو کەسێك دەتوانێ زەن بکات ئەم پیاوە کوڕی ئەو رۆمیەیە کە بەئازادی دەژیا.

باشە من بۆ ئەم قسانەم پێ گوتن؟ بەدڵنیایەوە لەبەرئەوە نە کە ئازادی یان ئازادیخوازی بدەمەپاڵ وڵاتێك یان هەرێمێك، لەبەرئەوەش نە کە دیلەتی لە هەموو شوێنێك و لە هەموو کاتێکدا ناخۆشە و ئازادیش لە هەموو شوێنێك خوازراو و شیرین؛ بەڵکو بەو هۆیەوە کردمن کە پێویستە

داخ بۆ گوزەرانی کەسانێك بخوین کە لەژێر سایەی کۆت و بەندا لەدایك دەبن. ئەوان گوناهێکیان نیە، چونکە تەنانەت سێبەرێکی ئازادیشیان نەدیوە و لەبەرئەوەی هیچ نایناسن، ناتوانن دزێوی کۆیلەتیش دەستنیشان بکەن. ئەگەر وڵاتی سیمیریەکان (Cimmerians) کە هۆمەر

لە بەرهەمەکانیدا باسی کردووە (١٥) لەواقیعدا هەبووایە، ئەو وڵاتەی نیوەی ساڵ لە رووناکایی و نیوەکەی دیکەیشی لە تاریکایی رەهادا بەسەر دەبرد، ئایا دەبوو سەرمان بسوڕمێ ئەگەر بماندیبا خەڵکی لە درێژەی شەش مانگ تاریکیەکەدا بەجۆرێك خوویان بەتاریکیەوە دەگرت کە ئیدی رووناکیان بیر دەچووەوە تا ئەوکاتەش کە یەکێك باسی لەخۆر و درەوشانەوەی نەکردبا بە بیریان نەدەهاتەوە و تەنانەت مەیلی دیتینیشیان نەبوو. مرۆڤ هەرگیز حەسرەت بۆ ئەو شتە ناخوات کە نەیبووە؛ ئارەزووەکان تەنیا ئەوکاتە دروست دەبن کە پێشتر ئەزموون کرابن و، ئەوە لەمیانەی رەنج و غەمدایە کە یادەوەری چێژەکانی رابردوو سەرهەڵدەدا. بەئازادی ژیان و مەیل بۆ ئازادی بەشێکە لە چارەنووسی مرۆڤ، بەڵام کەسایەتی ئەو بەجۆرێکە کە بە شێوەیەکی رەمەکی بەو ئاراستەیەدا دەڕوا کە لە ئەنجامی وەرگرتن، تیایدا سەرهەڵدەدا.

کەواتە پێویستە دان بەوەدا بنێین کە هەموو ئەو شتانەی مرۆڤ فێریان بووە بەلای ئەوەوە تەواو سروشتین و تەنیا ئەو هەستە سەرەتایی و خاوەیە کە لە تاکایەتی ئەودا دەمێنێتەوە. بۆیە، خوو، یەکەمین هۆی

خۆبەکۆیلەکردنی مرۆڤە. مرۆڤەکان لەو ئەسپانەی پێشبرکێ دەچن کە لە سەرەتاوە دەستەمۆ ناکرێن، بەڵام خوو بە ئاوسار و زین و لغاوەوە دەگرن و خۆیان بەدەست ئاوزەنگی و کۆتەوە دەدەن. مرۆڤەکان بەو بڕوایەوە گەورە دەبن کە هەردەم بەو جۆرە بووە هەندێك فەرمانبەر بن و باب و باپیرانیشیان لە ملکەچییەکی پەتیدا دەژیان. ئەوان وابیردەکەنەوە کە جگە لەمە چارەیەکی دیکەیان نییە و بەهێنانەوەی نموونە و شایەتی بێ شومار، خۆیان ناچار بەپەسەندکردنی گوێڕایەڵی دەکەن و باوەڕ بە خۆیان دەهێنن، هەروەها تا ئەو شوێنەش دەچنە پێشەوە کە بە پێی ئەو بڕوا

ریشەدارەوە، تەنانەت بەمافی فەرمانڕەوایی و موڵکایەتی کردنی چارەنووسی ژێردەستەکانیش بۆ فەرمانڕەواکان قایل دەبن.

هەمیشە چەند کەسێك هەن کە زاناترن لە ئەوانی دیکە و هەست بە قورسی کۆت و بەند دەکەن. ئەم کەسانە قەتاوقەت دیلەتی قەبووڵ ناکەن و بەردەوام لەململانێدان لەگەڵیدا: ئەوان کەسانێکن هیچ کاتێك نەدەستەمۆ دەکرێن و نەخۆیان بەدەستەوە دەدەن و هەمیشە وەك *یۆلیس*، لە وشکانی و دەریادا، بەدوای ئەسلی خۆیاندا دەگەڕێن؛ مافە لەدەستچو و سروشتیەکەیان دەناسن و ئەو ڕێگایەشیان لە یادە کە پێشینانیان لەسەری ڕۆیشتوون. ئەوان کەسانێکی ڕووناکبین و دووربینن

وەك ئاپۆرەكانی خەڵك تەنیا سەری لوتیان نابینن، بەڵكو سەیری دواوە و پێشەوەیان دەكەن؛ بەنێو رابردوودا سەفەر دەكەن تاكو بەبیرهێنانەوەی بەها كۆنەكان، لەبارەی داهاتووەوە دادوەری بكەن؛ و هەردوو ماوەكە لەگەڵ هەلومەرجە هەنوكەییەكان بەراورددەكەن. ئەوان خاوەن بیروهزری تەندروستن كە بەخوێندنەوە و بەدەستهێنانی مەعریفە گەشەیان پێدەدەن و زاخاوی دەدەنەوە. تەنانەت ئەگەر ئازادی لە لاپەڕەی رۆژگار بسڕێتەوە و بەتەواوی فەراموش بكرێت، ئەم مرۆڤانە دووبارە دەیخولقێننەوە. بەبۆچوونی ئەوان، دیلی و كۆیلەتی، لەهەر بەرگێكدا دەركەون، ناشایستە و نەخوازراون.

توركی گەورە(١٦) بەباشی دەیزانی كتێب و خوێندنەوە و فێربوون، زیاد لە هەر شتێكی دیكە مرۆڤ بەرەو سروشتی خۆی ئاراستە و لە ستەمكاری بێزاری دەكەن. لە سەردەمی ئەودا، ئەو خەڵكەی خوێندبوویان زۆر كەم بوون، چونكە ئەو لە خەڵكی خوێندەوار دەترسا و حەزی نەدەكرد ژێردەستەكانی بخوێنن. لەمبارەیەوە پێویستە بڵێین، پیاوە بەغیرەت و دڵسۆزەكان كە بە تێپەڕینی كات، خۆشویستنی ئازادیان

لەخۆدا پاراستووە، هێشتا بێ دەسەڵات و بێ كاریگەرن، چونكە هەرچەندەش ژمارەیان زۆر بێت، لەیەكتر دووركەوتوونەتەوە و یەكتر ناناسن. لە حكومەتێكی ستەمكاردا، ئەوان لە ئازادی كار، دەربڕین، تەنانەت ئازادیی بیركردنەوەش بێبەشن و بۆ

گەیشتن بە ئامانجی خۆیان بەتەنیا ماونەتەوە، لە راستیدا مۆمۆس[17]، خوای گاڵتەجاڕی و کینایە، کاتێك بەو مرۆڤەی ڤۆلکانی[18] ئەفراندبوو پێدەکەنی و رەخنەی لێ دەگرت، بەوەی ئەو خوایە لە دڵی دروستکراوەکەیدا کلاورۆژنەیەکی نەکردۆتەوە تا لەو رێگایەوە، هەست بە هزر و هەستەکانی بکات، تەنیا گاڵتەجاڕی نەدەکرد. گوتویانە بروتوس[19]،

---

17 Momos، بەرجەستەکەری ((کینایە و گاڵتەکاری)) لە کتێبی تیۆگونیدا کیژی شەڕ بووە. لەو دەمەدا کە زەوی بەهۆی زێدەبوونی لەڕی ژمارەی دانیشتووانەوە هەستی بە قورسایی خۆی کرد داوای لە زیۆس کرد تا قڕیان تێبخات. زیۆس مرۆڤایەتی دووچاری شەڕێك کرد و بەم شەڕەش دەگوترێت شەڕی " تا".

18 ڤۆلکانوس Volcanus (Vulcanus) یەکێکە لە خواوەندە رۆمیەکان، خاوەنی قەشەیەکی تایبەت بووە و جەژنی ئەو بەناوی ڤۆلکانالیا لە ٢٣ ئابدا بەرێوەدەچێ. لە جەژنی ئەم خواوەندەدا واباوە ماسی و ئاژەڵەکانی دی فڕێدەدرێنە ئاگرەوە وەك گیانی مرۆڤ تەماشایان دەکردن کە لەپێناوی خواکاندا بکرێنە قوربانی و بەمجۆرەش خواکان گیانی قوربانی بەخشەکان بپارێزن.

19 Brutus، مارکۆس یۆنیۆس، وەچەی بروتوسی یەکەم (لە دەوروبەری ٨٥ ـ٤٢پ ز) ئەو بە هاوەڵایەتی کاسیۆس لە پلانی دژ بە قەیسەری رۆمدا، کە زڕباوکی خۆی بوو، بەشداری کرد. کاتێك قەیسەر لەنێو بکوژەکانی خۆیدا ئەوی بینی، دەستی لە بەرگریکردن هەڵگرت و هاواری کرد: ((تۆش، کورەکەم!)) بروتوس و کاسیۆس دواتر لەلایەن ئانتۆنیۆس و ئوکتایۆسەوە رەدوونران و تێکشکێنران. ئەودەم بروتوس وەك پلۆتارك دەیگێرێتەوە، ئەم رستەیەی بەزاردا هات: ((ئەی پەرستن، تۆ لە وشەیەك زێترنی!)) پاشانیش خۆی دا بەسەر نوکی شمشێرێکدا.

کاسیۆس[٢٠] و*کاسکا* کە پەیمانیان دابوو رۆما ئازاد بکەن و لە دوایشدا هەموو دونیا رزگار بکەن، *سیسەرۆن*[٢١] (تاکە پارێزەری گەورەی بەختەوەریی خەڵکی لەو کاتەد) لە گروپی خۆیاندا پەسەند نەکرد؛ چونکە ئەویان ترسنۆکتر لەوە دەزانی کە جورئەتی ئەو بزاڤەی هەبێت. ئەوان متمانەیان بە باوەر و ویستی ئەو هەبوو بەڵام هێندە لە بوێری ئەو دڵنیا نەبوون. بەم پێیە، هەر کەسێك کە لە رەوش و حاڵی رۆژگارە کۆنەکان دەکۆڵێتەوە و سەرگوزشتەی چاخی کۆن هەڵدەداتەوە، پاڵەوانێك نادۆزێتەوە کاتێك بە مەبەستێکی رەگداکوتاوو بڕوای پتەوەوە دەچێتە شەڕ، نەتوانێت وڵاتی خۆی لەژێر کۆتی دیلەتی خراپەکاران رزگاربکات. وەك ئەوەی ئازادی، بۆ پیشاندانی جەوهەری خۆی پێیان، هێزێکی نوێیان پێ دەبەخشێت. *هارمۆدیۆس*[٢٢] و

---

[20] کاسیۆس، لنگینۆس، لە بنەماڵەیەکی نەجیبزادە و رەسەن بوو، لە سەفەرە جەنگیەکەی کراسوسدا لەدژی فەرسیەکان پێگەی راوێژکاری لەئەستۆ گرت. لە کاتی شەڕی ناوخۆدا کەوتە لایەنگیریکردن لە پۆمپیۆس و پارتی لایەنگیری ئەنجومەنی پیران، لە پلانی کوشتنی قەیسەریشدا کاریگەرییەکی دەستنیشانکەری هەبوو و توانیشی بروتوس تێکەڵ بەو رووداوە بکاتم.

[21] Cicero ، مارکۆس تولیۆس وتاربێژ و سیاسەتوانی رۆمی (١٠٦ ـ٤٣پ ز)، لە سەرەتای لاوێتیدا شیعری دەنووسی و خۆی سەرقاڵ کردبوو بە وەرگێڕانی ئەدەبی یونانیەوە. لە تەمەنی ١٧

سالّیدا بەشداری شەڕی کرد. لە سالّی ٦٣پ ز هاتە گۆڕەپانی سیاسەتەوە و وتارگەلێکی بێ هاوتای لە ستایش و هەجوی پیاوان و کەسایەتیەکاندا نووسی. لەبەر ئەوەی قەیسەر نەیتوانی بیکاتە پاشکۆی خۆی کەوتە دوژمنایەتیکردنی و دووری خستەوە. سالّی ٤٣ز بەخولیای سیاسەتەوە سەری نایەوە.

[22] Harmodios (٥١٤پ ز)، هارمۆدیۆس بەهاوکاری ئاریستوگیتۆن کە دوو لاوی بوێری ئەسینایی بوون، ستەمکاری ئەسینا ((هیپارخۆس)) یان کوشت. هارمۆدیۆس دەمودەست لەلایەن

ئارسیتۆژیتۆن[٢٣]، *تراسیبۆلوس*[٢٤]، *بروتوسی* باوك، *ڤالریانۆس و دیۆن*[٢٥]، هەموویان ئەو پالّەوانانەن کە سەرفیرازانە لە ڕێگای ئامانجێکدا خەباتیان کردوو سەرکەوتوون، چونکە ویستی بەهێز هەمیشە بەختی باش دێنێتەبەر. بروتوسی کوڕ و کاسیۆس توانیان دیلی و کۆیلایەتی نەهێلّن هەرچەند لە ڕێی ئازادیدا گیانیان بەخشی، بەلاّم مردنیان زۆر شەرافەتمەندانە و بەشکۆ بوو (بێ ڕێزیەکی گەورەیە ئەگەر بگوترێت ئەم پیاوە ئازایانە، چ لەمەرگ و چ لە ژیاندا، مرۆڤی کەموکورت بوون).(١٧)

لەدەستچوونی ئەم پیاوە مەزنانە، زیانێکە قەرەبوو ناکرێتەوە و بەدبەختیەکی هەمیشەیی بوو کە سەرەنجام، بەرەو داڕمانی تەواوی کۆمارەکە چوو و کۆماری و ئازادی هاوشان بە مەرگیان ژێر خاك کران. شەڕەکانی دواتر، هەموویان، تەنیا چەند پیلانێك بوون لەلایەن پیاوگەلێکی پلەوپایەخوازەوە کە تەنانەت شایانی ناو هێنانیش نین، چونکە بێگومان ئەوان بە دوای لەناوبردن و سەرنگونکردنی ئیمپراتۆرەوە

نەبوون بەڵكو لە حەسرەتی تاج و تەختدا دەسووتان. ئەوان بە پیلانگێڕان

پاسەوانەکانی هیپارخۆسەوە کوژرایەوە، بەڵام ئاریستۆگیتۆن دەست بەسەرکراو لەدوای سزادان بەکوشت چوو، خەڵکی ئەسینا وەك دوو پاڵەوانی گیانبەخش یادیان کردنەوە.

[23] Aristogiton، ئاریستۆگیتۆن (بڕوانە پەڕاوێزی پێشوو).

[24] Thrasybulus، ساڵی ٣٨٨پ ز کۆچی دوایی کردوە و لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ((سی ستەمکار))ەکەدا ناچار بە دوورکەوتنەوە کرا. لەپاش شەڕەکانی پلۆپێنیز لە شاری تیب (Thebes) سوپایەکی لە دوورخراوەکان پێکەوەنا و ساڵی ٤٠٣ دەوڵەتی ستەمکارەکانی رووخاند.

[25] Dion (٤٠٩-٣٥٤پ ز)، رێبەری سیاسی یۆنان لە شاری سیراکۆس، کوڕی دیۆنیسیۆسی یەکەم، یەکێك بوو لە قوتابیانی ئەفلاتوون و رکابەرە سەرسەختەکانی ستەمکاری. ساڵی ٣٥٧پ ز سوپایەکی لە ئەسینا کۆکردەوە و دیۆنیسیۆسی بچووکی لەناوبرد و حوکمڕانی شاری سیراکۆسی گرتەدەست و دواجار بەدەستی رکابەرەکانی تیرۆرکرا.

١٠١

لەدژی ئیمپراتۆری ستەمکار، مەبەستیان بوو بیهێننە خوارەوە و خۆیان بچنە سەرتەختی ستەمکاری. بەبۆچوونی من، ئەم جۆرە پیاوانە هەرگیز شایستەی ئافەرین نین و خوشحاڵم لەوەی ئەم جۆرە پیاوانە دەریانخست بەکاری خۆیان کە ناکرێ ناوی پیرۆزی ئازادی وەك پەردەیەك بۆ داپۆشینی هەر کارێکی سپلە بەکار بهێنرێت.

دەگەڕێمەوە سەر درێژەی قسەکانم: هۆی سەرەکی ئەوەی مرۆڤەکان بەخواستی خۆیان گوێڕایەڵی لە فەرمان و بڕیارەکان دەکەن ئەوەیە کە بە کۆیلەیی لەدایکدەبن، کۆیلەش دەهێننە دونیاوە. لەم هۆیەوە،

ئــەنجامێکیش ســەرهەڵدەدات: خــەڵکی لــەژێر کــۆنترۆڵی ســتەمکاران بەسادەیی دەبنە کەسی ترسنۆك و باڵادەستی قـەبووڵ دەکـەن. بۆ ئـەم بەڵگەهێنانەوەیە قـەرزاری بـۆقرات[٢٦] ، حـەکیمی گـەورەی یۆنـانین، کـە لـە گوتارێکدا لەبارەی نەخۆشیەکان سەرنجی دایە ئەم خاڵە. *بۆقرات* داوەتـی پاشـای گـەورە (*ئەردەشـێر هەخامەنشـی*) بـۆ چـون بـۆ دەربارەکـەی رەتکردەوە، چونکە تێگەیشت پاشای ئێران هەوڵدەدات بەچاوبرسی کردن و بەخشینی ئیمتیازی تایبەتی، بیکڕێت. *بۆقرات* تـەواو راشکاوانە وەڵامـی دایەوە کە ئەگەر زانستی خۆی لە رێگـای چارەسـەرکردنی ئـەو دڕندانـەی، مەبەستیانە هاونیشتمانیەکانی لەناوبـەرن، یـاخود هەرکەسـێکی دیکـە کـە دەیـەوێت یۆنـان بـۆ نـاو دیلـەتی و کۆیلایەتیـەکی زێـتر پـەلکێش بکـات، بخاتەکار ویژدانی خۆی دووچاری ئـازارێکی قـورس دەکـات. ئـەو نامەیـەی ئەو لە وەڵامدا بۆ پاشای ئێران نووسـیویەتی، هێشـتا لـەنێو بەرهەمـەکانی

[26] Hippocrates (٤٦٠ـ٣٧٥پ ز)، گەورەترین پزیشکی جیهـانی دێرینـە. لـەماوەی ژیانیـدا ناوبانگێکی جیهانی هەبوو. ئەردەشێری هەخامەنشی بۆ پزیشکایەتی داوەتی دەرباری کـرد، بـەڵام پەسەندی نەکرد.

ئـەودا تۆمـارکراوە و بەڵگەیەکـە لەسـەر گـەورەیی دڵەکـەی و کەسـایەتی بەرزی بۆقرات.

کەواتــە تێدەگــەین کاتێــك ئــازادی نامێنێــت، ئازایــەتی و بــوێریش لەناودەچـن. نەتەوەیـەکی فەرمانبـەر، لـە جەنگـدا، هـیچ ئـارەزوو، یـان پەرۆشـی و شـەوقێك لـە خـۆی پیشـان نـادات: لـە کـاتی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ مەترسـیدا پاشەکشـێ دەکـات و هەڵـدێت و خۆشەویسـتی ئـازادی لــەدڵی ئەوانــدا هــیچ پریشــکێ داناگیرســێنێت تــاکو بــەرەو پــێش بچـن و بەمـــەرگێکی دلێرانـــە و شـــانازیئامێزەوە، خۆیـــان بـــۆ زرگـــارکردنی هاوکاروانـەکانیان بکەنـە قوربـانی. بـەڵام پیـاوانی ئـازاد بـۆ بەختـەوەری هاوچەشــنەکانیان ململانــێ دەکــەن و هەریەکــەیان پــێش ئــەوی دیکــە دەکـەوێت و ئەگـەر تێـك بشـکێن، هـەموویان خۆیـان بەبەشـدار دەزانـن، بەهـەمان شـێوەی لـەکاتی سـەرکەوتندا، هـەموویان شـەریکن. بـەڵام ئـەو کەسانەی خۆیان بەدەست ملکەچی و کۆیلایەتەوە داوە، جگـە لـە نـەبوونی بوێری و روحیەتی خەبات، هـیچ نیشـانەیەکی هێـز و حـەزی شۆڕشـگێڕیان تێدا نییە، چونکە دڵی ئـەوان راپـێچ کراوەتـە نـاو زەلیلـی و چەپەڵییەوە، دەسەڵات بەسەریاندا زاڵ بووە و توانای ئەنجامدانی کاری گەورەیان نییە. زۆرداران زۆربـاش ئاگـادارن لـەو خاڵـە و بـۆ ئـەوەی ژێردەسـتەکانیان هەرچەند زێتر ناچاری چەوتی و زەلیلـی و خۆبەدەسـتەوەدان بکـەن، ئـەم روحیەتەیان تێدا بەهێز دەکەن و هەوڵدەدەن بیکەنە شتێکی رمەکی .

گەزنەفۆن، مێژوونووسی گەورەی یۆنانی، لە یەکێك لە کتێبەکانیدا، لـە وتووێژێکدا لەنێوان *هیرۆن*[٢٧] ، زۆرداری *سیراکۆس* و *سیمۆنیدس*[٢٨] باسی لـە

27 Hieron (٤٧٨ـ٤٦٦پ ز)، فەرمانڕەوای ستەمکاری سیراکۆس، خەڵکی یەکێك لە شارەکانی سەقلیایە. لەماوەی فەرمانڕەوایەتیەکەیدا، دەسەڵاتی قەرتاجیەکانی لە سەقلیا

هەڵچوون و نیگەرانیەکانی ئەم زۆردارە کردووە. ئەم کتێبە پڕە لەو رەخنانەی کە لە چوارچێوەی گوتە و پەیڤەکانی ئەو زۆردارەدا بەیان کراون. بریا هەموو زۆردارانی سەر رووی زەوی ئەم کتێبەیان وەك ئاوێنەیەك لەبەرامبەر چاویان دادەنا! پێموایە ئەوان بتوانن خۆیان ببینن و لە لەکەی نەنگی خۆیان هەستی شەرم دایانگرێت. لەم نامەیەدا، ئەو رەنج و ئەشکەنجەیەی یەخەی زۆرداران دەگوشێت بەباشی راڤەکراوە، چونکە ئەوان ستەمیان لە هەموان دەکرد و لە سێبەری خۆشیان دەترسان. لە خاڵە سەرنجراکێشەکانی ئەم کتێبە ئەوەیە کە دەنووسێت: پاشاکان لە کاتی لەشکرکێشی یاخود شەڕ و هێرش کردنە سەر دوژمن، چەکەکان بەسوپایەك لە کرێگرتەی دەرەکی دەدەن؛ چونکە دەترسن چەك بەپیاوەکانیان ببەخشن. (هەندێك لە پاشاکان، تەنانەت پاشاکانی فەرەنسای کۆن، کرێگرتە دەرەکیەکانیان بۆ جەنگ دەناردن تاکو گیانی خەڵکی وڵاتەکەی خۆیان نەکەوێتە مەترسیەوە و، لە راستیدا، لەدەستچوونی پارەیان بەباشتر دەزانی لە لەدەستچوونی پیاوەکانیان. هەروەها *سیپیۆن*[29] بەهەمان مەبەست دەیگوت ئەگەر گیانی هاووڵاتیەکی

سەرکوتکرد. وێڕای ئەوەی کەسێکی ستەمکار و زۆردار بوو، بەڵام حەزی زۆری لە ئەدەب و شیعر

بوو؛ شاعیرانی وەك ئەسکیلۆس پیندار لە دەرباری ئەودا شیعریان دەخوێندەوە.

[28] Simonides (٥٦٦-٤٦٧پ ز)، خەڵکی سیۆس (Ceos) ی یەکێك لە شارەکانی سەقلیایە، تەنزنووس و شاعیری غینایی سەردەمی خۆی بوو. لە سروودە بەناوبانگەکانی ئەو سروودەکانی سەرکەوتنی یاریە ئۆلۆمپیە دێرینەکانە. زۆرترینی تەمەنی خۆی لە ئەسینا بەسەربرد و لە دەرباری ستەمکارانی ئەم شارە خزمەتی دەکرد.

[29] Scipio Africanus (ساڵی ٢٢٥یان ٢٢٧پ ز مردووە)، سەرکردەی بوێر و بەهێزی رۆمی کە لە ئیسپانیا چەند سەرکەوتنێکی مەزنی بەدەست هێنا و سەرنجی خەڵکی راکێشا و بووە کونسۆل. لە کاتی هەڵمەتی هانیبال Hannibal پێشنیاری کرد ئەفریقا بکەنە گۆڕەپانی جەنگ.

خۆم رزگار بکەم باشترە لەوەی گیانی سەد کەس لە دوژمنەکانم لەناوببەم.) چونکە بەڕوونی دیارە دیکاتورێك تا ئەو کاتەی لە بێ توانایی و بێ جەربەزەیی ژێردەستەکانی دڵنیانەبێت، پایەی دەسەڵاتەکەی پتەو و جێگیر نابینێت. بەم پێیەش لەوانەیە ئەو سەرزەنشتەی *تەرەزان* لە گەورەی فیلەکان کردی و *تێرنس*[30] دەیگێڕێتەوە، لەبارەی ئەم دیکتاتورەوە بەتەواوی راست بێت.

ئایا تۆ لەو رووەوە بەخۆت دەنازی

کە فەرمانڕەوای چوارپێیەکانی؟

دیارترین نموونەی سیاسەتی بەتاڵکردنەوە و بێ کاریگەرکردنی خەڵکی ژێردەستە دەتوانین لە رووداوێکی مێژوویی وڵاتی لیدییێدا تێبینی بکەین؛ *کورۆش* لە دوای ئەوەی کە شاری سەرەکی لیدیێ، ساردیسی ئازادکرد،

کرزۆسی پاشای دەوڵەمەند و ئەفسانەیی ئەو وڵاتەی بەخشی و نەیکوشت[٣١]، بەڵام هەواڵیان بۆ هێنا کە خەڵکی ساردیس دەستیان بە

ساڵی ٢٠٤پ ز دوای بەدەست هێنانی ڕەزامەندی ئەنجومەنی پیران چووە ئەفریقا و شەڕە یەکلاکەرەوەکەی لەگەڵ هانیبال لە نزیك زاما (تونسی ئەمڕۆ) ڕوویدا و بەسەرکەوتنی سیپیۆن کۆتایی هات.

[30] Publius Terentius،Terence ، دەڵێن لەساڵی ١٩٥یان ١٨٥ پ ز لەدایك بووە، کۆمیدینووسی ڕۆمی خەڵکی قەرتاجنە. ترێنس بە سرۆش وەرگرتن لە کۆمیدیا ئەتلاییەکان چەند شانۆنامەیەکی نووسی، ئەمڕۆکە تەنیا شەش لەم شانۆیانە ماونەتەوە: ئاندریا، خەسۆ، خۆئازار، خواجە، فۆرمیۆ و براکان.

[31] لیدیێ یان لیدی، وڵاتێکی کۆن لە ئاسیای بچووك لە کەنار دەریای ئیجەدا. ساردیس یان سارد (Sardis/Sardes) یەکێك بووە لە گرنگترین و دەوڵەمەندترین شارەکانی لیدیێ. دوای ئەوەی ئاستیاژ کە یەکێك بوو لە نزیکەکانی کروزۆس (Croesos)ی پاشای لیدی لەلایەن کوڕۆشەوە بەدیل گیرا. کروزۆس بڕیاری دا پەلاماری ئێران بدا و ئاستیاژ ڕزگار بکات. ژمارەی سوپاییەکانی

شۆڕش کردووە. *کوڕۆش* لە توانای دابوو بە ئاسانی هەموو شار سەرکوت بکات، بەڵام نەیدەویست جەنگ و خوێنڕێژی و تاڵان بخاتەگەڕ. پاشان پەنای بردە بەر فێڵێکی نائاسایی بۆ دامرکاندنەوەی شۆڕش. فەرمانی دەرکرد لە شاردا چەندین سۆزانیخانە، مەیخانە، جێگای ڕابواردنی گشتی و شوێنەکانی یاری دروست بکەن و خەڵکیان ئاگادارکردەوە کە هەموو خەڵکی ئەوێ، دەتوانن بە بەلاش سوود لەو ناوەندانە وەرگرن و خۆیان

سەرگەرم کەن. ئەو ئەم فێڵەی هێندە بەکاریگەر بینی کە دوای ئەوە قەتاوقەت پێویستی بە بەکارهێنانی شمشێر و نێزە نەما. خەڵکی شار وەها بە ڕابواردنە درۆزنە و سەرگەرمکەرەکانەوە خەریك بوون کە لاتینیەکان لە ناوی ئەم وڵاتەوە، (lydia) وشەی ludi یان بەمانای «ڕابواردن و یاری و کاتبەسەربردن»، کە ئێمە لە زمانی ئینگلیزیدا پێی دەڵێین pastimas هێنایە ناو زمانی خۆیانەوە.

هەڵبەت هەموو زۆرداران وا بەئاشکرایی کار ناکەن. لە ڕاستیدا، ئەوەی کۆرۆش بەشێوەیەکی ئاشکرا ئەنجامیدا و بەئەنجامیش گەیشت، ئەوانی تر لە پەناوە ئەنجامی دەدەن. خودی کۆمەڵ و خەڵکی عەوام بە جۆرێکن کە

کروزۆس کەم بوون و هەر لەبەر ئەوەش لە بەرامبەر سوپای کورۆشدا تێکشکان و پاشای وڵاتی پارس بەرەو سارد (یەکێك لە گرنگترین شارەکانی لیدیێ) ڕۆیشت. کروزۆس بەدەستی کورۆش دیل کرا و شاری ساردیش گیرا. کاتێك هاوڵاتیانی سارد ئەو هەواڵەیان بیست شۆڕشیان بەرپاکرد. کورۆش کە بڕیار بوو کروزۆس لەناو بڵێسەی ئاگردا بسوتێنێ ژێوان بووەوە و لە پێناوی کپ کردنەوەی شۆڕشی شاری سارددا داوای ڕێگا چارەی لێ کرد. کروزۆسیش بەو مەبەستەی شارەکە لەدەست دەرنەچێ بیری لە تەکبیرێك کردەوە و بە کورۆشی گوت بەهۆی دروستکردنی شوێنی رابواردن و خۆشگوزەرانی، هەروەها بەهۆی ئاهەنگگێڕان و موسیقاوە خووی تێکوشەرانەی پیاوانی شار بەزوویی نامێنێ؛ بەجۆرێك کە ئیتر هیچ ترسێکت نامێنێ لە رابوون و شۆڕشەکەیان. بەمجۆرە شۆڕشی خەڵکی سارد دامرکایەوە.

١٠٦

گومان دەکەن لەو کەسانەی کە دڵسۆزی خەڵکن و خوازیاری

رزگارکردنیـانن و بەچـاوی شـکەوە لێیـان دەڕوانـن و بەپێچەوانەشـەوە، سـەبارەت بـەو کەسـەی فریویـان دەدات، خوشـباوەڕ و نـەزانن. دڵنیابـە لـەوەی هـیچ پـەڕەنـدە، یـاخود ماسـییەك نادۆزیـەوە زووتـر و خێراتـر لـەم نەزانانە بـەداوەوە بـبن. ئەمانـە بەئاسـانی و بەبچووکترین فێلـەوە بـەپێی خۆیان بەرەو داو هەنگاو دەنـێن و بەشـێوەیەك کـە بـاوەڕ ناکرێت خۆیـان بەبەهای دەستگەیشتن بە ئامانج و داخوازیە هیچەکان، بەدەستەوەدەدەن کـە مـرۆڤ لـە سەرسوڕماندا پـەنجـەی خـۆی دەگـەزێ. یاریـەکان، نمایشـە سەرگەرمکەرەکان، گاڵتەجاڕیەکان ، گلادیادتۆرەکان، گیانـەوەرە سـەیر و سەمەڕەکان، میدالیاکان، پـەیکـەرەکان، تریاکـەکان و.. شـتی لـەم جـۆرە، داوێك بوون بـۆ بـە دیـل گرتنـی خـەڵکی جیهـانی کـۆن بـەکاردەهـاتن و لـە راسـتیدا، بـەهای ئـازادی ئـەوان و رمێـك بـوو لـە دەسـت سـتەمکاریدا. دیکتاتورە کۆنەکان بەیارمەتی ئەم جۆرە کار و خافلاَندنانـە، ژێردەسـتە و بەنـدەکانیان گوێڕایـەڵ و ئـارام لـەژێر کـۆت و بەنـددا دەهێشـتنەوە؛ ئاپۆرەکـانی خـەڵکیش، نوقمبـوو لـە کاتبەسـەربردنە درۆیـین و رابواردنـە پۆچەکاندا، لە تەواوی دەبەنگی و ساکاریدا فێردەبوون فەرمانبەر و ملکەچ بن، هەڵبەت نەهێندە ئابڕوومەندانە کە منداڵان بەتەماشاکردنیان بۆ وێنەی نـاو کتێبـە دەرسـیەکانی، فێـرە خوێندنـەوە دەبـن. زۆردارە رۆمیـەکان شێوازی جوانتری دیکەشیان داهێنـابوون. ئـەوان لـە گوشـە و کـەنارەکانی شاردا، خوانی نازونیعمەتیان رادەخست و (بۆ فریـودان) خـەڵکی عـەوام و دەستبڕیان تێردەکرد، ئەو گەڕۆکە موفلیسانەی هەمیشـە لـە برسیایەتیدا

دەژیان و جگە لە خواردن بیریان لە هیچ شتێکی دیکە نەدەکردەوە. زیرەکترین و تێگەیشتووترینیان هەرگیز ئامادە نەبوو واز لە قاپی شورباکەی بهێنێت و بەدوای سەقامیگری و ئازادی موژدەپێدراو لە

١٠٧

کۆماری ئەفلاتووندا بڕوات. زۆرداران بەخشیش و شتگەلێکیشیان بەخەڵکی دەدا، گەنم، شەراب، دراوی زیو.. ئەوکات هەموویان بۆ شەرمانە هاوارایان دەکرد: «هەربژی پاشا!». ئاپۆرە نەزانەکان نەیاندەزانی ئەوەی وەك سەدەقە وەریدەگرن، لە راستیدا بەشێکە لە داراییە تاڵانکراوەکانیان و تێنەدەگەیشتن کە ئەگەر پاشا ئەم داراییانەی لەوان نەدزیبا، ئەوا لە کوێی دەهێنان تا لە نێوانیاندا بەش بکات. ئەو پیاوەی ئەمڕۆ دراوێکی زیو وەردەگرێت و لەسەر یەکێك لەم سفرانە سکی پڕدەکات لەجیاتی ئەم رێزلێنانە، ستایشی تیبریۆس و نیرۆنی دەکرد، دەبێت بەیانی دار و نەداری بخاتە قورگی ئەو چاوبرسیانە؛ منداڵەکانی بەهەوا و هەوەسی ئەو بسپێرێت؛ خوێنی خۆی لەژێر پێی توندوتیژیی ئەم پاشا زۆردارەدا بڕێژێت و تەنانەت هێندەی بەردێك یان کۆلکەدارێك، کەمترین ویست یان بەرەنگاربوونەوە لەخۆی پیشان نەدات. خەڵکی عامە هەردەم بەو جۆرە بوون، تەوق لە گەردن و تەماعکار، ئەمەش هێندە لەگەڵ ئەقڵی ساخدا وێکنایەتەوە، بێباکی و دڵرەقیش لەبەرامبەر پوچی، تاوان، داڕمان لەگەڵ هەست و سۆزەکانی مرۆڤدا ناگونجێن. ئەمڕۆ کەسێك نادۆزیتەوە بەناوهێنانی نیرۆن، ئەو دێوەزمە ترسناك و تاعونیە،

نەلەرزێت. لەگەڵ ئەوەشدا کاتێك ئەم گیاندارە دڕندە و خوێنمژە لەوپەڕی پیسی و ڕەزالەتدا مرد، خەڵکی ڕۆما کە تا ئەو دەمەش ئاهەنگەکان، یاریەکان و سەرگەرمیەکانی نیرۆنیان لەبیرمابوو و تیایدا نغرۆ ببوون بەجۆرێك خەمباربوون کە بەرگی ماتەمیان پۆشی. ئەمە ئەو راڤەیەیە کە *کۆرنیلیۆس تاکیتۆس* یەکێك لە بڕواپێکراوترین مێژوونووسان نووسیویەتی. بەلەبەرچاوگرتنی ئەو پەرچەکردارەی پێشتری هەمان خەڵك

١٠٨

کە لە مەرگی *یۆلیۆس* قەیسەر[٣٢]دا پیشانیان دابوو، ئەم ڕەفتارەیان شتێکی سەرسوڕهێنەر نەبوو. *یۆلیۆس* قەیسەر ئەو کەسە بوو کە ئازادی و یاساکانی ئەو خەڵکەی بەبای بیرچوونەوەدا. لە کەسایەتی ئەودا، وەك ئەوەی بە دیاردەکەوێت، هیچ خاڵێکی بەرجەستە نەبووە، چونکە ئازادیپەرستیەکەی کە هێندە ستایش و دەستخۆشی لێ کراوە، زیانی زێتر بوو لە توندی و گرژی هەموو ستەمکارانی سەر ڕووی زەوی. لەبەرئەوەی ئەم سیما بەڕواڵەت چاکەکار و مرۆڤدۆستە لە جەوهەری

---

[32] سزار، یۆلیۆس (ژۆلیۆس) ناسراو بە قەیسەر (١٠١پ ز ـ ٤٤پ ز)،ساڵی ٦٥پ ز کاتێك تەمەنی ٣٥ ساڵ بوو بەسەرۆکی باژێرڤانی هەڵبژێردرا و چەند ملیۆنێکی لە کراسۆس (ئیمپراتوری

ئەوکات) قەرز کرد، و یاری و ئاهەنگگەلێکی سەرسوڕهێنەری بۆ میللەتەکەی گێڕان. لەدوای ئەمەش وێڕای نارەزایی ئەنجومەنی پیران، پێگەی پۆنتیفی مەزنی پێ بەخشرا. قەیسەر مەبەستی بوو بە هەر نرخێك بووە دەوڵەت بخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە و لەپێناوی ئەمەشدا هەنگاوگەلێکی رقاوی هەڵنان، وەلێ سیسەرۆن کۆمارەکەی رزگارکرد. لە ئەنجامیشدا قەیسەر، کراسۆس و پەمپیۆسی لێکدی نزیککردنەوە و ئەم سێ کەسەش رێککەوتن لەسەر دەستگرتن بەسەر حکومەتی کۆماریدا. بەمجۆرەش یەکەمین یەکێتی (یەکێتی سێ پیاو) دروست بوو. قەیسەر بە پلەی پێشەوا گەیشت، بەڵام لە بنەڕەتدا جلەوی دەوڵەت لەژێر دەستی خویدا بوو. لە ئامادە نەبوونی پێمپیۆسدا سوودی لە لاوازی ئەنجومەنی پیران وەرگرت و هاوکات بە کێبرکێ لەگەڵ کۆماریخوازەکاندا، بووە خاوەن بڕیار بەسەر رۆما و هەموو ئیتالیاوە. لەماوەی چەند ساڵی حکومەتەکەیدا هەموو ناکوك و رکابەرە سەرسەختەکانی خۆی لەمەیدان وەدەرکردن و کەوتە سەر ئەو بڕوایەی حکومەتی کۆماری بگۆڕێت بۆ پاشایەتی. لەدوای ئەم بڕیارەی قەیسەر، کۆماریخوازەکان لەپێناوی رزگارکردنی کۆمارەکەیان و کوشتنی قەیسەردا پلانێکیان خستەڕوو کە بە سەرۆکایەتی کاسیۆس جێگری کراسۆس و بروتوس (بروتوس برازای کاتۆ) توانیان پلانەکەیان جێبەجێ بکەن. ئەوان بڕیاریان دا رۆژی جەژن (رێکەوتی ١٥ مارسی ٤٤) لە ئەنجومەنی پیراندا قەیسەر بکوژن. ئەویش کە لەڕووی خەمساردیەوە، گوێی بە پاسەوانی کردن لە خۆی نەدەدا هاتە ئەنجومەنی پیران و لەوێشدا کوژرا.

١٠٩

خۆیدا ژەهرێك بوو تاڵایەتی کۆیلەتی لەلای رۆمیەکان شیرین کرد. لەدوای مەرگی *یۆلیۆس* قەیسەر هەمان ئەو خەڵکەی کە چێژی شیرینی میوانداریەکان و خێربەشینەوە و دەستبلاویەکانی ئەویان لەبیرمابوو، لە ستایش و پێداهەڵدان و بەگەورەکردنی ئەودا لەگەڵ یەك کەوتنە کێبڕکێ. ئەوان کورسیەکانی گۆڕەپانی شار (The Forum) یان کۆکردنەوە و

لەسەر یەك كەڵەكەكردن تا لەپای تەرمەكەیدا ئاگرێكی گەورە بكەنەوە و پاشانیش دیوارێكی یادكردنەوەیان لەسەر شەرەفی ئەو بیناكرد، كە لەسەر پایەكانی نووسراوێك بەم شێوەیە هەڵكەندرابوو: «باوكی میللەت». ئەوان زێتر لەوەی كە بتوانرێ بووێكی مرۆیی بەگەورە بگرن، خۆی و لاشە مردووەكەیان خەڵات كرد. هەڵبەت بێجگە لەو كەسانەی كە لە كوشتنەكەیدا بەشداربوون.

ئەم ئیمپراتۆرە رۆمیانە هەموویان نازناوی «بەرگریكەرانی مافی خەڵك» یان هەبوو و ئەم نازناوەشیان هەمیشە دەخستە پاڵ خۆیان، چونكە لەلایەكەوە ئەم پێگەیە پیرۆز و پارێزراو بوو، لەلایەكی دیكەشەوە بەمەبەستی بەرگری و پارێزگاریكردن لە خەڵك هاتبووە ئاراوە و دیارە ئەمەش بەرژەوەندیەكانی حكومەتی دابین دەكرد. ئا بەمجۆرە ئیمپراتۆرەكان متمانەی میللەتیان بەدەست دەهێنا و خەڵك هەرگیز گومانیان لەوە نەدەكرد كە ئەوان سوودی خراپ لە پێگەی خۆیان وەرگرن. ئەمڕۆكەش كەسانێك هەن بەهەمان شێوە كاردەكەن. ئەوان هەرگیز سیاسەتێكی نادادپەروەرانە ـ تەنانەت ئەگەر ئەوەندەش گرنگ نەبێت ـ پیادە ناكەن، ئەگەر پێشتر قسەگەلێكی جوان كە هەموو شتێكی پەیوەست بەخۆشگوزەرانی خەڵك و بەرژەوەندی گشتیەوە لەخۆنەگرێ، نەدركێنن. ئاخ، لونگا! تۆ ئەم رێگای كاركردنە كە ئەوان بەوپەڕی زیرەكی و لێهاتووییەوە لەكاتی تایبەتدا بەكاریان دەهێنا، باش دەناسی،

هەرچەندە بەدڵنیاییەوە لە زۆرترین بارەکاندا، پێویستی بە زیرەکی و تیژبینی نییە و تەنیا بێ شەرمی و بێ چاوەڕوویی بەسە. پاشاکانی ئاشوور و ماد بە دەگمەن لەبەرچاوی خەڵکی عامەدا ئامادە دەبوون نەبادا خەڵکە رەشۆکەکە گومان لە جیاوازی پاشاکان و خەڵکی ئاسایی بکەن. لە ئەنجامی ئەم رەفتارەوە، ژمارەیەکی زۆر لەو میللەتانەی سەر بەدەوڵەتی ئاشووری بوون، لەبەر ئەوەی گەورەکانی خۆیانیان نەدیتبوون ـ ئەوەیش کە دیبووی نەیدەوێرا باسی بکات ـ واشیان هەست دەکرد پاشا خەسڵەتگەلێکی سەرسوڕهێن و بانمرۆیی هەیە، بەئاسانی ملکەچ دەبوون و دەبوونە فەرمانبەر. هەروەها پاشا کۆنەکانی میسریش لەبەرامبەر خەڵکدا دەرنەدەکەوتن، مەگەر لەگەڵ خۆیاندا شتێکی نامۆ بۆ نموونە ئاژەڵێك (پشیلە) یان لقی گیایەك یاخود بازنەیەکی ئاگراوی، بەسەر سەریانەوە بێت. وەك رووپۆشگەلێك سوودیان لەم کەرەستانە وەردەگرت بۆ ئەوەی رووخسارێکی جادوویی بەخۆیان ببەخشن. بەم پێیەش پاشاکانی میسر لە زەینی خەڵکی عامە و دواکەوتوودا خۆیان وەك خاوەنی خەسڵەتی نازەمینی و پیرۆز دەنواند. هەرچەندە دەتوانم ئەوەش بهێنمە پێش چاوی خۆم کە ئەم کارەیان لەو کاتەدا بووتە جێی پێکەنین و سەرگەرمی ژمارەیەك لەو زانایانەی هەمیشە لەناو خەڵکی عامەدا هەن. ژماردن و پێرست کردنی ئەو کەرستانەی پاشا و فەرمانڕەوا دێرینەکان بۆ پتەوکردن و جێگیرکردنی دەسەڵاتی خۆیان بەکاریان دەهێنان، پاشان گێڕانەوەی ئەو فرت و فێڵانەی لە دژی خەڵکانی سادە و خۆشباوەڕ

ئەنجامیان دەدان و ئەوانیان پێ دەخەڵەتاندن، مرۆڤ غەمبار دەکات. لە راستیدا ئەم زۆردارانە هەرچەند زێتر بێ رێزیان بە قوربانیانی خۆیان دەکرد، ئەوان زێتر خۆیان بەدەست کۆیلەتی و دیلیەوە دەدا.

١١١

سەبارەت بەجۆرەکانی ئەو فرتوفیڵانەی لە سەردەمانی رابردوودا بۆ خەڵەتاندنی خەڵکی عامە بەکاردەهاتن، لەمە زێتر دەتوانرێ چ بگوترێ؟ یەکێك لەم حاڵەتانە پەیوەندی بە *پیرهوس*[٣٣]، پاشای *ئیپیرۆس*[٣٤] ـ ەوە هەیە، کە دەیانگوت قامکگەلێکی جادوویی هەیە و بەم قامکانە دەتوانێت پەڕجۆ بکات و نەخۆشی تەبیعەتتوندی و زووڕەنجان چارەبکات. تەنانەت لەمەشیان تێپەڕاندوە و ئەفسانەیەکیان هەڵبەستووە گوایە لەدوای سووتاندنی لاشەکەی، قامکی ئەویان ساخ و دەست لێنەدراو لەناو خۆڵەمێشەکەدا دۆزیوەتەوە. ئا بەمجۆرەیە کە خەڵکانی نەزان درۆگەلێك دادەهێنن و هەر خۆیان بڕوایان پێ دەکەن. زۆرن ئەوانەی ئەم رووداوانەیان گێڕاونەتەوە، بەڵام بەجۆرێك کە بەئاسانی دەتوانین تێبگەین لە مشتێك قسەلۆك و درۆ و وڕێنە کە خەڵکی عامە دروستی کردوون و پێکیان هێناون، سەرچاوەیانگرتووە. کاتێك *ڤیسپازیان*[٣٥] لە وڵاتی ئاشوور

---

[33] Pyrhus (٣١٨ـ٢٧٢پ ز)، پاشای وڵاتی ئەپیرۆس Epirus لە ساڵی ٢٩١دا مەکدوونیای داگیرکرد وەلێ لە ساڵی ٢٨٦دا لەوێ ناچار بە پاشەکشێ کرا. ساڵی ٢٨٠ یارمەتی تارینتۆمی دا

تا ئیتالیا داگیر بکات و لە هیراکلیا توانی بەسەر ڕۆمیەکاندا زاڵ بێت، بەڵام زیانێکی ئەوتۆ بە سوپاکەی کەوت کە بووە هۆی ئەوەی ئەم ڕستە بە ناوبانگەی لەزار بێتەدەر: «سەرکەوتنێکی دیکەی لەم بابەتە بەسە تا بۆ هەمیشە تێکبشکێم». پیرهۆس لە ساڵی ٢٧٥دا بەدەستی ڕۆمیەکان تێکشکا و دیسان گەڕایەوە مەکدوونیا و لە ساڵی ٢٧٣دا ئانتینۆگۆسی دووەمی ڕووخاند و لە ئەنجامیشدا لە ئارگۆس کوژرا.

[34] Epirus وڵاتێکی کۆن کە کەوتووتە یونان لەسەر دەریای ئیجە.

[35] Vespasian (٩ـ٧٩ ز) یەکەمین ئیمپراتور لە زنجیرەی فلادیۆس کە لە ساڵی ٦٩ تا ٧٩ز ئیمپراتوری ڕۆم بووە. لە سەرەتادا لەلایەن کلودیۆسەوە کرایە میری لژیۆن و بۆ ئەڵمانیا و بەریتانیا نێردرا. ساڵی ٥١ ز بووە قونسۆل و لە ساڵی ٦٣ ز بووە بالوێز لە ئەفریقا. ساڵی ٦٦ز ڕەوانەی جەنگ لەگەڵ یەهودیەکامن کرا و ساڵی ٦٩ز لە ئەسکەندەریە سەربازەکان بە ئیمپراتور هەڵیان

دەگەڕاوە، لە ڕێگەیدا بۆ ڕۆم، بۆ دەستبەسەرداگرتنی ئیمپراتۆریەت بە ئەسکەندەریەدا تێدەپەڕێت و چەند کارێکی نائاسایی ئەنجام دەدات: کەمئەندامان چاك دەکاتەوە، بینایی نابیناکان دەگەڕێنێتەوە و زۆر پەرجۆی دیکەی لەم بابەتە.. کە بەبڕوای من، ئەو نەزانە ئاسانباوەڕانە کوێرتربوون لەو نابینایانەی چاك بونەوە. زۆرداران خۆشیان سەریان سوڕماوە لەوەی ئەم هەموو خەڵکە چۆن دەتوانن بەرگەی زۆر و ستەمکاری یەك کەس بگرن“ ئەوان لەپێناوی پاراستنی خۆیان لەئاست خەڵکدا ڕوودەکەنە ئایین و جاری واش هەیە لەپێناوی ئاراستەکردنی ڕەفتارە نامرۆڤانەکانیاندا سوود لە عەبای کاهینی وەردەگرن. لە سیبلەدا

بەرهەمی *ڤیرژیل*، *سالمۆنیۆ* بەو هۆیەی دەیویست لاسایی *زیۆس* بکاتەوە تا خەڵکی هەڵخەڵەتێنێ و بیانتۆقێنێت، بووە جێی توڕەیی ئەو و بەمەرگ مەحکوم کرا و لە واقیعیشدا سزای ڕەفتارە ستەمکارەکانی لە خوارترین پلەی دۆزەخدا وەرگرت.

ئەگەر کەسێکی ئاوا لە سەردەمی خۆیدا تەنیا بەهۆی پەنابردنی بۆ ئەم کارە دەبەنگانە، تا ئەو ئەندازەیە شایستەی دۆزەخ و ئەشکەنجەکانیەتی، من لەو بڕوایەدام ئەو کەسانەی سوود لە ئایین وەردەگرن وەك سەرپۆشێك بۆ داپۆشینی ناشیرینیەکانیان زیاد لەوانی دیکە شایستەی دۆزەخن.

فەرمانڕەواکانی فەرەنساش سوود لەو جۆرە ئامرازانە وەردەگرن، بۆ نموونە لە کاسەلێس و ستایشکاران[1]، بادی (قاپ) پیرۆز و ئاڵاگەلێك کە

بژارد. لە ڕووداوە گرنگانەکانی ئیمپراتوریەکەی بریتین لە سەرکوتکردنی شۆڕشی باتاویەکان (٦٩ـ٧٠ز) داگیرکاریەکانی بەریتانیا و هەروەها شانۆی ئامفی لە ڕۆمای پایتەختی ئیتالیا.

[1] Fleurs-de-lys گوڵە سەوسەنی سێ پەڕ نیشانەی بنەماڵەی پاشایەتیە لە فەرەنسای کۆندا.

نیشانەی بڵێسەی زێڕینیان بەسەرەوە بوو. لەگەڵ ئەمەشدا، بۆی هەیە گومانتان لەم گوتەی من هەبێت، وەلێ حەزناکەم ئەم واقعیەتە هەرچەند و تا هەر ئەندازەیەکیش دروست بێت گومانتان لێی هەبێت، چونکە لەو

پێڕەوەی ئێمەدا گومان جێگای نابێتەوە. پاشاکانی ئێمە لە کاتی ئاشتیدا ئەوەندە خۆڕاگر و پایەبەرزبوون و لەکاتی جەنگیشدا ئەوەندە چاونەترس و بێباك بوون کەوا دەدەکەوێت خۆلقەتی ئەوان جیاوازە لەهی کەسانی دیکە و یەزدانی تاك ئەمانەی تەنێ بۆ حکومەت و پاراستنی پاشایەتی دروست کردووە. تەنانەت ئەگەر ئاواش نەبێ، مەبەستم نییە راستی و هەقانیەتی یاساکانی رابردووی ولاتەکەمان بخەمە ژێر پرسیارەوە. هەروەك چۆن نامەوێت هەموو ئەو رابردووە بە یەکجاری رەتبکەمەوە و لەخۆباییبوون و شانازیە بەیادگار ماوەکانی ئەو سەردەمانە لەبەر چاو نەگرم. لە مێژووی رابردووی ئەم ولاتەدا، زەمینەیەکی هێندە گونجاو هەیە بۆ پشکوتنی شیعری فەرەنسی کە نەك هەرجێی شانازیە، بەڵکو بەسەرهەڵدان و پەیدابوونی *رۆسنار، بائیف* و *بلی،* ئەم مێژووە دووبارە دەژیێتەوە. ئەم شاعیرانە ئەوەندە بەباشی بەرگرییان لە زمانی ئێمە کردووە و دەکەن کە دەتوانم بوێرانە بڵێم بەزوویی لەم بوارەشدا پێش یۆنانی و رۆمیەکان دەکەون و جگە لە دەسپێشخەری ئەوان شتێکی دیکەیان بۆ ناهێڵنەوە. لەوانەیە لەبارەی «نەزم»ی فەرەنساوە بەهەڵەدا چووبم (بەباشی دەزانم لەجیاتی شیعر، وشەی «نەزم» بەکار ببەم، هەرچەندە زۆر کەس ئەمڕۆ بەشێوەیەکی میکانیکی وشەکێشدارەکان ـ موزون ـ دادەهێنن؛ من کەسانێك دەناسم لە توانایاندایە شیعر بەکەماڵ بگەینن و شکۆی رابردووی بۆ بگەڕێننەوە) بەڵام بەهەمان شێوەی کە گوتم مەبەستم نییە ئەفسانە شیرنەکان، بۆ نموونە لەبارەی *شاکلۆڤیش،* بێ نرخ

پیشان بدەم، بەڵام پێموایە هەر لە ئێستاوە بتوانین دەسنیشان بکەین کە

هێزی خەیاڵی *ڕۆسناری* ئێمە لەبەرهەمەکەیدا Franciade دەبێت. من ڕێزم بۆ بڵندفڕی و سروشتی دەوڵەمەندی ئەو هەیە، ئاشنام بە ڕۆحە پڕجۆش و خروشەکەی، ئاگاداریشم لەسەرنجراکێشیەکانی: ئەو بەهەمان شێوەی کە ڕۆمیەکان (بەپێی شیعرەکانی *ڤێرژیل*) ستایشی ئەو قەڵغانانە دەکات کە لە ئاسمانەوە دابەزیون، ستایشی پەرچەمی پیرۆزی فەرەنسا لە شیعرەکانیدا؛ ئەو بەهەمان شێوەی کە ئەسینابیەکان سەبەتەی «*ئەریکتۆنیۆس*»[1] یان دەپەرست، شوشەی روونی پیرۆز رووبەڕووی پەرستن دەکاتەوە؛ ئەو لەبەر خاتری دلێریەکانمان، ستایش و دەستخۆشیمان لێ دەکات، بەهەمان شێوەی کە ئەسینابیەکان ڕێزیان لە تاجی گوڵی زەیتون دەنا و بانگەشە دەکەن کە ئەم شتە هێشتاش لە

---

[1] Erichthonius‘ یەکێکە لە یەکەمین پاشاکانی ئەسینا. سەبارەت بە ڕەچەڵەکی ئەو هەواڵگەلێکی جۆراوجۆر بەدەست گەیشتوون. زۆربەی نووسەرەکان لەو بروایەدان کە ئەو لە ئەنجامی ئەڤینی هیفایۆستۆس بۆ ئاتینا لەدایك بووە. ئاتینا بەبێ ئاگاداری خواوەندەکان ئەم منداڵەی (لەناو سەبەتەیەکدا) خستووتە پەرستگایەکەوە و بەیەکێك لە کچەکانی بکروسی سپاردووە. کچەکان لەڕووی خۆتێهەڵقورتاندنەوە سەبەتەکە دەکەنەوە و منداڵێ دەبینن کە دوو مار پاسەوانی لێدەکەن. بەپێی هەندێ لە گێڕانەوەکان بەشی خوارەوەی منداڵەکە وەك زۆرینەی ئەو گیانەوەرانەی

لەزەویدا لەدایك دەبن لە شێوەی کلکی مارێکدا بووە یان بە گوتەیەکی رەها هەر کە سەبەتەکە دەکرێتەوە منداڵەکە لە شێوەی مارێکدا هەڵدێت و پەنا دەباتە پشت ئاتینا. کیژە لاوەکان لە ترسان شێت دەبن خۆیان لە خەرەندەکانی ئەکروپۆلیسەوە هەڵدەدەنە خوارێ و دەمرن. ئاتینا لە باغی پەرستگا پیرۆزەکەیدا کەوتە پەروەردەکردنی ئەرکیتۆنیۆس ماوەیەکیش لەوەو دوا سکروپس دەسەڵاتی پاشایەتیەکەی بەو سپارت.

١١٥

تاوەری *مینەرڤا*[٣٦] دەبینرێت. هەڵبەت پێویستە زۆر بێ شەرم بم کە بمەوێت لەکەیەك لە پێشینە مێژووییەکانی وڵاتەکەم بدەم و بەم هزرانەوە، حەرەمی شاعیرەکانمان ببەزێنم.

دەگەڕێمەوە سەر گوتەکانم، زۆرداران هەمیشە بۆ ئەوەی دەسەڵاتی خۆیان بەهێزبکەن، دەستیان بۆ هەموو کارێك بردووە تاکو نەك تەنیا وا لە خەڵکی بکەن خوو بە گوێڕایەڵی و کۆیلەتیەوە بگرن، بەڵکو ناچاریان بکەن ئافەرین و ستایشیان بکەن. کەواتە، هەموو ئەوەی تا ئێستا لەبارەی هۆکار و ئامرازەکانی ملکەچی کردنی خۆبەخشانە و رەزامەندانە باسم کرد، لە رەفتاری دیکتاتورەکان لەگەڵ ژێردەستەکان و چینەکانی خەڵکی عامەدا راستە.

[36] Minerva، خواوەندێکی رۆمیە کە بەراورد کراوە بە ئاتینای یۆنانی. واپێدەچێت ئەم خواوەندە یەکێك نەبێت لە خواوەندە زۆر کۆنەکانی لاتین. سەرەتا لە ئیترووریە سەریهەڵدا و هەمان پێگەی ژۆپیتەر و ژنۆنی هەبوو. ئەرك و دەسەڵاتەکانی ئەم خواوەندە لە شێوەی ئەرك و دەسەڵاتی ئاتینای یۆنانیدا بوون. ئەو سەرپەرشتیکردنی کارە مەعنەویەکان بەتایبەتیش پەروەردە و فێرکردنی لە ئەستۆ بوو.

بەشی سێیەم

ئێستا دێمە سەر خاڵێك کە پێموایە هۆکاری بنەڕەتی و رازی دەسەڵاتخوازی لە خۆیدا هەڵگرتووە و بنکە و هۆکاری هێشتنەوەی

ستەمكاریە. ئەگەر كەسێك وابیربكاتەوە كە رموەشێنەكان، تیرهاوێژەكان، پاسەوانەكان، چاودێرەكان.. هتد. بەرگریكەران و راگرانی ستەمكاری و جەلادەكانن زۆر بەهەڵەدا چووە. ئەم كەسانە زێتر بۆ پیشاندان و رێورەسمی تەشریفاتی و نمایشكردنی دەسەڵات بەكاردێن و بەهیچ شێوەیەك ئامرازی پارێزگاری كردن و گەرەنتی ستەمكاری نین. ئەو رموەشێن و پاسەوانە چەكدارانەی لەبەردەم دەروازەی كوشكەكاندا دەوەستن، تاكە رێگری لە چوونە ژوورەوەی هەژارە بێ چەكەكان بكەن، نەك ئەو پیاوە چەكدارانەی نەخشەیەكیان لەسەردا هەیە. خراپ نییە بزانین كە تەنیا ژمارەیەكی كەم لە ئیمپراتۆرەكانی رۆم لەژێر پارێزگاری پاسەوانەكانیان لە مەترسی رزگاریان بووە و زۆرینەیان لەلایەن رموەشێنەكانی خۆیانەوە كوژراون. (١٨) دەستەی سوارە، ئەفسەرە پیادەكان و پیاوانی چەكدار نین بەرگری لە كۆڵەگەكانی هێزی ستەمكار دەكەن. بۆی هەیە ئەم گوتەیە لە یەكەم جاردا جێی بڕوا نەبێت، بەڵام راستیەكەی ئەوەیە تەنیا چوار یان پێنج كەس لە نزیكەكانی پاشا گرەنتی مانەوەی دەكەن و هەر ئەم چەند كەسە بە ژمارە كەمانەش دەبنە هۆی بە كۆیلەكردنی گشت دانیشتووانی ئەو سەرزەمینەی ستەمكار فەرمانڕەوایە بەسەریەوە.

ئەمانە پەیوەندیەكی نزیكیان بەپاشاوە هەیە و لە هەموو تاوان و

تاڵانکاریەکانیدا هاوبەشن، بەهەمان رادەش بەشدارن لە خۆشگوزەرانی و عەیش و نۆشەکاندا. ئەم چەند کەسە بەڕادەیەك بەسەر پاشاکەیانەوە باڵادەستن، کە دواجار خودی پاشا نەك هەر تەنها بەرپرسیارە لەسەرپێچیەکانی خۆی، بەڵکو دەبێتە وەڵامدەرەوەی سەرپێچییەکانی ئەوانیش! ئەم شەش کەسە، شەش سەد بەرتیلخۆر و بەکرێگیراویان هەیە کە ئەوانیش بەنۆرەی خۆیان وەك شەریکە تاوان و هاودەست حسابیان بۆ دەکرێ و هەمان ئەو جۆرە پەیوەندیەی لەنێوان ستەمکار و شەش کەسەکەدا هەیە لەنێوان ئەم شەش سەد کەسە و ئەو شەش کەسەشدا هەیە. بەم شێوەیە، شەش هەزار کەس لەژێر فەرمانی ئەو شەش سەد کەسەدا سەرقاڵن بە راپەڕاندنی کاروباری وەك ئیدارە و کۆنترۆڵکردنی کاروباری ویلایەتەکان و شارەکان و هەروەها کۆکردنەوەی باج و سەرانەکان و تاڵانکردنی سامانی خەڵك. ئەمانە هەرەمە راپەڕێنەرەکانی زەبروزەنگ، توقاندن، سامان پێکەوەنان، تاڵان و زۆردارین. هێندەش نەفرەت لێکراو و یاساشکێنن کە لەژێر سێبەری پارێزگاریکردنێکی نایاسایانە و دەسەڵاتی چینەکانی لەسەروو خۆیانەوە نەبێت، ناتوانن خۆیان لە سزا و یاساکان دەرباز بکەن.

ئەنجامی هەموو ئەوەی باسمان کرد شتێکی کارەساتاویە. ئەگەر ئەم گلۆڵە ئاڵۆزکاوەش بکەینەوە دەبینین نەك هەر تەنیا شەش هەزار بەڵکو سەدەها و ملیۆنان کەس بە هۆی سەرەداوەکانیەوە پەیوەستن بەخودی زۆردارەوە. بەپێی گێڕانەوەی هۆمێر، یەکێك لە سەروەرییەکانی ژۆپیتەر

ئەوە بوو کە هەموو خواوەندەکان بەهۆی زنجیرێکەوە بەسرابوون بەوەوە و ئەویش دەیتوانی بە تەکاندنی زنجیرەکە هەموویان بەرەو لای خۆی پەلکێش بکات. ئەم نموونەیە هۆکارێك بوو تا ئەنجومەنی سەنای دەوڵەتی

یۆلیۆس قەیسەر فرەوان ببێت، پلەوپایەی نوێ سەرهەڵدەن و فەرمانگەگەلێك بکرێنەوە؛ هەڵبەت ئەمەش نەك لەپێنای چاککردنی بونیادی دادپەروەری بەڵام بۆ دەستەمۆکردنی چەند پشتیوانێکی نوێ بۆ ستەمکاری.

بەکورتی، کاتێك بەم واقعیەتە دەگەین کە لەژێر سێبەری زۆردارێکدا هەندێك سوود و قازانجی کەم تا زۆر بەنەسیبی کەسانێك دەبێت، هەمیشەش ئەو کەسانە دەبینرێنەوە کە پێیانوایە ستەمکاری پێویست و رەوایە؛ رێك بەو جۆرەی کە ئازادی لە روانگەی ئازادیخوازانەوە پێویستە. پزیشکەکان لەو بڕوایەدان کاتێك شوێنێك لە لەشدا تووشی دەردێکی وەك «گولی» دەبێت، ئەم نەخۆشیە بەخێرایی پەلدەکێشێ بۆ ئەو بەشانەی دیکەی لەش کە زیانیان پێ گەیشتووە یاخود لاوازبوون. بەهەمان شێوە، هەرکاتێ فەرمانڕەوایەك دەبێتە دیکتاتور، هەموو کاسەلێس و شەقاوەکانی ناو میللەت (هەڵبەت مەبەست دز و چەتە و گوێبڕەکان نین کە رۆڵیان نییە لە چاکی و خراپی دەوڵەتی کۆماریدا) و هەموو ئەو کەسانەش کە بەدوای هەلێکدا دەگەڕێن تا پلەوپایەخوازی و چاوچنۆکی

خۆیان بهێننەدی، لە دەوری ئەو دیکتاتۆرە خڕدەبنەوە تاکو بەشێکیان لە غەنیمەتـەکان دەسـکەوێ و دەسـتیان بـە پلەوپایەیـەکی هەرچـەندەش لاوەکی رابگـات. شـێوەی ئیشـکردنی هـەموو دزە بـەدناو و دزە دەریاییـە ناودارەکانیش بەم جۆرەیە: هەندێکیان گشت سـەرزەوی بـەپێ دەگـەڕێن، هەندێکیان دەکەونە تاقیبکردنی رێبواران؛ هەنـدێکیان بۆسـە دادەنێنـەوە، هەندێکی دیکە بەدزیەوە چاودێری هەموو هەڵسوکەوتێکی خـەڵکانی دیکـە دەکەن؛ ژمارەیەك دەست دەدەنە تاوانکاری، هەندێکی دی دەکەونـە دزی کردن؛ ئەگەرچی لەڕووی پلەوپایەوە جیاوازی هەیە لەنێوانیاندا ـ بەجۆرێك هەنـدێکیان تـەنیا وەك ژێردەسـت و ئـەوانی دیکـەش بـەزۆری سـەرکردە و

١١٩

سەرۆکن ـ وێڕای ئەوەش هیچ کامێك لەوانە نابینرێن کە پشـکێکی بچووکی لـە غەنیمەتـەکان بەدەسـت نـەهێنابێت. دەگێڕنـەوە دزە دەریاییـەکانی دوورگەی سیسیلیا لەڕووی ژمارەوە ئەوەندە زۆربوون کە پێویستی دەکرد بۆ رووبەڕووبوونەوەیان پۆمپیۆسی گەورە رەوانەبکەن. هەروەها گوتویانـە ئەمانە شارگەلێکی جوان و گەورەیان دەکردنـە هاوپـەیمانی خۆیـان تـا لـە رێگەی گەڕانەوەیان لە هێرشەکانیان، پـەنا بۆ بەنـدەرەکانی ئـەم شـارانە ببـەن و لـە بـری ئەمـەش، هـەر لـەو سـامانە دزراوەی لەگـەڵ خۆیـان دەیانهێنایەوە برێکی بەرچاویان پێ دەدان.

بـــەمجۆرە زۆردار، بەشـــێوەیەکی راســـتەوخۆ یـــان ناڕاســـتەوخۆ

ژێردەستەکانی خۆی دەخاتە ژێر کۆنترۆڵەوە و هەر لەلایەن ئەم بازنەیەشەوە پارێزگاری لێدەکرێت؛ رێك بەو جۆرەی بۆ قڵشاندن و برینەوەی دارێك، دەبێت سوود لە تەڵزمێکی ئەو دارە خۆی وەرگرن. تیرهاوێژ، پاسەوان و بەرگریکەرانی ستەمکاریش بەم شێوەیەن. هەڵبەت، ئەمانەش بۆ خۆیان لە زوڵم و ستەمی زۆردار دەربازیان نابێت، بەڵکو لەلایەن خەڵکیشەوە بە نەفرەت دەکرێن و یەزدانیش لێیان تورەیە. ئەمانە رێگەیان پێدراوە هەموو ستەمێك بکەن، نەك لەدژی ئەوەی کە ئەوان دەچەوسێنێتەوە بەڵکو دژی ئەو کەسانەی بۆ خۆیان گەرەکیانە ملکەچ بن و ببنە کۆیلە. بەهەرحاڵ، من بەبینینی ئەو مرۆڤانەی بەشێوەیەکی سوك و کەموکورتانە لەپێناو بەدەسهێنانی مشتێ پارەدا دەبنە نوکەر، هەردەم سەرم دەسوڕمێ و پەژارە دام دەگرێ لە ئاست نەگبەتی و بەدبەختی و سوکی ئەم دەستەیەدا. ئەمەش لەبەرئەوەی جگە لە گەمژەیی دەتوانین چ هۆکارێکی دیکە بدۆزینەوە کە هەندێ خەڵك بەهۆیەوە لە ئازادی خۆیان دوور دەکەونەوە و لە ستەمکار نزیك

دەبنەوە؟ بەدەربڕینێکی تر، گەمژەییە دەبێتە هۆی ئەوەی مرۆڤ بەپێی خۆی بەرەو قۆرت بڕوات و بەئامێزی کراوەوە، کۆیلایەتی پەسەند بکات.

ئەگەر ئەم کەسانە بۆ تەنیا ساتەوەختێك پایەخوازی و چاوچنوکی و

تـەماعی خۆیـان وەلاوەبنـێن و لـە واقعیـەتی خۆیـان بـڕوانن، بـەڕوونی تێدەگەن کە گرفتارترن لە هەموو ئەو بێچارانەی لە ژێر شەقی ستەمکاری و زۆرداریـدا دەپلیشـێنەوە. جووتیـاران، پیشـەوەران، پیشەسـازان و زەحمەتکێشـان هەرچـەندەش کـۆت و بەنـدکرابن، تـەنیا فەرمانـەکان جێبـەجێ دەکـەن و ملکەچـی بڕیارەکـانن؛ بـەڵام ئـەوان (نزیکـەکان و بەرتیلخۆرانی زۆردار) ناچارن لە مانیش زێتر خزمەت بەزۆردار بکەن؛ ئەوان نەك هەر تەنیا ناچارن ملکەچی دەستورەکان بن، بـەڵکو دەشبێ ئاگایان لـە وەبێ بچووکترین جوڵـە بەپێچـەوانەی حـەزی سـتەمکارەوە ئـەنجام نەدەن. ئـەوان ناچـارن خولـق و مەیلـەکانی سـتەمکار بناسـن و پێشبینی خواستەکانیشی بکەن. دەبێت بەتەواوەتی بوونی خۆیان لەبیر بکـەن و لـە خزمەتی پاشادا بن و خۆیان ئازار بدەن بۆ رازیکردنـی زۆردار، لـەژێر کـارە قورسـەکاندا بمـرن و خۆشـی ئـەو بەخۆشـی خۆیـان و نـا ئـارامی ئـەو بـە نائـارامی خۆیان بـزانن، هـەروەها هـیچ ویسـت و هەڵبـژاردنێکی خۆیانیـان نەبێت؛ نابێت خاوەنی کەسایەتی خۆیان بن، مـافی هەڵبـژاردن و تـەنانـەت سەلیقەیەکی تایبـەت بەخۆشیان هـەبێت. دەبێـت بـەدڵ و گیـان گـوێ لـە هەموو قسەکانی زۆردار بگرن. بۆ هەر ئاماژەیەکی ئەو ئـامـادەبن و خۆیـان لەگەڵ حاڵەت و خووەکانی ئـەو رابهێـنن. وەك ئـەوەی بلێـی ئـەوان چـاو و گوێچکە و دەست و پێ و ئەقڵ و هەستیان نیە.

ئایا دەتوانین بەمە بڵێین ژیان؟ ئایا ئـەم ژیانـە دڵخۆشـکەرە؟ ئایا لـە دنیادا شتێك هەیە لەمە زێتر شیاوی بەرگەگرتن نەبێت؟ ئـەویش نـەك هـەر

بۆ کەسانێکی بەتوانا و بەجەرگ و بەئیرادە، بەڵکو بۆ مرۆڤێکی ئاسایی و

بۆ کەسێك کە تەنیا بە رواڵەت مرۆڤە؟ کامە بەدبەختی لەوە گەورەترە مرۆڤ هیچ شتێکی خۆی نەبێت و وەك گەنە بەئەوی دیکەوە نووسابێت و هەم خۆراکی لێوە بمژێ و هەم ناسنامەشی لێوە بەدەست بێنێت؟

لەگەڵ هەموو ئەمەشدا کەسانێك لەپێناوی بەدەستهێنانی سامان و پارەدا، کۆیلایەتی و ملکەچی قەبووڵ دەکەن و ئامادەن هیچ پایە و سەربەخۆییەکیان نەبێت و بە بەشێك لە موڵك و ماڵی زۆردار لە قەڵەم بدرێن. بەڵام ئەوان بەجۆرێك رەفتار دەکەن وەك ئەوەی ئەم سامانە هی خۆیان بێت، بیریان دەچێتەوە کە ئەوە خودی ئەوانن ئەو هێزەیان بەزۆردار بەخشیوە کە توانای پێدەدات بوون و نەبوونی ئەوان لەوان وەرگرێت و هیچ شتێ بۆ کەس نەهێڵێتەوە. ئەوان دەزانن هیچ شتێك جگە لە تەماعی سەروەت و سامان زێتر ناتوانێت مرۆڤەکان ناچار بەقەبووڵ کردنی ملکەچی و بەندایەتی و زۆرداری بکات. ئەوان دەزانن لە روانگەی زۆردارەوە، هەبوونی سامان (بۆ ژێردەستەکان) گەورەترین تاوانە؛ ئەو تاوانە کە تاوانکارەکەی شیاوی مردنە. ئەوان دەزانن زۆردار زێتر لەهەر شتێ حەزی لە سامان و پارەیە و لەم نێوەشدا توانای بەرگەگرتنی رەقیبی نییە و تەنیا ئەو کەسانەی پێ قووت دەچێت کە لە بەردەمی خۆیدا دەکەونە سەرچۆك و لەپێناوی پارویەك ناندا دەستیان

پاندەکەنەوە. دەروبەر و نزیکەکانی زۆردار بێهودە پشت بە کەسانێك دەبەستن کە لەژێر ستەمی ستەمکار و بەهۆی نۆکەری کردنیەوە سامانێکی زۆریان دێتە دەست. پێویستە ئەوان سەرنج لەوە بدەن کە چەندە لەم بەراتیلخۆرانەی بۆنەتە خاوەن پارە و لە پاراستنی سامانی خۆیاندا سەرکەوتووبوون، کاتێك مێژووی رابردوو و هاوچەرخ هەڵدەدەینەوە بەڕوونی کەسانێکی بێ ئەژمار دەبینین لە رێگای ناتەندروست و ناشرینەوە خۆیان لە پاشا و پاشازادەکان نزیك دەخستەوە

١٢٢

(چ ئەوانەی کە پاشا سوودی لە خراپیەکانیان وەردەگرت و چ ئەوانەشیان کە لە ساکاری و ساویلکەییان) بێجگە لە ئابڕوچوون و نابودی، هیچ چارەنووسێکی تریان نەبووە، هەرچەندەش ئەم خزمەتکارانە لەسەرەتاوە لوتف و کەرەم و سەخاوەتی پاشایان بەسەردا باریوە، هێندەی نەبردووە بوونەتە نیشانەی توڕەیی و نادادپەروەری پاشا و بەرەو گەندەڵی راپێچ کراون. هەڵبەت لەناو ئەم جۆرە کەسانەدا کە سەردەمانێك پەیوەندی نزیکیان لەگەڵ فەرمانڕەوا ستەمکارەکاندا هەبووە، کەسانێکی کەم دەدۆزرێنەوە بێ رەحمی و توندی زۆرداریان لە ئاست خۆیاندا نەبینیبێت، هەمان ئەو توندی و بێبەزەییەی کە خودی خۆیان لە ئاست ئەوانی دیکەدا پیادەیان کردووە، زۆربەی کات ئەم کەسانە کە لەسایەی زۆرداردا دەکەوتنە تالانکردنی خەڵك و لەم رێگەیەشەوە دەوڵەمەند دەبوون، بۆ

خۆشیان لە کۆتاییدا گرفتاری هەمان چارەنووس دەبوونەوە.

تەنانەت مرۆڤە بەرچاو و خاوەنناسنامەکانیش (کە بەدەگمەن زۆرداران حەزیان لێدەکەن و پشتیوانیانن) ناتوانن بۆماوەیەکی دوورودرێژ بەرگەی زۆر و ملکەچی ئەوان بگرن و بەخێرایی پەی بە مەترسییەکانی ستەمکاری لە دژی بەرژەوندییەکانی خۆیان دەبەن. *سێنیکا*[٣٧]،

[37] Seneca لۆکیۆس ئانایۆس Lucius Anaeus (٤پ ز ـ ٦٥ز)، فەیلەسووفی رۆمی، کوڕی سێنیکا. ئەو پەروەردەکەری نیرۆن، ئیمپراتوری رۆم بوو. لە فەلسەفەدا هەمان بیروباوەری رەواقیەکانی هەبوو. نامەگەلێکی لەبارەی ئامۆژگاری و ئەخلاقەوە هەن کە بەناوبانگن. رەخنەگران، پێیانوابوو کرداری لەگەڵ گوتەکانی وێکناکەنەوە، بەڵام زۆرکەس لەو باوەڕەدان رەفتارجوانی نیرۆن، لەساڵەکانی سەرەتای پاشایەتیدا، لە ئەنجامی پەروەردەی ئەم فەیلەسووفەوە بووە، بەڵام خووی دڕندانە و ستەمکردن زاڵ بوون بەسەر میزاجی نیرۆن دا و ئەو تاوانانەی ئەنجامی داون لە مێژوودا تۆمارکراون و مایەی سەرسامین. لەوانەش ئەوەی چاودەبڕێتە فەزل و پێگە و ئیعتیبار و سەروەت و

بورۆس[٣٨]، *تێریزا*[٣٩] لەو پیاوە هیمەتبلندانە بوون کە بەم دەردە موبتەلابوون، دووان لەمانە لە بەختڕەشی و بەهۆی ئەو توانایەی هەیانبوو بێ رەزامەندی خۆیان بانگهێشت کران بۆ کوشکی دەربار تا کاروباری فەرمانڕەوا بگرنە ئەستۆ هەردووکیشیان خۆشەویست و جێ پەسەندی زۆردار بوون. تەنانەت یەکێك لەوانە گەورەکەی خۆی وەك منداڵ گیرۆدەی خۆی کردبوو. لەگەڵ ئەوەشدا، مەرگی بێ بەزەییانە و دڵتەزێنی ئەمانە

بەڵگەیە بۆ ئەو راستییەی دەڵێت لە هاوڕێیەتی کردنی زۆردارێکی خوێنخۆردا هیچ بوارێك بۆ متمانە نییە. هەر بە راستیش لە کەسێکی دڵرەق کە تەنانەت لە هاوچەشن و ژێردەستەکانی خۆشی ویڕای

سامانی پەروەردەکەرەکەی سێنیکا، فەرمانی پێکرد دەمارەکانی خۆی بېڕێتەوە. فەیلەسووف جگە لە ملکەچی چارەیەکی نەبوو و بە دەستی خۆی، بەندی ژیانی خۆی بڕی.

[38] Burrus Sextus Afranius (٦٢ز) بوروس و سێنیکا لە راوێژکارە یەکەمەکانی ئیمپراتور نیرۆن بوون. بوروس لە ساڵی ٥١ تا ٦٢ زایینی لە خزمەتی سەرۆکی گاردی پاسەوانی ئیمپراتور دابوو. ئەرکی بەرێوبەرایەتی کۆمیتەکانی سوپای رۆم لە ئەستۆی ئەو دابوو. بوروس هاوشان لەگەڵ سێنیکا توانی لە هێز و دەسەڵاتی ئاگریپینا (دایکی نیرۆن) کەمبکەنەوە" ئەم دوو سەرکردەیە هەموو سیاسەتەکانی ئیمپراتور و کاروبارە راپەڕاندنییەکانیان بەخۆیان بەڕێوە دەبردن. بەپێی گێڕانەوەکان، نیرۆن ژەهری دەرخواردی بوروس دا و کوشتی.

[39] Publius Clodius Thrasea Paetus (٦٦ز)، سیناتوری رۆمی کە بەهۆی دژایەتی لەگەڵ نیرۆن ناوبانگی دەرکردووە. ترازیا لە سەردەمی ئیمپراتور نیرۆن چەند لایەنێکی جیاوازی لە ئەستۆ گرت. کاتێك کە ئەنجومەنی پیران، مەرگی دایکی نیرۆنیان لێ پیرۆز کرد، ترازایا لە باری نارەزاییدا ئەنجومەنی پیرانی بەجێهێشت. ئەو زۆر دژی بێسەروبەرییە ئەخلاقیەکانی نیرۆن بوو. لەساڵی ٦٦ دوژمنەکانی بڕوایان بە نیرۆن هێنا کە بڕیاری کوشتنەکەی دەربکات، چونکە ترازایا وەك دوژمنێکی سیاسی شێلگیر و ترسناك دەرکەوتبوو. دوا گوتەکانی ئەو بەر لە مردن لە بارەی ژیان و نەمری روحی مرۆڤەوە، تۆمار کراون.

ملکەچییان، بێزارە؛ دەکرێ چاوەڕوانی چ دۆستایەتی و خۆشەویستییەك

بکرێت؟ هەر لەبەر ئەم هۆیەشە، زۆردار لەبەر ئەوەی ناتوانێت چۆن خۆشەویستی بنوێنێ، ئەوا لە کۆتاییدا خۆی و ئیمپراتۆریەتەکەشی گەندەڵ دەکات.

ئێستا لە وەڵامی کەسێکدا کە بانگەشە دەکات ئەوان بەهۆی راستگویی و کارجوانییەوە بەو چارەنووسە گەیشتوون، پێویستە بگوترێت، کەمێکیش تەماشای ئەو کەسانە بکات کە نزیك بوون لە هەمان زۆردارەوە و بەچاوی خۆی ببینێ کە ریاکار و کاسەلێسەکانیش چارەنووسێکی باشتریان لە چارەنووسی ئەو سێ کەسە نەبووە. چ کەسێك دەناسیت کە هێندەی نیرۆن تامەزروو و گرێدراو و ئاشق و شەیدای ژنێك بووبێت؛ بەو ئەندازەیەی ئەو گیرۆدەی پۆپایادا ببوو؟ وێرای ئەمەش هەر ئەو بۆ خۆی خۆشەویستەکەی دەرمانخوارد کردو کوشتی. دایکی *نیرۆن* کە ناوی *ئاگریپینا* بوو، مێردەکەی خۆی بەناوی کلۆدیۆس کوشت تا کوڕەکەی بگا بە پێگەی ئیمپراتۆر! ئەم دایکە لەپێناو ئەوەی کوڕەکەی دڵخۆش بکات دەستی لە هیچ توندیەك نەگێڕایەوە. لەگەڵ هەموو ئەمەشدا، ئەو کوڕە خۆشەویستەی، دایکی گەیاندبوویە دەسەڵات، لەدوای چەند هەڵەیەکی ئەم دایکە، ئەوی کوشت؛ ئەگەرچی ئەم دایکە کوژراوە شایستەی مردنێکی لەو جۆرە بوو، بەڵام نەك بەدەستی جگەرگۆشەکەی بەڵکو بەدەستی کەسێکی دیکە. چ کەسێك لە نێو ئیمپراتۆرەکاندا گەمژەتر و ساویلکەتر لە کلۆدیۆسی یەکەم بینراوە؟ چ کەسێك هێندەی ئەو وەك مۆمێك بووە لە دەستی ژنەکەیدا کە ناوی *مەسالینا*[٤] بوو سەرەنجامیش

[40] Massalina ڤالریا ماسالینا (٤٨ز مرد)، هاوسەری کلۆدیۆسی یەکەم، ئیمپراتوری رۆم کە بەبڕیاری ئەو خرایە بەر دەستی جەلاد و کوژرا.

١٢٥

هەر بەدەستی خۆی خستییە بەردەستی جەلاد؟ گەمژەیی زۆردار هەمیشە ئەو لە ئاست چاکەکاریدا دەستەوەسان دەکات. بەڵام هەر ئەم زۆردارەش بەو کردارە بێ بەزەیی و دڕندانەی لە ئاست نزیکەکانی خۆیدا دەینوێنێت، دەیسەلمێنێ تا چ رادەیەك بێ بەهرەیە لە هەست و زانایی.

رستەیەکی راچڵەکێنەری بەناوبانگ هەیە کە لە زمانی یەکێك لەم زۆردارانەوە بەهاوسەرەکەی گوتراوە؛ زۆردارێك کە بەئەشقێکی زۆرەوە تەماشای گەردەنی مەعشوقەکەی کردو لە کاتی نەوازشکردنیدا پێی گوت: «بەسە تەنیا ئاماژەیەك بکەم تا لە چاوتروکاندنێکدا ئەم گەردەنە جوان و سەرنجڕاکێشە ببڕدرێت». هەر لەبەر ئەوەش بووە کە دیکتاتورەکانی سەردەمانی پێشوو بەهۆی ئەو ترس و توقاندنەی لە دڵی نزیکەکان و خزمانی خۆیاندا دەیانچاند، بەدەستی ئەوانیش دەکوژران. ئا بەمجۆرە بوو دۆمیتیان[41] بەدەستی *ستیڤان*، *کومۆدۆس* بەدەستی یەکێك لە مەعشوقەکانی خۆی، *ئانتۆنیۆسیش* بەدەستی *ماکرینۆس* کوژران؛ ئەوانی دیکەش کەم تا زۆر بەهەمان شێوەی دڕندە و نامرۆڤانە لەناوبران.

راستی ئەوەیە زۆرداران هەرگیز نەکەسێکیان خۆشویستووە و نەکەسێکیش ئەوانی خۆشویستووە. خۆشەویستی وشەیەکی پیرۆز و روحانییە؛ خۆشەویستی و ئەوین هەرگیز سەرهەڵنادەن، مەگەر لە ناخی

ئەوانــەدا نــەبێ کــە خــاوەنی کەســایەتییەکی مــرۆیین؛ و هــەرگیز ڕەگ داناکوتێــت مەگــەر بــەهۆی ڕێزگــرتن و متمانــەی دوولایەنــەوە نــەبێت.

---

[41] Domitian کوڕی ڤسپاسیانۆس و برای تینوس (جێنشــینی بــاوك) (٥١-٩٦ز)، ئــەو بــرای خۆی، تیتوسی کوشت تا لە شوێنی وی لەسەر تەختی پاشایەتی دانیشێت. سەرەتای پاشـایەتیەکەی بە باشی تێپــەڕی، بــەڵام دوای گەڕانــەوەی لــە ســەفەرە جەنگیــەکان، لــە ئــەنجامی پیلانێــك کــە هاوسەرەکەی ڕێکیخستبوو، بەدەستی ستیڤان کوژرا. ئەو دوا (دوازدەمین) قەیسەری ڕۆم بوو.

١٢٦

خۆشەویستی و ئەوین ئەوەندەی لە میانەی خۆبــەخت کــردن و فیداکاریــدا پێدەگــەن، لــە لوتــف و میهرەبانیــدا گەشەناسێنن، ئــەوەی دەبێتــە هــۆی متمانــە و دڵنیــایی لــە نێــوان دوو خۆشەویــستدا پابەنــدی و بڕواهێنانــە بەراستــی و راســتگویی: ســەربڵندی، خــودی راســتگۆ، پێــداگری گرەنتــی خۆشەویســتین. لــەو شــوێنەی بــێ بــەزەیی، بــێ وەفــایی و نادادپــەروەری فەرمانڕەوان، هیچ خۆشەویستییەك ناتوانێت پێ بگرێ؛ لەو شوێنەشدا کــە تەنیا پیسکە و شــەڕانییەکان کۆبوونەتــەوە نــەك هاوکــاری و دەســگیرۆیی، بەڵکو تــەنیا پلانگێڕی ئامادەیە: مرۆڤە شەڕانییەکان لە ئاست یەکتردا هیچ جۆرە هەست و سۆزێکیان نییە؛ تەنیا ترسە ئــەوانی لــە ڕێــزی یــەکتر و لــە نزیــك یەکــەوە هێشــتووتەوە؛ ئــەوان خۆشەویســتی یــەکتر نــین، بــەڵکو لــە تاوانەکاندا شەریکن.

ئەگەرچی مومکین نییە، بەڵام بەزەحمەت دەتوانین زۆرداریێک بدۆزینەوە هەستی خۆشەویستییەکی راستەقینەی تێدا بێت. ئەو زۆردارەی خۆی لە پلەیەکی بەرزتر لە هەمووان دەبینێ، هیچ کەسێك بە شایانی خۆشەویستی خۆی نازانێت؛ سنوورێکی بۆ خۆی قایل نییە و خۆی لە سەرووی سنووری خۆشەویستییەکەوە دەبینێ کە بناغەکەی لەسەر یەکسانی بەندە و دەبێت تیایدا هەردوو لایەن بەتەواوی لەگەڵ یەکدا بەرامبەر و هاوپێگە بن. لەم ڕوانگەیەوە دزەکان شایستەترن، چونکە بەلای کەمەوە (هەر وەکو گوتوویانە) لە کاتی دابەشکردنی ماڵ و دەستکەوتە دزراوەکان لەگەڵ یەکدا هاوڕێ و هاوپشکن. ئەوان تەنانەت ئەگەر یەکتریشیان خۆش نەوێت یان هاوبیر نەبن، بەلای کەمەوە یەکتری ناشکێننەوە و یەکتر مەحکوم ناکەن. وەلێ نزیکەکانی زۆرداریێك هەرگیز بۆ ساتەوەختێکیش هەست بە دڵنیایی و ئاسایش ناکەن، چونکە ئەمان بۆ خویان زۆرداریان فێرکردووە کە ئەو بەهێزترین پیاوە و هیچ هێزێك یاخود

ناچارکردنێك بەسەر ئەودا پراکتیزە ناکرێت و ناتوانێت لە هیچ کارێکی بگێڕێتەوە. کەواتە ئەو خووی بەوەوە گرتووە خواست و ئیرادە و حەزی خۆی وەك بەڵگەیەکی بنەبڕ و نکۆڵی لێنەکراو لەقەڵەم بدات و گەورەی هەمووان بێت، بێ ئەوەی هیچ کەسێك بەشایستە و هاوشانی خۆی بزانێت. لەگەڵ هەبوونی ئەم هەموو نموونە بەڵگەدارانە و وێڕای ئەو مەترسییەی

بەردەوام ئامادەیی هەیە، جێی داخە هیچ کەسێك ئەقڵی بەوە نەشکاوە لە شوێنی خۆی ببزوێ و لەپێناو سوودی هەمواندا هەنگاوێك بنێت، هەروەها لەنێوان کەسانێکی بێ ئەژماردا کە لەپێناوی خۆشیرین کردن و کاسەلێسیدا دەوری دێوەکەیان وەك هەڵقەیەك تەنیوە، یەك کەس پەیدا نابێت ئەو هەست و جۆرئەتەی هەبێت کە وەك لەو چیرۆکەدا، ئەو رستەیەی رێویەکە بەو شێرە خۆنەخۆش خستوەکەی گوت، بەزمانی دا بێ: ((خۆشحاڵ دەبم بۆ جێ بەجێکردنی ئەرك و رێزی خۆم پێ بنێمە هێلانەی خۆتانەوە، بەڵام شوێن پێی زۆران دەبینم تا هێلانەکەی ئێوە هاتوون، کەچی تەنانەت یەك شوێنپێش کە نیشانەی گەڕانەوە بێت دیار نییە)).

ئەم بەختڕەشانە، بریسکە و باقی زێر و شکۆ و درەوشانەوەی تاج و تەختی زۆردار دەبینن و مات و سەرسام دەبن. ئەمانە کە بەو جۆرە سیحریان لێ کراوە، لێی نزیك دەبنەوە و بێ ئاگان لەوەی کە بەرە و ئاگرێك دەچن بێگومان دەیانسووتێنێ.

یەکێك لە ساتیرەکان[42]، کاتێك بلێسەی ئەو ئاگرەی بینی کە پرۆمتێ[43] هێنابوویە سەرزەوی، ئەوەندە گیرۆدەی ئاگرەکە بوو و لێی نزیك بووەوە

---

[42] ساتیر Satyr، کە پێشیان دەگوترێت Silenes، خواوەندان یان فریشتەکانی سروشت بوون کە هەڤالان و پەیرەوکەرانی دیۆنیزیۆس بوون و بە شێوەی جۆراوجۆر دەناسێنران هەروەك ئەوەی کە

و ماچی کردوو و گڕی تێبەر بوو و سووتا. بەهەمان شێوە هەروەك توسکانی شاعیر گوتوویەتی گوڵەستێرە بەدووی ئارەزووەکانیدا عەودالّی بلّێسە دەبێت، چونکە بلّێسە دەدرەوشێتەوە و رووناکایی دەدا؛ گوڵەستێرەش جگە لە گەیشتن بە ئارەزووەکەی خەسلّەتەکانی دیکەی بلّێسەش ئەزموون دەکا کە سووتانە. جگە لەوەی باسمان کرد، تەنانەت ئەگەر دان بەوەشدا بنێین کە جاروبار نزیکەکان و کەسانی دەوروبەری زۆردار لە ئاسایشدا دەمێننەوە و سەرەنجام رزگاریان دەبێت، بەلاّم لەو کەسە رزگاریان نابێت کە جێگەی زۆردار دەگرێتەوە، ئەگەر ئەم

جار هەبوو نیوەی خوارەوەی لەشیان لە شێوەی ئەسپ و نیوەی سەرەوەی لەشیشیان لە شێوەی مرۆڤدا بوو. هەندێك جاریش نیوەی خوارەوەی لەشی ئەوانیان لە شێوەی دەستی بزندا نمایش کردووە.

[43] پرۆمیتیۆس Prometheus، لە ئەفسانە یۆنانیەکاندا کوڕە مامی زیۆسی خواکانە. پرۆمیسیۆسیش وەك زیۆس لە رەچەڵەکی تیتانەکان دەژمێردرێ. ئەویان بە دروستکەری مرۆڤە سەرەتاییەکان زانیوە و بڕواشیان وابووە کە ئەو مرۆڤی لە گلێکی توند و کارتێنەکراو دروست کردووە، بەلاّم هەندێکی تر تەنیا وەك چاکەخوازێك بۆ مرۆڤ تەماشایان کردووە نەك وەك دروستکەری مرۆڤ. ئەو لەپێناوی مرۆڤدا، زیۆسی هەڵخەڵەتاند و لە ئەنجامی ئەمەشدا زیۆس رقێکی توندی لە پرۆمیسیۆس و مرۆڤ هەڵگرت. بەم پێیەش بۆ سزادانی ئەوان بڕیاری دا لە ئاگر بێبەشیان بکات. ئا لێرەشدا دیسانەوە پرۆمیسیۆس بە فریای مرۆڤەوە هات ئەویش بەوەی کەمێك تۆوی ئاگری لە خۆر دزی و لە لاسکی گیایەکدا بەنێوی Ferula شاردەوە و هێنایە سەر زەوی. زیۆسیش مرۆڤ و پشتیوانیکەرەکانی سزادا: بۆ مرۆڤ ئەفرێنراوێکی تایبەتی نارد بەناوی پاندور بۆ

سزادانی پرۆمیسیۆسیش لە کێوی قەفقاس بە زنجیر بەستیەوە و فەرمانی بە دالێك دا تاكو بەردەوام جگەری وی کە هەمیشە وەك خۆی لێدەهاتەوە لەتوپەت بکات و قوتی بدات. زیۆس سوێندی خوارد بوو کە هەرگیز پرۆمیسیۆس لەم بەندە رزگار نەکات، بەڵام کاتێك هەرقل بەویدا تێپەڕی تیرێکی هاوێشتە دالەکە و پرۆمیسیۆسی رزگارکرد.

١٢٩

فەرمانڕەوا نوێیە فەرمانڕەوایەکی باش بێت، پێویستە حیساب بۆ رابردوو نەکات و لەئەنجامدا تێبگات کە دادپەروەریەك لە ئارادایە؛ بەڵام ئەگەر ئەویش وەك زۆردارەکانی پێشوو بێ بەزەیی و زۆردار بێت، بەدڵنیاییەوە داروەستەیەك لە دەوری خۆی خڕدەکاتەوە کە بەزۆری حەز ناکەن هەر جێگەی کەسەکانی پێشوو بگرنەوە، بەڵکو داوای سامان و تەنانەت گیانی ئەوانیش دەکەن. ئایا دەکرێ مرۆڤێك بدۆزینەوە لەو جۆرە هەلومەرجە ترسناك و نائاسایشەدا، هێشتاکەش هێندە چاوچنوك و پایەخواز بێت کە ئامادە بێت وێڕای هەموو مەترسییەکی دارایی و گیانی، خزمەت بەو زۆردارە بکات؟ خوایە! ئەم کارە چ دەرد و ئازار و خوێنرێژییەکی بەدواوەیە ئەوەی کە مرۆڤێك هەموو کاتی خۆی لە خزمەتی خۆشگوزەرانی و کەیفسازی و عەیش و نۆشی یەك کەسدا بباتەسەر و بەم پێیەش، لە هەموو کەسێکی دیکە زێتر لێی بترسێ؛ هەمیشە گوێی لە زەنگی مەترسی بێت؛ لە سێبەری خۆی سڵ بکاتەوە؛ تەنانەت ترسی هەبێت لە هەڵکردنی شەماڵ؛ بەدوای پیلانگێریدا بگەڕێت؛ بکەوێتە نانەوەی تەڵە و داو؛ لە سیمای نزیك و هاوکارەکانیدا بۆ نیشانەی ریاکاری

و خیانەتێك بگەڕێت؛ بەدەم هەموانەوە پێ بکەنێت، بەڵام تا ئاستی مەرگیش لێیان بترسێت؛ متمانەی بەهیچ کەسێك نەبێت. جا چ دوژمنێکی ئاشکراو، چ دوستێکی متمانە پێکراو؛ هەمیشە خۆی ئارام و بێ خولیا پیشاندا لەکاتێکدا بەردەوام دەترسێ و دڵی دەلەرزێ؛ نەتوانێت کامەران بێت و تەنانەت جۆرئەتی ئەوەشی نەبێت کە خۆی غەمگین پیشان بدات.

هەڵبەت لە پاداشتی ئەوەی بەدەستی دەهێنن، ژیانی نەگبەتانەی ئەوان شایانی ئەو رەنج و ئازار و دڵەراوکێیەیە. هەرگیز خەڵك بەو هۆیەی کە دووچاری رەنج و کێشە هاتوون سەرزەنشتی زۆردار ناکەن، بەڵکو کەمتەرخەمی ئەمە دەخەنە ئەستۆی راوێژکار و کارمەند و

دەوروبەرەکانی. نەتەوەکان، توێژەکانی شار و لادێ، جوتیاران و هەر دەستەیەکی خەڵك لە ناساندن و بەیادهێنانەوەی ناوی نزیکەکانی زۆردار و هەڵگێر و وەرگێڕی کردەوەکان، هەرزەیی و پیسکەیی ئەوان و هەڵبەستنی هەزاران تومەت و تاوانی ناشیرین و نەفرەتاوی بۆ ئەوان، لەگەڵ یەکدا کێبرکێ دەکەن. ئەم خەڵکە لە دوعاکانی خۆیان، لە جەخت کردنەوەکانیان و لە بیرەوەری خۆشیاندا، هەرچی نەفرەت و دزێویە ئاراستەی ئەوانیدەکەن. خەڵکی ئەوان بەهۆکاری بەدبەختی خۆیان دەزانن و لە سەردەمێکیشدا کە بەرواڵەت رێزیان دەگرن، لە ناخیاندا بەهۆی ئەو نەفرەتە زۆر و وەڕەزییەی هەیانە، ئەو کەسانە بە شوومترین و

ترسناكترین درِندە لەقەڵەم دەدەن. ئەمەیە ئەو شانازی و سەرفیرازییەی لە بەرامبەر نۆكەری و كاسەلێسیدا، بەنەسیبی نزیكان و یاوەرانی پاشا دەبێت؛ ئەوەش بەدەستی خەڵكانێك كە ئەگەر ئەمانەیان دەست دەكەوتن، لەت و پەتیان دەكردن و هێشتاش دڵیان ئاوی نەدەخواردەوە و تورەییان كپ نەدەبووەوە. ئەمەش لەبەر ئەوەی تەنانەت كاتێك خزمەتكار و یاوەرانی زۆردار دەمرن، ئەوانەی شایەتی ئەو بارودۆخە بوون و لە دوای ئەوانیش هەر دەژین، هەرگیز هێندە گەمژە نین ناوی ئەم مرۆڤخۆرانە (٢٣) بە مەرەكەبی هەزاران قەڵەم لەكەدار بكەن و لە هەزاران كتێبدا ئیعتبار و رێز و ئابرِۆی ئەوان بسرِنەوە و ئێسقانەكانیان بهێننە پێش چاوی نەوەكانی داهاتوو و بەهۆی ژیانی چەپەڵیانەوە هەتا هەتایە گرفتاری سزا بكەنەوە.

وەرن تا دەرفەت هەیە، چاكە بكەین؛ وەرن لە پێناوی سەرفرازی و ئەو ئیشقەی بۆ چاكە هەمانە و لەپێناوی خۆشەویستی و ستایشی یەزدان كە تاكە شایەدی كردار و تەنیا دادوەرێكی بەویژدانی هەڵە و گوناهەكانمانە، رووبكەینە ئاسمان. من برِوام بە راستی قسەكانی خۆم

هەیە، چونكە هیچ شتێك هێندەی ستەمكاری، دژی كەرامەت و گەورەیی یەزدان نییە ـ دڵنیام ئەو لە دۆزەخدا شوێنێكی تایبەتی بۆ سزادانی زۆردار و هاوكارەكانیان لەبەرچاو گرتووە.

مقالة

العبودية الطوعية[1]

لا أرى خيراً، في أن يكون للمرء أسيادٌ عديدون،

فليكنْ سيدٌ واحدٌ وليكن ملكٌ واحدٌ

ذلك ما قاله أوليس، وهو يخاطب الجمهور، حسب هوميروس. ولو أنه اكتفى بالقول:

لا أرى خيراً، في أن يكون للمرء أسيادٌ عديدون[2]

لكان قولاً كافياً. لكنْ، بدلاً من أن نفكر في ذلك كان يجب القول إنّ سيادة مجموعة لا يمكن أن تكون صالحة، مادامت سيادة الفرد، ما إن يحمل لقب سيّد، تصبح قوة قاسيةً وغاشمة، وذهب ليضيف عكس ذلك قائلاً:

(1) إنّ عنوان **ضدّ الفرد** المستخدم كثيرا، لم يُطلق على الـ **مقالة**، من قبل لا بويسي.

(2) Homère, *Iliade*, II, vers 204-205.

منذ تسعة أعوام وجيوش الإغريق أمام طروادة، ويتنازع عدة زعماء على شرف القيادة بإمرة أغاممنون. والجيش على استعداد للتمرّد، بعد أن أرهقته الفوضى.

فليكنْ سيدٌ واحدٌ لا غير، وليكن ملك واحد

قد نعذر «أوليس» لاعتماده هذا الأسلوب من أجل تهدئة تمرّد الجيش. بل لعله لاءم في كلامه الظروف أكثر مما راعى الحقيقة. لكن، لدى التفكير نجد أنّ من الشقاء أن نكون تابعين لسيّد، ونحن لا نستطيع الوثوق بصلاحه، فيما يكون بوسعه دوماً أن يصير شريراً ساعة يشاء. أما أن يكون للمرء أسيادٌ عديدون، فهذا يعني أن نكون أشقياء بقدر عددهم. لا أرغب في التصدي هنا لهذه المسألة التي طالما جرت مناقشتها، ألا وهي هلْ أشكال الحكم الجمهورية[3] الأخرى خير من المَلَكية؟ فإنّ بودي أن أعرف، قبل أن أُثير الشكّ في المرتبة التي ينبغي للملَكية[4] أن تحتلّها بين أنظمة الحكم الشعبية، وهذا إنْ كان ينبغي أنْ تكون لها من مرتبة، لأنّ من الصعب الاعتقاد بوجود شيء عام في هذا الحكم، حيث كلّ شيء ملك لفرد واحد. إلا أنّ هذه المسألة مستبقاة لوقت آخر، فهي تستوجب بحثاً خاصاً بها، بل قد تستدعي من جانبها كل النزاعات السياسية.

أودّ الآن أن أدرك فقط كيف أنّ عدداً من الناس، وعدداً من البلدات وعدداً من المدن وعدداً من الأمم، تعاني الأمرّين أحياناً

Il Faut prendre le mot au sens étymologique qui était le sien au XVIe (3)

siècle: *Res publica*.

(4) تعبير «ملكية»، يعني أصلاً: سلطة فرد واحد. وكلمة «طغيان» التي يستخدمها لا بريسي، كما أرسطو (*Politique*, III, 1287 a et IV, 1295 a)، لها المعنى نفسه، فيشار للملكية والطغيان بالكلمة اليونانية نفسها: **موناركيا**. إلا أنّ التمييز في المعنى بين التعبيرين ظهر ظهوراً واضحاً في القرن السادس عشر، لاسيما لدى الفقهاء القانونيين الذين اعتبروا بشكل عام أنّ الملكية شرعية، في حين أنّ الطغيان تعسّفي. ومن هنا كان تعارضهما، فاعتُبِر أحد النظامين صالحاً والآخر فاسداً.

على يد طاغية واحد، لا يملك من قوّة سوى تلك التي يمنحونه إياها، والذي ما من قدرة لديه على الإضرار بهم إلا بمقدار ما يريدون هم أن يقاسوا[*]. والذي ما كان بوسعه إلحاق أيّ أذى بهم لولا أنّهم يفضّلون تقبل كل شيء منه بدلاً من معارضته. لا ريب في أنه أمر مذهل، ومألوف جدّاً مع ذلك، حتى ليثير الألم أكثر مما يبعث الدهشة، لدى رؤية ملايين وملايين من الناس رازحين في العبودية والشقاء وأعناقهم تحت النير، وليسوا مرغمين بفعل قوة قاهرة لكنهم (على ما يبدو) مفتونين ومسحورين[5] بفعل اسم فرد واحد، ليس عليهم أن يخشوا قدرته، لأنه وحيد، ولا أن يحبوا مناقبه لأنه عديم الرأفة بهم ومتوحش. مع ذلك هذا هو ضعف الناس: إنهم مرغمون على الطاعة، مجبرون على التأجيل، فلا يستطيعون أن يكونوا دائماً الأقوى. إذاً، إنْ كانت أمّةٌ ما مرغمةً بقوة السلاح على الخضوع لسلطة فرد واحد، كما كانت حال أثينا تحت سيطرة الطغاة الثلاثين[6]، فلا ينبغي إبداء العجب من خنوعها

بل أن نرثي لها. أو بالأحرى لا أن نتعجب ولا أن نشكو، بل تحمّل الشقاء بكل أناة بانتظار مصير أفضل.

تلك هي طبيعتنا، إنها تفرض علينا أن نغلّب واجبات الصداقة على قسم كبير من مجرى حياتنا، فمن المنطقي أن نحبّ الفضيلة ونحترم الأعمال الصالحة، ونعترف بالخير من أي مصدر أتانا، وأن نقلل كثيراً مما ننعم به من رغد العيش لنزيد في رِفعة

(*) هنا يبدأ القسم المنشور في: *Le Réveille-matin des français et de leurs voisins*

(5) كأنهم تحت تأثير أعمال السّحرة.

(6) عام 404 ق. م. فرضت إسبارطة على أثينا المغلوبة حكومة من ثلاثين عضواً، اختيروا من الحزب الأرستقراطي. ولم يدم الطغيان سوى أربعة شهور، لكنه كان طغياناً في منتهى العنف بتأثير من كريتياس.

من نحب والذين يستحقون محبتنا. وهكذا إذاً فإنْ وقع أبناء بلد ما، على شخص بين ظهرانيهم، رفيعِ الجاه برهن لهم بالتجربة على بُعد تبصّره بالعواقب حرصاً عليهم، وعلى جرأة كبيرة في حمايتهم، وفطنة شديدة على تدبّر أمورهم، فإنْ بادروا بعدئذ فأسلسوا له القياد، ومنحوه ثقتهم بمنحه بعض الامتيازات، فلا أدري إن كان من الحكمة في شيء، أن يتمّ نقله من حيث كان يعمل الخير ليُصار إلى وضعه حيث يغدو بوسعه أن يقترف الشر.

لكن يبدو طبيعياً في واقع الأمر، أن نحمل نيات الخير، إلى مَنْ لم يصدر عنه حيالنا سوى الخير. وألا نخشى أن يصيبنا منه أيّ شر.

لكن، آه يا إلهي! ماذا يمكن لذلك أن يكون؟ وأنى لنا أن نعرف كيف ذلك يُدعى؟ وأيّ شرّ هو هذا؟ أيّ فسق، بل أيّ فجور رهيب؟ أن ترى عدداً لا يُحصى من الناس، لا يطيعون فقط بل يخنعون، ولا يُساسون بل يُمْتَهَنون. أموالهم ليست لهم، أهلهم ليسوا لهم، وأولادهم ليسوا لهم، حتى حياتهم ليست لهم. يتعرّضون بوحشية لأعمال السلب والفجور والعنف، لكن ليس على يد جيش ولا من قبل معسكر من البرابرة الذين ينبغي على المرء التصدي لهم، دفاعاً عن دمه وحياته، وإنّما على يد فرد واحد! وليس ذلك الرجل بهرقل ولا هو شمشون، بل هو من أشباه الرجال[7]، وغالباً ما يكون الأكثر جبناً والمخنّث في الأمّة، فهو لم يتنشق رائحة بارود المعارك، بل لم يكد يطأ الرمل في ساح المباريات. ولا تتوفّر لديه القدرة على قيادة الرجال، بل حتى على تلبية مطالب أضعف

(7) «Hommeau»: *homunculus*, mot qui se trouve chez Cicéron et chez Plaute et est repris par G. Budé. La Traduction du mot latin par un néologisme dont le sens est nettement péjoratif semble être une invention de La Boétie.

امرأة[8]، فهل نطلق على ذلك اسم الجبن؟ هل نقول عن الذين يخنعون إنهم رعاديد وجبناء؟ لو كان اثنان أو ثلاثة أو أربعة لا يصمدون لبطش واحد، لَبَدا الأمرُ عجيباً، إلا أنه ممكن. ولكان بوسعنا القول، لابأس، لقد خانتهم الشجاعة. لكن لو كانوا مئة، أو كانوا ألفاً يعانون الأمرّين بسبب شخص واحد، فهل نقول إنّهم لا يريدون الخوض في نزاع معه أو إنهم لا يجرؤون على ذلك، وإنّ المسألة ليست تخاذلاً بل هي ازدراء أو احتقار؟ ولو وقع نظرنا لا على مئة أو على ألف إنسان، بل على مئة منطقة وألف مدينة ومليون إنسان، لا يهاجمون شخصاً واحداً، يلقي على يده أفضلهم معاملةً معاملة العبيد، فكيف لنا أن نصف ذلك؟ هل نصفه بالجبن؟ واقع الحال أنّ من الطبيعي أن يكون لكل النقائص حدّ ما، وأنهم لا يستطيعون تجاوزه: يمكن لاثنين أن يخشيا واحداً ويمكن لعشرة. لكن الألف والمليون والألف مدينة، إنْ لم يتّقوا شرّ فرد واحد فليست المسألة جبناً ولا هي تبلغ ذلك الحدّ، مثلما أنّ الجرأة لا تقتضي أن يتسلّق شخص واحدٌ أسوار قلعة أو يحاصر جيشاً أو يقوم بغزو مملكة. إذاً أي آفة هائلة هي تلك التي لا تستحق حتى أن توصف بالجبن، والتي لا تجد اسماً بشعاً بما فيه الكفاية تأنف الطبيعة منه وترفض اللغة إطلاق اسم عليه؟

إذاً، فلنضع خمسين ألف مسلح في مواجهة مع خمسين ألفاً آخرين. وليصطفوا في وضعية قتال ثم فليتلاحموا. البعض منهم أحرار ويقاتلون من أجل حرّيتهم، ويسعى بعضهم الآخر لانتزاعها منهم: فلأيٍّ تتوقعون النصر؟ ومن هم الذين في ظننا يدخلون القتال بإقدام

(8) أثار هذا المقطع، الذي لا يتضمن سوى ذكر الأماكن المشتركة في الأدب المنسوب للطاغية، جدلاً لمعرفة إنْ كان المقصود به شارل التاسع أم هنري الثالث. لكن يبدو أنّ الصورة مجرّدة وليست لطاغية بعينه: إنها نوع من صورة نموذجية.

أكبر، فهل الذين يأملون في أن يكون الحفاظ على حريتهم هو المكافأة على عنائهم، أو الذين يتوقعون الفوز باستعباد الآخرين لقاء الضربات التي يوجهونها أو يتلقونها؟ منهم من يضع نصب عينيه رغد العيش الماضي بصورة دائمة، فيتوقّع في المستقبل هناء مماثلاً. يفكرون بما يكابدون طيلة زمن المعركة، بقدر ما يفكرون بما سيعانونه هم وأولادهم وذريتهم، إذا ما انهزموا. أما الآخرون فليس ما يشحذ همّتهم سوى شيء ضئيل من الجشع الذي تخفّ حدّته بغتة حيال الخطر، فتخبو ناره لدى أول قطرة دم تسيل من جراحهم. وإننا إذ نتفكّر في معارك ملسياد وليونيداس وتيميستوكل[9] (Miltiade, Léonidas Thémistocle) الشهيرة التي نشبت قبل ألفي عام ولاتزال حيّةً حتى اليوم في ذاكرة الكتب والناس، وكأنّ ذلك وقع بالأمس القريب، والتي شنّها الإغريق لخير الشعب اليوناني لتكون للعالم مثلاً يُحتذى، نتساءل عمّا منح عدداً ضئيلاً جداً من الناس، وهو ما كان عليه الإغريق، لا القدرة، بل الجرأة على تحمّل قوّة المراكب التي كان البحر نفسه غاصاً بها، والتغلب على العديد من الأمم التي وُجدت بأعداد ضخمة حتى إنّ كتيبة الإغريق بأفرادها، ما كانت

تكفي، لأن تزوّد القوات المعادية، بقادة أركان وأمراء جيوش، حتى بدا الأمر في تلك الأيام المجيدة كأنّ المعركة لم تكن بين الإغريق والفرس، بل كانت انتصار الحرية على الهيمنة، والتحرر على الجشع؟

إنها لرائعة حقاً حكايات البسالة التي تبثها الحرية في قلوب

(9) كان ملسياد وليونيداس من الاستراتيجيين (خبراء الجيوش) في أثينا، وقد انتصرا على الفرس في ماراتون وسالامين. أما ليونيداس فهو قائد عسكري من إسبارطة، وقد ذاعت شهرته بعد معركة مضيق ترموفيل، التي خاضها بقصد تأخير تقدّم الفرس. ولقي فيها مصرعه مع ثلاثمئة من رفاقه.

المدافعن عنها! لكنّ ما يحصل في كل البلدان ومن قبل كل الناس، وفي كل يوم، أن يقوم رجل واحد بإساءة معاملة مئة ألفٍ فيحرمهم من حريتهم، فمن عساه يصدّق ذلك، لو سمع به فقط من غير أن يراه؟ ولو لم يقع ذلك إلا في بلدان غريبة وفوق أراضٍ بعيدة، وقد رُويت لنا، فهل من أحد إلا سيظنّ أنّ ذلك مصطنَع ومخترَع وليس صحيحاً؟ **يبقى القول بشأن هذا الطاغية وحده، فهو لا يحتاج للمحاربة، وليس ما يدعو للقضاء عليه، فهو مقضيّ عليه تلقائياً،** بشرط ألا يقبل البلد أن يكون مستعبَداً له. **ليس المقصود انتزاع أيّ**

شيء منه، **بل عدم إعطائه أيّ شيء**. ولا داعي لأن تتحمّل البلاد عناء فعل شيء من أجله، شريطة ألا يفعل شيئاً ضدها. هي إذاً الشعوب التي تستسلم بنفسها لسوء المعاملة، لأنها تخلّيها عن خدمته تصبح متحررة.

إنّ الشعب الذي يستسلم بنفسه للاستبعاد يعمد إلى قطع عنقه، والشعب الذي يكون حيال خيار العبودية أو الحرية، فيدع الحرية جانباً ويأخذ نير العبودية وهو الذي يرضى بالأذى، بل يسعى بالأحرى وراءه. ولو تكلّف شيئاً لاستعادة حريته، لما قمتُ أنا بحثّه على ذلك، فماذا يمكن أن يكون أثمن لدى الإنسان من أنْ يجد نفسه ضمن حقه الطبيعي، وأن يعود، إذا ما صحّ القول، من كونه بهيمة إلى كونه إنساناً؟ لكنني لا أتوقع كذلك أن يكون لديه مثل هذا الإقدام، فأنا أقبَلُ معه بأنْ يفضّل طمأنينة ما للعيش ببؤس على أملٍ غير مؤكّد في العيش برفاهية. ثم ماذا؟ إذا كانت الحرية كي تنال لا تتطلب إلا أن نتمناها، ولو كان الأمر متعلقاً بمجرّد الرغبة فيها، فهل كنا نقع على أمةٍ في العالم لاتزال تجدها باهظة الثمن، وهي التي تستطيع نيلها بأمنية واحدة، ومن عساه يأسف على إرادته في كسب منفعة ينبغي على المرء أن يدفع دمه ثمناً لها، وفقدانها يجعل الحياة

مُرّةً والموت حسناً لدى كل إنسان شريف؟ لا ريب في أنّ الأمر

كالنار التي تبدأ من شرارة صغيرة لتتأجّج ويشتدّ سعيرها على الدوام، وكلما وجدت حطباً أسرعت بالتهامه، والتي لا حاجة بنا إلى رميها بالماء لإطفائها. حسبنا أن نكفّ عن تزويدها بالحطب، وحين نكفّ عن إضرامها فإنها تأكل بعضها وتغدو فارغة من كل قوة لتصير إلى العدم: كذلك هي حال الطغاة، فكلما نهبوا وكلما ألحّوا في الطلب وكلما تسبّبوا بالتهديم والتخريب، وكلما ازداد الإغداق عليهم والإقبال على خدمتهم، تشتدّ سطوتهم ويصبحون أكثر قوة على الدوام وأكثر استعداداً لمحقِ كل شيء وتهديمه. أمّا إن لم يُعطَوا شيئاً، ولم تقدَّم لهم فروض الطاعة، فإنهم، ومن غير قتال أو توجيه ضربات، سيلبثون مجرّدين مسحوقين ولا يبقى لهم من كيان، فحالهم كحال الغصن حين تنقطع عنه العصارة التي تغذيه من جذوره، فيجفّ ويموت.

إنّ الشجعان لا يهابون الخطر أبداً في سبيل نيل الخير الذي يبتغون. ولا يرفض ذوو الفطنة مكابدة المشقة مطلقاً: أما الجبناء والخاملون، فلا يعرفون مكابدة الألم ولا السعي إلى الخير، فيقفون من المكارم عند التمني. أما فضيلة الإرادة فمنتزعة منهم بسبب تخاذلهم. وأما الرغبة في الخير فتظلّ لديهم بفعل الطبيعة. تلك الرغبة بل تلك الإرادة مشتركة بين الحكماء والأغبياء، وبين الشجعان والجبناء، للتوق إلى كل الأشياء التي تجعلهم، باكتسابها، سعداء ومغتبطين: يبقى شيء واحد لا يقوى الناس على تمنيه، ولا أدري لماذا؟ إنه الحرية، وهي نعمة كبيرة وممتعة جداً، فإذا فُقدت تتوالى

الويلات، وتفقد النعم بعدها كل طعمها ومذاقها، لأنَ العبودية أفسدتها. إنّ الحرية خالصةً لا يتمناها الناس البتة، لا لسبب آخر على ما يبدو، إلا لأنهم إنْ يتمنَّوْها ينالوها، فكأنّهم يرفضون الحصول

على هذا المكسب الثمين، لا لشيء سوى أنّ الحصول عليه يسير جداً.

أيتها الشعوب المسكينة والبائسة والحمقاء، أيتها الأمم المكابِرة في دائها والعمياء عن نعمتها، أنتم تتراخون فتَدَعون الأجمل والأنقى من رزقكم يُختطَف من أمامكم، فحقولكم تنْهب وتُسرَق، وبيوتكم تـعـرّى من الأثاث القديم الذي كان لآبائكم. وتعيشون على نحو لا يسعكم معه الزهو بأنكم تمتلكون شيئاً. يبدو أنكم، إذا ترك لكم نصف ممتلكاتكم ونصف عائلاتكم، ونصف حياتكم، تعتبرون ذلك سعادةً كبرى. أما هذا الويل كله وهذه المصيبة وهذا الدمار، فلا يلحق بكم على أيدي الأعداء، بل الأكيد حقا على يدِ العدو الواحد، يدِ ذاك الذي جعلتموه كبيراً جداً على ما هو عليه، والذي من أجله تتوجّهون إلى الحرب بكل جرأة، والذي لا تتوانون من أجل تعظيمه عن تقديم أنفسكم للموت. إلا أنّ هذا الذي يسيطر عليكم تلك السيطرة كلّها ليس له سوى عينين اثنتين ويدين اثنتين وجسد واحد وليس فيه من شيء آخر يزيد عن أدنى رجل من عدد سكان مدننا اللامتناهي، باستثناء الامتياز الذي

تهبونه إياه ليتولى تدميركم، فمن أين جاء بذلك العدد الكبير من الأعين التي يترصّدكم بها، ما لم تكونوا أنتم أعطيتموه إياها؟ وأنّى له تلك الأيدي كلّها فيضربكم بها، ما لم يأخذها منكم؟ ومن أين جاءته الأقدام التي يطأ بها مدنكم، ما لم تكن هي أقدامكم أنتم؟ فهل له سلطة عليكم إلا بكم؟ وكيف يجرؤ على الهجوم عليكم لو لم يكن على وفاق معكم؟ وأيّ أذىً كان بوسعه لو لم تكونوا شركاء للصّ الذي يسرقكم ومتواطئين مع المجرم الذي يقتلكم وخونة حيال أنفسكم؟ أنتم تبذرون ثماركم من أجل أن يقوم بإتلافها. وتفرشون بيوتكم فتملأونها بالأثاث لتصير عرضة لعمليات

سلبه. وتربّون بناتكم ليشبع فجوره. وتتعهدون أولادكم بالرعاية، من أجل أن يبادر في أحسن الأحوال لاصطحابهم إلى حروبه فيقودهم إلى المجازر، ويجعل منهم أدواتٍ لتنفيذ أطماعه ومنفذين لعمليات انتقامه. تنقصِم ظهوركم إعياءً كي يتمكن من التمتع بملذاته والتمرّغ في أحضان الشهوات القذرة والدنيئة. أنتم تضعفون أنفسكم لجعله أقوى وأكثر صلابة في القبض بتمكّن على حبل قيادكم. إنّ بوسعكم التخلّص من تلك الموبقات الكثيرة التي لا تقوى البهائم على تحمّلها لو كانت تحسّ بها. إنّ بوسعكم التخلّص منه إذا ما سعيتم. **لا تسعَوْا إلى التخلّص منه بل أعربوا عن الرغبة في ذلك فقط.**

احزُموا أمركم على التخلّص نهائياً من الخنوع وها أنتم أحرار. أنا لا أريدُ منكم الإقدام على دفعه أو زحزحته، وإنما الكفَّ عن دعمه فقط، ولسوف ترونه مثل تمثالِ عملاق نُزِعت قاعدته من تحته، كيف يهوي بتأثير وزنه فيتحطّم.

إنّ الأطباء ينصحون المرء بعدم وضع يديه على القروح التي لا تقبل الشفاء، ولست راغباً في هذا الصدد بتقديم موعظة لشعب فقد منذ زمن طويل كل معرفة، والذي بدا بوضوح أنّ داءه قاتل، مادام لا يشعر بأي ألم، فلنحاول إذاً أن نفهم، إذا أمكن ذلك، كيف ترسّخت على هذا النحو تلك الإرادة العميقة في العبودية، حتى كدنا نعتقد أن حب الحرية ليس طبيعياً.

لا ريب في أننا، لو كنّا نعيش مع الحقوق التي وهبتنا إياها الطبيعة، ومع التعاليم التي لقنتنا إياها، لكنّا مطيعين لأهلنا طاعة طبيعية، خاضعين للعقل، غير عبيدٍ لأحد فالطاعة التي يقدّم كلٌّ منّا فروضها لكلٍ من أبيه وأمّه، من غير أنْ يحضّه أحدٌ على ذلك سوى الباعث الطبيعي النابع من ذاته، لهي خير دليل يقدّمه الإنسان لنفسه، والناس كلّهم شهود. أما بشأن العقل، وهل هو فطريٌّ فينا، فمسألة

طالما دخل الأكاديميون[10] في جدال بشأنها وأشبعتها مناقشةً كل مدارس الفلسفة. لا أعتقد أنني على ضلال إذ أقول إنّ في روحنا

بذرة عقل طبيعية، إنْ نتعهّدْها بخير النصح وحسن التعوّد، تزدهرْ فتثمرْ فضيلة. وأما بخلاف ذلك، فإذا حاصرتها أشواك الرذيلة تختنق فتذوي. أمّا ما هو واضح جليّ لا يستطيع أن يجهله أحد، فهو أنّ الطبيعة وهي أداة بيد الله ومدبّرة البشر، قد صاغتنا جميعاً، على نحو ما نبدو، من طينة واحدة وفي قالب واحد لتظهر لنا أننا كلنا متساوون بل أخوة. ولئن كانت في معرض توزيعها للهبات علينا، قد أغدقت من عطاياها على هؤلاء، جسداً وروحاً، أكثر مما أعطت لأولئك، وأنّها لم تشأ أن تجعلنا في هذا العالم كأننا في حظيرة، وأنّها لم تبعث إلى هذا العالم بالناس الأشداء أو الأكثر حكمة وعقلاً، فنصير أشبه بقطّاع الطرق المسلّحين في غابة، حيث يروّعون الضعفاء. لكن علينا أن نؤمن بأنها، وقد جعلت نصيب البعض أكبر من البعض الآخر، فقد رمت إلى إفساح المجال أمام وضع التعاطف الأخوي موضع التطبيق، فالبعض قادر على مدّ يد العون، والبعض الآخر بحاجة إليها. زدْ أنّ هذه الأمّ الرؤومَ[11] وقد أعطتنا جميعاً الأرضَ كلّها دار مقام، وأسكنتنا كلّنا في المنزل عينه، قد صوّرتنا كلّنا أيضاً وفق النموذج نفسه، عسى أنْ يرى كلّ منا في الآخر مرآة تعكس له صورته. ولئن قدّمت لنا تلك الهبة العظيمة المتمثّلة في الصوت والكلمة، فلكي تزيدنا تعارفاً وتآخياً وتمكننا عبر التعبير المشترك والمتبادل عن أفكارنا، **من تضافر عزائمنا عبر الإعلان المتبادل عن أفكارنا**. ولئن حرصت بكل الوسائل على توثيق العرى

(10) «مفكّرو الأكاديمية»، أي أفلاطون والأفلاطونيون. لقد حظيت الدراسات الأفلاطونية في إيطاليا، وخصوصاً في فلورنسا، بشهرة واسعة في مطلع القرن السادس عشر.

(11) تجد العبارة مكانتها في نزعة ترى الطبيعة سنة كونية ربانية يمكن أن تُنسب أيضاً إلى إلهام أفلاطوني.

لتحالفنا ومجتمعنا بكلّ قوة، فبرهنت في كلّ شيء على أنّها لا تريد **أن تجعل منّا جميعاً متحدين كأننا نسخ موحّدة وإنّما كأننا شخص واحد، وينبغي ألاّ يراودنا الشك في أننا أحرارٌ بطبيعتنا**، مادمنا متساوين جميعاً؟ فلا يَدْخُلَنْ في ذهن أحدٍ أنّ الطبيعة وضعت كائناً من كان في ربقة العبودية، مادامت قد جمعتنا كلّنا في صحبة واحدة.

من نافلة القول في الحقيقة التساؤل إن كانت الحرية طبيعية، إذ لا يسعنا الإبقاء على أي كائن في حال العبودية من دون إلحاق الأذى به، فما من شيء في العالم يناقض الطبيعة العاقلة سوى الظلم، فالحريّة طبيعية إذاً. لذا فأنا أرى، أننا لم نولد وحريتنا ملك لنا فحسب، بل نحن مكلّفون أيضاً بالدفاع عنها. وإذا كان مازال هنالك بعض الذين يشكّون في الأمر- ممن وهنت فيهم العزيمة حتى باتوا يجهلون هبة الله فيهم، ولا حتى الشغف الفطري فيهم - فينبغي أن أمنحهم الشرف الذي يستحقون وأنْ أرتقيَ بهم، إذا ما صحّ القول من مرتبة بهائم في إهاب بشر لأعلّمهم حقيقة طبيعتهم ووضعهم، فالبهائم، بعون الله، تصيح بالبشر الراغبين في سماعها: «عاشت الحرية»، فالكثير منها يموت فور اغتصابها منه. ومثلما يموت السمك

فور إخراجه من الماء، كذلك هي حالها حين تفضل الموت على حرمانها من حريتها الطبيعية. ولو كان للحيوانات في ما بينها بعض أشكال التسامي، لجعلتْ من هذه الحرية شرف محتِدِها. وتبدي حيوانات أخرى، من أكبرها إلى أصغرها، مقاومة شرسة إذا ما أمسكنا بها، فتدافعنا بمخالبها وقرونها ومناقيرها وقوائمها، حتى يتبيّن لنا ما الثمن الذي تمنحه لما تفقده. أما وقد وقعت في قبضتنا، فإنها تظلّ تعطينا الكثير من الدلائل البيّنة على أنها تعرف ما حلّ بها من ضيم، ولكم هو نافع أن نراها وهي تذوي بدلاً من أن تعيش، وتئنّ حنيناً إلى هنائها المفقود بدلاً من التلذّذ في العبودية. وما عسى أن

يقول الفيل، بعد أن قاوم حتى النهاية، ولم يبقَ من مهربٍ أمامه، قبل الوقوع في الأسر، سوى أنْ يغرس فكّيه فيكسر نابيه على الأشجار، تعبيراً عن رغبته الكبرى في البقاء حراً فألهمته حكمة مساومة الصيادين: إنه يريد أنْ يرى هل أن يدفع عاج نابيه فدية عن حريته؟ إننا نداعب المُهر منذ ولادته لنعوّده على الخدمة. لكنّ ملاطفاتنا لا تحول دون أن يعضّ على اللجام، وأن يرفس لدى وخزة المهماز حين نهمّ بترويضه. إنه يريد أن يبرهن لنا، وفقَ ما أرى، على أنه لا يخدمنا عن طيب خاطر، وإنّما بسبب قهرنا إياه.

فماذا ينبغي أيضاً أن نقول؟

حتى الثيران، تحت عبء النير تئنّ

والطيور في الأقفاص تنوحُ وتحنّ

على نحو ما قلت في ما مضى، وأنا أُمضي الوقت عاكفاً على قوافينا الفرنسية[12]. ذلك أني لن أخشى أبداً، وأنا أكتب إليك يا لونغا[13]، من الاهتمام بأشعاري، التي ما عدت أقرأها أبداً، إلا بسبب ما تبدي حيالها من رضى، فتضفي عليّ مجداً. وهكذا فمادام كلّ كائنٍ ذو إحساس يشعر بضيم الذلّ ويسعى وراء الحرّية؛ ومادامت البهائم، حتى المخصصّة لخدمة الإنسان، لا يسعها أن تُطيعَه إلا بعد الاحتجاج تعبيراً عن رغبةٍ مخالفة، فأيّ سوء طالع قد شوّه الإنسان - الوحيد المولود حقا لِيعيش حراً - حتى أفقده ذكرى كيانه الأولّ والرغبة في استرجاعها؟

(12) لم يتمّ العثور على هذه الأبيات في شعر لا بويسي.

(13) كان لونغا متقدّماً عل لا بويسي في برلمان بوردو. وقد أُهديَ إليه مخطوط ميسم.

هنالك ثلاثة أنواع من الطغاة[14]، فالبعض الأوّل يسود عبر انتخاب من الشعب، والبعض الآخر بقوة السلاح، أما البعض الأخير فبالتوالي الوراثي. أما الذين اغتصبوا السلطة بقوّة السلاح فيتصرّفون

بها ـ نحن نعرف ذلك ونقوله بوجه حق ـ كأنهم في بلاد قاموا بغزوها. أما الذين وُلِدوا ملوكاً، فليسوا على العموم أفضل مطلقاً، فالذين وُلدوا وترعرعوا في حضن الطغيان، يرضِعون الطغيان طبيعياً مع الحليب، وينظرون إلى الشعوب الخاضعة لهم، نظرتهم إلى عبيد بالوراثة. ويتصرّفون بالمملكة وفقاً لطبعهم الغالب ـ بخلاء كانوا أم مبذّرين، مثلما يتصرّفون بإرثهم. أما الذي تأتيه السلطة عن طريق الشعب فيبدو لي أنّ عليه أن يكون محتمَلاً أكثر. وأعتقد أنه يمكن أن يكون كذلك لولا أنه ما إنْ يرى نفسه مرفوعاً أعلى من الجميع، حتى يساوره الغرور بفعل ذلك الذي يطلقون عليه اسم العظَمة، فيصمّم على أن لا يتزحزح عن مقامه. ويعتبر على نحو شبه دائم أنّ القوة التي منحه الشعب إياها، ينبغي أن ينقلها إلى أبنائه. والحال أنّ العجيب في هؤلاء، أن تراهم فور تبنّيهم هذه الفكرة، كيف يتجاوزون في كل ألوان الرذائل، بل حتى في صنوف البطش، كل الطغاة الآخرين. ولا يجدون من وسيلة لضمان طغيانهم الجديد ما هو أفضل من نشر[15] العبودية وتعميمها وبذل كل قوة لاستبعاد أفكار الحرية من رعاياهم، مما يؤدّي إلى محوها من ذاكرتهم مهما يكن العهد بها قريباً. وإنّي، والحق يقال، لأرى في ما بينهم بعض الفروق، أما إنْ شئت الاختيار فلا أرى بينهم من فارق: ذلك أنهم

---

(14) تندرج هنا، في النص الذي يتضمّن مذكّرات سيمون غولار، جملة تجاوزها ناسخ مخطوط ميسم: «أتكلّم عن الأمراء الأشرار» والتي تلطّف كثيراً من التماهي الذي يبدو قد جرى كثيراً في نصّ **المقالة** بين عاهل وطاغية (انظر الهامش رقم 4، في نص **المقالة**).

Le Texte des *Mémoires* dit: «étendre si foro la servitude». (15)

إن ارتقوا إلى العرش بأساليب شتى، فإنّ طريقتهم في الحكم تكاد تكون تقريباً هيَ هيَ على الدوام، فالذين اختارهم الشعب يعاملونه معاملة ثور يقومون بتطويعه، ويرى الغزاة فيه طريدة من طرائدهم، أما الوارثون، فهو في نظرهم قطيعٌ من العبيد يملكونه بالفطرة.

ولسوف أطرح السؤال الآتي: لو جرى أنْ وُلِدَ اليومَ أناسٌ جديدون تماماً، لم يتعوّدوا المذلّة ولا ذاقوا طعم الحرية، لأنهم يجهلون حتى اسمَ هذه وتلك، ثمّ خيّرناهم بين أنْ يكونوا تابعين وبين أن يكونوا أحراراً، فما سيكون اختيارهم؟ **فلا ينبغي أن يساورنا الشك في أنهم سوف يفضلون الاستجابة للعقل فعلاً، على خدمها إنسان**، وذلك ما لم يكونوا مثل أولئك القوم من بني إسرائيل الذين رمَوا بأنفسهم إلى يدَيْ أحد الطغاة، من دون حاجة ولا إرغام. وأنا لا أقرأ تاريخهم قط من غير أن أشعر بأقصى استياء، يكاد يدفع بي إلى موقف لا إنساني حتى البهجة بما نالهم من شدائد، ذلك أنّه لا بدّ للناس، ماداموا ناساً فقبلوا بالاستذلال، من أحد أمرين اثنين: إما أنّهم مقهورون أو هم مخدوعون، فالمقهورون يكونون كذلك بأسلحة الأجنبي مثلما قُهرت إسبارطة وأثينا بأسلحة الإسكندر، ويكون المخدوعون بالزّمَر والأحزاب كحال حكومة أثينا التي سقطت من قبل بين يدي بيزيستراتس[16]. وغالباً ما يفقدون حرّيتهم بوقوعهم

ضحايا الخديعة، لكنْ قلّما يُغويهم خداع الغير، بقدر ما يخدعون أنفسهم، فذلك ما وقع لشعب سيراكوزة، عاصمة صقلية، الذي لم يفكّر، وقد حاصرته الحروب، إلا باللحظة الآنية، فاختار دونيس الأول، وأوكل إليه قيادة الجيش. ولم يتنبّه الشعب إلى أنّه قد جعله على تلك الدرجة من الجبروت، إلا حين رجع ذلك الماكر ظافراً

(16) كان بيزيستراتس طاغية في أثينا في القرن الرابع ق. م.

كأنّما قد انتصر على مواطنيه لا على أعدائه، فنصّب نفسه قائداً عسكرياً، ثم ملكاً، فتحوّل من ملك إلى طاغية. وإنه لأمرٌ لا يُصدَّق أن ترى كيف أنّ الشعبَ، من بعد أن جرى إذلاله، **يسقط بغتة في نسيان للحرية عميق جدّاً حتى ليغدو مستحيلاً عليه أن تستيقظ ليعود فينالها**، فهو يؤدي دوره رقيقاً بكل طيب خاطر، حتى ليسعنا القول إنّه لم يفقد فقط حرّيته بل هو قد فاز بعبوديته. صحيح أنّ المرء يخدم بادىء ذي بدء مرغماً ومهزوماً أمام القوة، لكنّ الناس التابعين يفعلون ذلك غير نادمين، بل يقومون عن طيب خاطر بما قام به سابقوهم قسراً، فالناس الذين وُلِدوا تحت النير، ثم نموا فترعرعوا في ظلّ العبودية، من غير أن ينظروا البتة إلى ما قد سبق، يرضون بالعيش على نحو ما وُلدوا ولا يفكّرون قط في الحصول على خيرات أخرى أو حقوق أخرى سوى ما وجدوا. ويعتبرون حال

ولادتهم هي الحال الطبيعية. ومع ذلك فما من وارث، حتى لو كان مبذراً أو مهملاً، إلا ويلقي ذات يوم نظرة على سجلات أبيه ليرى إن كان ينعم بكل حقوق إرثه وما إذا كان أحد ألحق ضيماً به أو بمورّثه. لكنّ العادة التي تمارس علينا سلطةً كبرى في كل شؤون حياتنا، تعلّمنا بشكل خاص عادة أداء الخدمة، التي تنتهي بنا، على نحو ما يخبرنا به ميتريداتس، بالتعوّد على السمّ، إنّها عادة تجرّع سمّ العبودية من غير أن نشعر بطعم مرارته.

لا ريب في أنّ الطبيعة تقودنا إلى حيث تشاء، حسناً أكان طالعُنا أم سيئاً، لكنْ ينبغي التسليم بأنّ سلطتها علينا أقلُّ من سلطة العادة. ومهما تكن الفطرة حسنة، فإنها تضيع ما لم نتولَّ رعايتها، وتقوم العادة دوماً بتسويتنا على هواها، على الرغم من الفطرة، فبذور الخير التي أودعتها الطبيعة فينا، هي على درجة من الضآلة والهشاشة، حتى لا يسعها أن تصمد أمام أي صدمة تأتيها من عادة

مغايرة. وليس حفظها ميسوراً على قدر تهجينها، بل فساد أصلها، فشأنها شأن تلك الأشجار المثمرة التي تحافظ على صفات نوعها ما دمنا نهيىء الفرصة أمامها، لكنّها تفقد تلك الصفات لتحمل ثماراً مغايرة لثمارها وفقاً لنوع تطعيمها. كذلك لكل نوع من أنواع الأعشاب خصائصُه وطبيعتُه وتفرّدُه؛ ورغم ذلك، فإنّ طول الأمد

وتقلبات الطقس ونوعية التربة وعمل البستاني تزيد كثيرا في منافعها أو تقلل منها، فالنبتة التي رأيناها في بلدٍ ما، يشقُّ علينا في غالب الأحيان التعرف عليها في بلد آخر. منْ ينظر في أحوال أهل البندقية[17]، يجدْ حفنة من الناس يعيشون حياة على درجة من الحرية حتى إنّ الأشدّ بؤساً بينهم لا يرضى بأنْ يصبح ملكاً، فقد وُلِدوا ونشأوا وليس ما يطمحون إليه سوى الحفاظ على حريتهم أحسن محافظة، كذلك تربّوا وترعرعوا منذ المهد بطريقة لا يقبلون معها بالتخلي عن قُلامةٍ من حريتهم مقابل المباهج على سطح البسيطة كافة... أقول إنّ منْ يرى هؤلاء الناس، ليتوجّهَ من بعد إلى أملاك واحد من «كبار الأسياد»[18]، فيلتقي بأناس لم يولدوا إلا ليُسْتَرَقُّوا، فيتخلّون عن حياتهم الخاصة مقابل الحفاظ على سطوته، هل سيعتقد أنّ هذين الشعبين هما من طينة واحدة؟ أم أنّه سوف يرى بالأحرى أنّه غادر مدينة يقطنها بشرٌ، فدخل حظيرة عامرة بالبهائم؟ يُروى أنّ

---

(17) كان للحرية السائدة في جمهورية البندقية سمعة حسنة جداً لدى ذوي النزعة الإنسانية في عصر النهضة. وقد يكون ذلك على غير حق لأنّ أرستقراطية البندقية كانت شديدة التسلّط. حتى أنّ لا بويسي، وفقاً لما روى مونتانييه، كان يتمنى لو انّه وُلِد في البندقية بدلاً من سارلا: Michel de Montaigne, *Les Essais de messire Michel seigneur de Montaigne,... livres premier et second*, 2 parties en 1 vol. (Bourdeaux: S. Millanges, 1580), livre I, chap. XXVIII, p. 193.

(18) سلطان تركيا هو رمز الطغيان عينه.

مشرِّع إسبارطة[19]، ليكورغ، قام بتربية كلبين اثنين، هما أخوان، رضعا معاً الحليب نفسه، فقام بتسمين الأول في المطبخ وأرسل الثاني ليجري في البراري ويسمع أصوات البوق والمزمار. وعزم ليكورغ على أن يبيّن للإسبارطيين أنّ الناس هم على ما صنعه تعليمُهم[20]، فوضع الكلبين في الساحة العامة ووضع في ما بينهما طبقاً من الحساء وأرنباً برّياً، فهرعَ الأول إلى الطبق وانطلق الثاني يطارد الأرنب. ومع ذلك فهما، كما قال: أخوان. لقد تولّى ذلك الرجل، مستخدماً قوانينه وفنّه السياسي، تربية الإسبارطيين حتى صار الواحد منهم يفضّل تجرّع كأس الردى ألف مرّة على الخضوع لسيادة غير سيادة القانون والعقل[21].

ويروقني التذكير هنا بطرفة عن أحد ندماء كسرى، ملك الفرس الكبير، واثنين من أهل إسبارطة. بينما كان كسرى يقوم باستعداداته الحربية لغزو اليونان، أرسل مبعوثيه إلى مدن عديدة في تلك البلاد ليطلبوا منهم ماءً وتراباً ـ تلك كانت طريقة الفرس في إنذار المدن كي تستسلم. لكنّه حرص على عدم إرسال أحد إلى إسبارطة أو إلى أثينا، ذلك أنّ الإسبارطيين والأثينيين، الذين كان أبوه داريوس[22] قد أرسل إليهم مبعوثين من قبل، يرمون بالبعض منهم في الحُفَر، والبعض الآخر في الآبار، قائلين لهم: «هيا، خذوا ماء وتراباً واحملوهما إلى أميركم»، فقد كان أولئك الناس يأنفون أن يسيء

(19) يقول نص الذكّرات *Les Mémoires de l'estat de France sous Charles neufiesme*: «كان ليكورغ «صقّال إسبارطة».

(20) لا يتوسّع لا بويسي فقط بموضوع محبب إلى نفس مونتانييه، حول أهمية العادة، بل أيضاً حول الدور الأساسي للتربية «الإنشاء».

(21) L e Texte des *Mémoires* dit: «La Loi et le roi».

(22) داريوس هو ملك الفرس في القرن الخامس ق. م.

أحد إلى حريتهم حتى بأدنى كلمة. وقد اعترف الإسبارطيون بأنهم بتصرّفهم ذاك قد أساؤوا إلى الآلهة، ولا سيما تالثيبي، إله الرسل والمبعوثين، فقرّروا، من أجل تهدئتهم واسترضائهم، أن يبعثوا إلى كسرى باثنين من مواطنيهم، لكي يتصرّف بهما كيفما شاء، وعسى أن يثأر لمقتل مبعوثي أبيه منهما. ولقد تقدّم إسبارطيان، أحدهما يُدعى سبيرتياس والآخر بوليس، معتبرَيْن نفسيهما ضحيتين طوعيتين، فانطلقا. وحين وصلا إلى قصرِ فارسي يُدعى هيدارن[23]، هو وكيل الملك في كلّ مدن آسيا التي كانت على البحر، استقبلهما هذا الأخير بحفاوة بالغة، فأولَمَ لهما، ومن حديث لآخر سألهما عن سبب رفضهما، بكل ذلك العنف، صداقة الملك. وقال لهما: «أيها الإسبارطيان، اعرفا من خلالي أنا، كيف أنّ الملك يكرّم الذين يستحقون تكريمه. صدّقاني أنّكما لو كنتما في خدمته وعرفكما، لكنتما، كلاكما، حاكمَيْن لبعض المدن اليونانية»، فأجابه الإسبارطيان: «لا يسعك في هذا الصدد، يا هيدارن، أن تقدّم لنا

نصيحة نافعة. ذلك أنّك إذا خبرتَ السعادة التي تَعِدُنا بها، فإنك تجهلُ كلّ الجهل السعادة التي ننعم بها نحن. أنت خبرت إنعام الملك عليك، لكنّك لا تدري ما طعمُ الحرية العذب. والحال أنك لو تذوّقته فقط، لنصحتنا بالدفاع عنها، لا بالرمح والترس فقط وإنما بالأسنان والأظافر أيضاً».

كان الإسبارطيان يقولان الحق فقط، لكنّ كلّ واحدٍ هنا كان ينطق وفقاً للتربية التي تلقى، فقد كان يستحيل على الفارسي أن يأسف على الحرية التي لم يتمتّع بها قط، على قدر ما كان مستحيلاً على الإسبارطيَّيْن اللذين خبراها، أن يتحمّلا العبودية.

Les *Mémoires* disent: Gidarme (On Voit ici le rôle des copistes dans les (23) textes du XVIe siècle).

كان كاتون الأوتيكي[24]، وهو مازال طفلاً تحت رعاية سيّده، غالباً ما يرى الديكتاتور سيلا[25] لكثرة تردّده على بيته، سواء بسبب مكانة عائلته أم بسبب أواصر القربى. وكان معلّمه يرافقه دوماً في تلك الزيارات، على نحو ما جرت به العادة في روما بالنسبة إلى أبناء النبلاء. وشاهد يوماً أنّهم كانوا في قصر سيلاّ نفسه، بحضوره أم بأمرٍ منه، يسجنون بعض الناس، ويحكمون على البعض الآخر، فيُصارُ إلى نفي هذا، ويجري خنقُ ذاك. ويطالب أحدهم بمصادرة

أملاك أحد المواطنين ويطلب الآخر رأسه. وكان كل شيء يتمّ، كما يتمّ لدى طاغية يستبد بالشعب وليس لدى قاضٍ: لم يكن ذلك معبداً للعدالة بقدر ما كان كهفاً للطغيان، فقال ذلك الصبيُ لمعلّمه يوماً: «هلاّ أعطيتني خِنجراً؟ سأخبّئه تحت قفطاني، فأنا غالباً ما أدخل إلى غرفة سيلاّ قبل أن ينهض... وفي ذراعي ما يكفي من العزم لأحرّرَ المدينة منه». كان ذلك حقاً قولَ واحد مثل كاتون. بداية حياته هذه كانت تستحق الموت[26]. أغفِلوا الاسم والبلد، وارووا الواقعة مثلما هي فقط: إنّها ناطقة بحدّ ذاتها. ولسوف يقال على الفور: «كان ذلك الصبيّ رومانياً، مولوداً في روما، أيام كانت روما حرّة»[27]، فلِمَ أقول هُذا؟ أنا لا أزعم قطعاً أنّ البلد والأرضَ لا دورَ لهما، فالعبودية ذات طعم مرير لدى الناس، أينما كنا وفي كل مكان، والحرّية حبيبة إلى قلوبهم. لكن ينبغي، وفق ما يبدو لي، أن تأخذنا

(24) كاتون الأونيكي: رجل دولة روماني من القرن الأول ق. م، كان رواقياً معارضاً لقيصر، وقد طعن نفسه بسيفه، في أوتيكا، بعد هزيمة تابسوس، عام 46 ق. م.

(25) سيلا، 136 - 78 ق. م: هو زعيم حزب أرستقراطي روماني، وكان سيد روما وإيطاليا.

(26) راجع الهامش رقم (24) في نص المقالة.

(27) يتضمّن نص المذكّرات هنا إدراجاً تجدر ملاحظته: «لكن في روما الحقيقية». والعبارة تعني بكل تأكيد المدينة قبل أن يتجمّد فيها السكان خوفاً من استبداد سيلا.

الشفقة على الذين يجدون أنفسهم، قد وُلِدوا، تحت النير، وأنّ علينا أنْ نعذرهم أو أنْ نسامحهم، ذلك أنّهم لم يعرفوا حتى ظلّ الحرية، ولا سمعوا باسمها، فهم لا يشعرون بشقاء حالهم عبيداً. ولئن كانت هنالك بلاد، وفق ما قال هوميروس، مثل بلاد السيميريين، تظهر فيها الشمس ظهوراً مغايراً تماماً لظهورها عندنا[28]، حيث إنها بعد أن تضيئهم طيلة ستة شهور متتالية، تدعُهم في الظلمة لستة شهور أخرى، فهل نبدي دهشتنا من أنّ الذين وُلدوا في ذلك الليل الطويل، ولم يسمعوا قط كلاماً عن الضياء ولا هم قد رأوا النور البتة، يتعوّدون الظلمات التي وُلدوا فيها من غير أن يرغبوا في النور؟

لا يأسف المرء أبداً على ما لم ينعم به قط، فالغمّ لا يأتي إلا بعد اللذة، وتقترن بمكابدة الشقاء دوماً، ذكرى بهجةٍ ما قد مضت وانقضت. ومن طبيعة الإنسان أن يكون حراً وأن يكون عازماً على البقاء كذلك، لكنّه يتطبّع بغير ذلك حين تقدّمه له التربية، فلنقلْ إذاً إنّ كل الأشياء تصبح طبيعية حيال الإنسان حين يتعوّدها، فإنّ الشيء الوحيد الذي يبقى له في طبيعته نزوعُه نحو الأشياء البسيطة لا المشوّهة. وهكذا فعِلة العبودية الطوعية الأولى هي العادة. وهاكم ما يقع لأكثر الجياد بسالة والتي تعضّ على لجامها أول الأمر، ثم تستخفّ به، والتي كانت ترفس في ما مضى وهي تحت السرج،

(28) تعني كلمة السيميريين شعباً قديماً عند حدود جسر أوكسين، وقد اجتاح ليديا في القرن السابع ق. م. أما هنا فالأرجح أنّ الكلمة تتعلّق بشعب خرافي يقطن المناطق القطبية

حيث تشرق الشمس طول ستة أشهر بينما يجتاحهم الليل في باقي السنة. ولا يتضمّن نص المذكّرات هذه الإشارة، بل يكتفي بذكر «بلاد تظهر فيها الشمس على نحو مغاير لما عندنا»، مما يمكن اعتباره، على نحو ما ترمي اليه كما تبدو تالية المقطع، تذكّراً مبهماً للمغارة الأفلاطونية.

تتقدّم الآن من تلقاء نفسها صوب عتاد العربة، وتزهو وهم يُلبِسونها الدرع، فهم يقولون إنهم كانوا دوماً تابعين، وإنّ آباءهم عاشوا كذلك. ويظنّون أنهم ملزمون بمعاناة الألم، ويقتنعون بذلك عبر ضرب الأمثلة، ويدعمون بأنفسهم، من خلال طول الفترة، امتلاك مضطهديهم لهم. لكنّ حقيقة الأمر أنّ السنين لا تمنح الحق في الإيذاء قط، فهي تضخّم الإيذاء[29]. وهنالك على الدوام من يَفْضُلون سواهم منذ مولدهم، فيشعرون بعبء النير ولا يتوانون عن خلْعه[30]، ولا يسع الإذلال أن يروّضهم أبداً، فهم أشبه بأوليس الذي كان يسعى براً وبحراً ليرى الدخان يتصاعد من مدخنة منزله، فيحرصون على ألا ينسوا حقوقهم الطبيعية، وأصولَهم، وحالهم الأولى، فيجهدون مطالبين بها في كلّ مناسبة، فلا يكتفي هؤلاء، وهم يتمتعون بفهم واضح وفكر نيّر، برؤية ما تحت أقدامهم، من دون النظر إلى الوراء وإلى الأمام، فيتذكّرون ما قد مضى للحكم على الحاضر وتوقّع المستقبل، فهم الذين يتمتّعون بعقل منظم، فيزيدونه رهافة بالتحصيل والمعرفة. أولئك هم الذين إنْ فُقِدت الحرية

تماماً واستُبعِدت من هذا العالم، تخيلوها فشعروا بها في روحهم فتذوّقوا طعمها. وتعافُ نفوسُهم العبودية مهما ارتدتْ أشكالاً.

لقد أدركَ الطاغية التركي الأكبر أنّ الكتب والفكر تملأ نفوسَ الناس، أكثر من أي شيء آخر، إحساساً بكرامتهم وكرهاً للطغيان، فأنا أفهم أن تخلوَ بلاده خلواً مطلقاً من العلماء وألا يجدَّ في طلبهم، فحماسة الذين ظلوا هنالك، رغم الظروف السيئة، وشغفهم، وعشاق الحرية، لبثوا عموماً دونما تأثير بصرف النظر عن عددهم، لأنهم

(29) النصّ هنا ذو بعد حقوقي. إنّ لا بويسي يدحض أطروحة الفقهاء الذين يؤسسون القانون على العادات والتقاليد.

(30) Le Texte des *Mémoires* contient ici le verbe pittoresque «Crouler».

عاجزون عن التفاهم في ما بينهم، فقد حرمهم الطغاة من كل حرية في العمل القول وحتى في الفكر تقريباً، فظلوا معزولين داخل أحلامهم. ولم يكن موموس (Momes) يمزح، حين قال منتقداً الإنسان الحديدي الذي صنعه الإله فولكان، إنّه بلا نافذة صغيرة في القلب، كي يتمكّن المرء من رؤية أفكاره. قيل إنّ بروتوس وكاسيوس[31]، حين أخذا على عاتقهما تحرير روما (أي تحرير العالم أجمع)، آثرا ألا يكون شيشيرون في عداد المشاركين، وهو الخطيب المفوّه الذي يثير حماسة الجماهير، لحكمهما بضعف قلبه

حيال مثل تلك المأثرة الكبرى، فقد كانا على ثقة من صدق نياته، لا من شجاعته. وكلّ من يرغب في تذكّر الأزمنة المنصرمة والبحث في الحوليات القديمة سوف يقتنع بأنّ كل الذين وضعوا نصب أعينهم، إنقاذ بلادهم، وقد رأوها ممتهنة، وأيادٍ شريرة تعبث بها، وحملوا هدفهم بنية صافية، نزيهة ومستقيمة، قد بلغوا غايتهم بكل يسر، فالحرية التي تريد أن تتجلّى بنفسها تهبّ دائماً لمساعدتهم. ولقد قام كل من هرموديوس وأريستوجيتون وتراسيبول وبروتوس الأكبر وفاليريوس وديون[32]، بتصميم ذلك المشروع النبيل، ثم نفّذوه بكل نجاح. وفي مثل تلك الحالات، تضمن الإرادة الحازمة النجاحَ ضماناً شبه دائم. **ونجح بروتوس الأصغر وكاسيوس في تحطيم العبودية. وسقطا صريمين حين حاولا استرداد الحرية، لكن لم يكن مصرعهما بائساً ــ فمن عسى أن يجد شيئاً بائساً في حياتهما أم في موتهما؟** ــ لكنها خسارة كبرى، ومن سوء طالع الجمهورية وخرابها الكلّي،

(31) بروتوس وكاسيوس هما اللذان قتلا قيصر.

(32) هرموديوس وأريستوجيتون قتلا بيزيسترات. تراسيبول طرد الطغاة الثلاثين من أثينا عام 404 ق. م. كان بروتوس السابق وفاليريوس من بين الذي أسسوا الجمهورية الرومانية. قام ديون بقلب طغيان دونيس في صقليا، لكنه أقام طغياناً جديداً في سيراكوزة.

فهي التي، كما بدا لي، قد دُفِنَت بدفنهما. أما المحاولات الأخرى

التي جرت منذ ذلك الحين ضدّ الأباطرة الرومان، فلم تكنْ سوى مؤامرات قام بها بعض الطامعين الذين لا يُقابَل بالأسف عدم نجاحهم ولا نهاياتهم المزرية، نظراً إلى أنهم ما كانوا يرمون إلى قلب العرش، وإنما إلى زعزعة التاج فقط، ساعين وراء طرد الطاغية ليتمكنوا من حسن الإبقاء على الطغيان. أما هؤلاء فكانوا أثاروا سخطي ولو نجحوا، ويسرّني أنهم بيّنوا بالمثال الذي قدّموا أنه لا ينبغي الإفراط في استخدام اسم الحرية المقدس، لتنفيذ مشروع سيء.

أما وأنا أعود إلى موضوعي، الذي كاد يغرب عن بالي، فأقول إنّ السبب الأول الذي يجعل الناس يُستَعبَدون طوعاً، هو أنّهم يولدون أرقّاء وتجري تنشئتهم على ذلك. ويصدر عن هذا السبب الأول سبب آخر: يصيرُ الناس بكلّ يسر في ظلّ العبودية، جبناءَ ومخنثّين. وأنا أدينُ بالعِرفان لأبقراط العظيم، أبي الطب، لملاحظته، وإشارته الذكيّة إلى ذلك في كتابه عن الأمراض، فقد كان ذلك الرجل طيّب القلب، ونمّ على ذلك حين رغب ملك الفرس في أن يجتذبه إليه بوفرة العروض والعطايا الكبرى، فردّ عليه بكل صراحة قائلا إنّ ضميره سيعذّبه إذا ما انصرف لعلاج البرابرة الساعين إلى قتل الإغريق، ووضع علمه في خدمة من هو عازم على استعباد بلاده. ولاتزال الرسالة التي وجهها إليه محفوظة حتى اليوم بين مؤلّفاته الأخرى. ولسوف تبقى أبداً تشهد على شجاعتِه وكـرَم محتده، فمن المسلّم به أنّ المرء، مع فقدان الحرية، يفقِد البسالة على الفور، فالناس الأذلاء يكونون بلا حميّة في المعركة وبلا إقدام

فيسيرون إليها كأنهم مقيّدون وخاملون، فينفّذون ما هم ملزمون به بكل عناء، فلا يشعرون بقلوبهم وهي تمور بحميّة الحرية التي تجعلهم يزدرون المخاطر وتهبهم الرغبة في أن يفوزوا بالشرف

والمجد، عبر ميتة مجيدة يسقط فيها المرء بين أقرانه. أما لدى الناس الأحرار فالأمر مختلف، هنالك غيرة وهنالك تنافس، فكل واحد في سبيل الجميع وكل واحد من أجل نفسه: إنّهم يعلمون حقّ العلم أنهم سينالون نصيباً متساوياً من مرارة الهزيمة أو من حلاوة النصر. أما الناس الخاضعون، المفتقرون للشجاعة والحيوية، **فهم ذليلو القلوب، وعاجزون عن إنجاز المآثر.** والطغاة يعرفون ذلك. لذا فهم يبذلون أقصى ما في وسعهم لإذلالهم أكثر فأكثر. وقد وضع المؤرّخ كزينوفون، وهو من خيرة المؤرخين الإغريق، وله فيهم الصدارة، كتابا صغيراً أجرى فيه حواراً بين سيمونيد وهييرون، طاغية سيراكوزة، يدور حول ما يعاني الطاغية من شقاء. والكتاب مليء بالدروس المفيدة والرصينة، التي لها في نظري طلاوة وحلاوة. ولو وضعه كل الطغاة، أينما كانوا، نصب أعينهم كالمرآة، لكانوا رأوا فيه، من دون أدنى ريب، مثالبهم، وشعروا بالخجل مما يلطخهم من عيوب، فيتكلّم الكتاب عن معاناة الطغاة، الذين باتوا مرغمين، وقد أساؤوا إلى كل الناس، أن يشعروا بالخوف من الجميع. ومن جملة ما يقول إنّ الملوك الأشرار يتخذون مرتزقة غرباء لخدمتهم، لأنهم ما عادوا يجرؤون على تسليم أسلحة لأتباعهم بعد أن أساؤوا معاملتهم.

بل إنَّ بعض الملوك الصالحين في فرنسا نفسها، قد استخدموا في ما مضى أكثر من اليوم، جيوشاً أجنبية تقاتل لحسابهم، لكنْ كان المقصود بذلك الحفاظ على أرواح رعاياهم. وما كانوا يعبأوون بالنفقات في سبيل استبقاء الرجال. بل كان ذلك أيضاً، حسبما أعتقد، رأي سيبيون (Scipion) الأفريقي، الذي كان يفضّل إنقاذ حياة أحد مواطنيه على هلاك مئة عدو. لكن مما لا ريب فيه، أنّ الطاغية لا يثق أبداً بضمان جبروته، ما لم يتوصّل إلى أن يكون أتباعه رجالاً لا قيمةَ لهم على الإطلاق. ويسعنا أن نقول له بحق، ما قاله تراسون لسيّد الفيلة، وفقا لكتاب تيرانس:

«أوَ أنتَ على هذا القدْر من الشجاعة

حتى توليّتَ شأن البهائم؟»

لم يكن مكرُ الطغاة المتمثّل في استغباء رعاياهم، بأوضح مما كان لدى قورش[33] حيال الليديين، من بعد أن استولى على عاصمتهم، وأسر ملكهم الفائق الثراء كريزوس. أبلغ أن سكّان ساردس قاموا بثورة، فأعادهم بسرعة إلى حظيرة طاعته. أما وأنّه لم يكن راغباً في تعريض مدينة على ذلك القدر من الجمال للنهب، ولا على أن يُبقيَ فيها حامية عسكرية كبيرة لإخضاعها، فقد ارتأى حلاً

مدهشاً يمكّنه من السيطرة عليها، فأنشأ فيها مواخيرَ وحاناتٍ وملاعبَ عامة، وأصدر قراراً يُلزم المواطنين بالتوجّه إليها، فوجد نفسه على أحسن حال وسط تلك الحامية، حتى إنه لم يشعر من بعد بحاجة لإشهار السيف في وجه الليديين.

ولقد تلهّى أولئك البائسون بابتكار كل أنواع الألعاب، حتى إنّ اللاتين استخدموا اسمهم ليصوغوا منه الكلمة التي نعني بها اللهو وتزجية الوقت، فقالوا لودي، تحريفاً لكلمة ليدي. ولم يعلن الطغاة كافة، بمثل ذلك الوضوح، عن عزمهم على تخنيث رعاياهم. أما على أرض الواقع، فإنّ ما قام به ذاك علانية، فعلته الغالبية العظمى من بينهم في الخفاء. أما النازع الطبيعي للشعب الجاهل، الذي هو في العادة أكثر عدداً داخل المدن فهو: أنه مرتاب حيال من يحبّه، وواثق بالذي يخدعه ويغشّه، فلا تظنوا أنّ هنالك طائراً يقع بسهولة أكبر في الفخ، ولا بسمكة يجتذبها الطعم فتعلق بالصنارة أسرع، من تلك الشعوب كلها التي تنجذب من فورها نحو العبودية، بسبب أدنى

(33) المقصود قورش الكبير، مؤسس الإمبراطورية الفارسية في القرن السادس ق. م.

حلاوة يجعلونها تتذوقها. وإنّه لأمر عجيب أنهم ينساقون بتلك السرعة، لقاء دغدغة هزيلة، فالمسارح والملاعب والتمثيليات الهزلية

وعروض الألعاب والمصارعات والوحوش الغريبة والأوسمة واللوحات وكل المخدرات الأخرى من تلك الأنواع شكّلت الطعم الجاذب لتلك الشعوب نحو العبودية، وثمنَ حريتها المغتصبة، وأدواتِ الطغيان. إنّ تلك الوسيلة، والممارسة العملية لتلك المغريات، هي التي استخدمها الطغاة القدامى لتخدير رعاياهم الرازحين تحت النير. وهكذا كانت الشعوب المخبولة، تفتن بجمال تلك الأشكال من اللهو كلّها، وتستعذب طعم خمور تسلب لبّها، فتتعوّد العبودية بغباوة تداني غباوة الأطفال الذين يتعلّمون القراءة مستعينين بصور برّاقة.

لقد راهن الرومان أكثر على تلك الوسائل داعين كثيراً إلى ولائم العشرات، مشجّعين على تناول الطعام حتى يُصاب بالتخمة أولئك الرعاع الذين ما من شهوة يمكن أن تجتذبهم على قدر شهوة الطعام. وهكذا، **فما كان لأشذّهم بقظة أن يتخلى عن قصعة حسائه ليسعى وراء استرجاع جمهورية أفلاطون.** كان الطغاة يظهرون سخاء بتوزيع مكاييل من القمح، وطاسات[34] من الخمر، وبعض الدراهم، لتُسمع من بعد الأفواهُ ترتفعُ بصيحات مزرية، هاتفة: «**عاش الملك**». وما كان أولئك الجهلاء ليفطنوا إلى أنّهم لم يفعلوا سوى استرجاع جزء من خيراتهم، بل إنّ هذا الجزء الذي استردوه، ما كان بوسع الطاغية أن يهبهم إياه لولا أنه اغتصبه منهم مسبقاً، فهذا يلتقط اليوم درهماً والآخر يأكل حتى التخمة في وليمة عامة حيث كلّ يسبّح بحمد تيبيريوس ونيرون على سخائهما، ليجد نفسه في الغد مرغماً

(34) مكيال يعادل نصف ليتر تقريباً.

على التخلي عن أملاكه لجشع الأباطرة الرائعين، وعلى تقديم أطفاله لفجورهم، وحتى على بذل دمه لبطشهم، وهو جامد كالحجر لا ينبس ببنت شفة، ولايهتز كأنه أرومة شجرة يابسة. تلك كانت على الدوام حال الشعب الجاهل: فهو يقظ ونشيط ومتهتّك حيال كلّ متعة لا يستطيع أن ينالها بنزاهة. وفاقد لكل إحساس بالألم الذي يستطيع أن يتحمّله بكل إباء. ولست أرى أحداً من الناس اليوم إلا ويرتعد خوفاً لسماعه فقط اسم نيرون، ذلك الوحش البشع[35]، ذلك الطاعون القذر الذي اجتاح العالم. ونجدنا مع ذلك مرغمين على القول إنّ ذلك الشعب الروماني الشهير، من بعد موت الطاغية، موته المقزّز مثلما كانت حياته، وهو الجلاد، وهو ذلك الوحش المفترس المثير للفتن، قد تولاه الأسى وهو يتذكّر ألعابه وولائمه، حتى أوشك أن يعلن عليه الحداد. ذلك على الأقل ما كتب تاسيت، وهو المؤلّف الممتاز، والمؤرّخ الموثوق بأقواله. ولن نرى في الأمر عجباً حين نستذكر ما قد فعل هذا الشعب نفسه لدى موت يوليوس قيصر، الذي استهان بالقوانين وازدرى الحريّة في روما. ويبدو لي أنّهم كانوا يُطرون في ذلك الشخص «إنسانيته»، إطراءً خاصاً. وواقع الحال إنّها

كانت أشدّ شؤماً على البلاد من أعظم بطش قام به الطاغية الأكثر همجية بين كلّ من عرفتِ البلاد من قبل، ذلك أنّ الحقيقة كانت تلك الحلاوة المسمومة التي جعلت شراب العبودية مستساغاً لدى الشعب الروماني، فبعد موته قام ذلك الشعب، وطعم الولائم مازال في فمه، والعطايا السخية في ذاكرته، بجمع المقاعد في الساحة العامة ليشعل محرقة عظيمة تكريماً لذكراه، ثم رفع من أجله عموداً،

(35) Du mot «Orde», vient le français moderne «Ordure». L'Adjectif signifie ici répugnant.
Le Texte des *Mémoires* dit plus sobrement: «Orde et sale bête».

نصباً تذكارياً، بوصفه أباً للشعب (كان تاج العمود يحمل تلك التسمية). وأخيراً، فقد قدّم تكريماً لذلك الميت يفوق ما كان عليه أن يقدّم لأيّ حيّ ولاسيّما الذين قتلوه. وما كان الأباطرة الرومان لينسَوا حمل لقب محامي الشعب، لأنّ ذلك المنصب كان مبجّلاً ومقدّساً، فهو قد أُنشىء للدفاع عن الشعب وحمايته، وكان يحظى بأسمى احترام في الدولة، فكانوا يضمنون بتلك الطريقة مزيداً من وثوق الشعب بهم، كأنّما حسبُه سماعُ تلك التسمية، من غير أن يكون بحاجة إلى لمس نتائجها. وليس بأفضل من أولئك، هؤلاء الذين يمهّدون اليوم لارتكاب أخطر الجرائم، بإلقاء خطب جميلة رنّانة حول الخير العام ومعالجة أمور المساكين. وباتت الصيغة[36] التي

يستخدمونها بكل براعة معروفة. لكن هل يسعنا أن نتكلّم عن الرهافة حيث هنالك الكثير من الصفاقة؟ كان ملوك آشور وملوك الميديين من بعدهم، قلّما يظهرون أمام الجمهور، ليجعلوا الشعب[37] يخمّن أنّ فيهم ما هو فوق مستوى البشر، وأن يفسحوا المجال لكي يحلم الذين يحلّقون بخيالهم حول الأشياء التي لا يسعهم أن يروها بأم أعينهم. وهكذا لبث عدد من الأمم في ظلّ حكم أولئك الملوك المغيّبين، فرضخوا لسلطانهم، وخدموهم عن طيب خاطر ولاسيّما أنهم كانوا يجهلون من هو سيّدهم، بل حتى إن كان هنالك من سيّد. إلى حدّ أنّهم عاشوا في ظلّ خوف من كائن ما وقعتْ عليه عين قط. أمّا ملوك مصر الأُوَل، فما كانوا يظهرون البتّة من غير أن يرفعوا على رؤوسهم غصناً تارة، وناراً تارة أخرى: فيتقنعون ويؤدّون أدواراً

(36) كان لونغا، المتقدّم على لا بويسي في برلمان بوردو، يعرف حقّ المعرفة نصّ الأوامر والقرارات الملكية، التي ترجع نفاقاً وعلى الدوام إلى الخير المشترك والمصلحة العامة.

(37) تلميح إلى تأليه الطغاة الذين يؤثرون دوماً في الجماهير. ويستشعر لا بويسي بكثير من وضوح الفكر «علم نفس الجماهير».

بهلوانية، توحي لرعاياهم، عبر أشكالها العجيبة، بالاحترام والإعجاب، والذين لولا أنهم على درجة من الحمق والخنوع، لكان لهم أن يسخروا منها وأن يضحكوا. وإنه حقاً لمما يثير الشجن أن

نكتشف كلّ ما كان يفعل الطغاة لإرساء قواعد طغيانهم، وأن نرى أي أساليب دنيئة كانوا يستخدمون، ويجدون العامة دائماً في الموقع الملائم بالنسبة لهم حتى لا يُعْوِزهم سوى بسط الشرك للإيقاع بهم جميعاً، فلم يشعروا قط بأي عجز عن غشهم ولم يستعبدوهم على أحسن وجه إلا وهم يسخرون منهم أكثر.

وأنا ما عساي أقول عن إحدى الترّهات الأخرى التي صدّقتها الشعوب القديمة تصديقاً ساذجاً؟ لقد آمنوا إيماناً راسخاً بأنّ الإصبع الكبرى[38] في قدم بيروس، ملك إيبيريا، تصنع المعجزات وتشفي مرضى الطحال. وزادوا في الحكاية تجميلاً فقالوا إنّه قد عُثِرَ من بعد إحراق جثمان الملك على الإصبع بين الرماد سليمة لم تمسسها النار. **والشعب الأحمق يصل به الأمر حدّ نسج الأكاذيب بنفسه ليقوم من بعد بتصديقها.** وقد نقل عدد كبير من الكتّاب مثل تلك الأكاذيب، فلا يصعب علينا أن نلاحظ أنهم التقطوها من بين الأقاويل المتداولة في المدن ومن خرافات الجهلة. وتلك هي المعجزات التي صنعها فيسبازيان، لدى رجوعه من بلاد آشور ليمرّ في الاسكندرية ثم يتوجّه إلى روما ليستولي على الإمبراطورية: كان يشفي العُرْج ويجعل العميان مبصرين، وينجز ألفَ مأثرةٍ أخرى مما لا يمكن أن يثق به، حسبما أرى، سوى أناسٍ أشدّ عمىً من الذين كان يشفيهم. ورأى الطغاة أنفسُهم أمراً عجيباً قبول الناس بإنسان آخر يسيء معاملتهم، لذلك

تدثّروا عن طيب خاطر بعباءة الدين وتنكّروا على قدر ما يستطيعون ببراقع الألوهية لتكون ضمانة لحياتهم الفاسدة، لذلك، فإنّ سالموني الذي سخر من الشعب جاعلاً من نفسه جوبيتير آخر، قد صار الآن في أعماق الجحيم، وفقاً لعرّافة فيرجيل التي شاهدته هناك:

حلّ به أشدّ العذاب، وقد نوى أن يقلّد
رعود السماء، وبروق جوبيتير،
اعتلى صهوة جياد أربعة، ومضى ملوّحاً،
شاهراً مشعلاً ساطعاً وهو يرفعه عالياً
مضى بين الشعوب الغريجية، تجوّل في الساحة
عبر في المدينة الليدية شامخ الرأس
وسار متبجّحاً يتحدى بكبريائه
وينتقص، دونما وازع، من كرامة الآلهة.
ذلك الأحمق الذي عمد إلى العاصفة فالصاعقة
وهما لا تُقلّدان فقلّدهما، بالنحاس وبجلَبة مرعبة
وبطرق حوافر خيوله، مثل الرب، الأب القادر،

الذي ما لبث أن أنزل العقاب بذلك الجرم الكبير،
فرمى بما هو أشدّ من مشعل وأقوى من النور
شعلة من الشمع انهارت،
وبضربة هائلة من عاصفة رهيبة
قلبت عاليه سافله فرجلاه من فوق رأسه[39].

(39) Virgile,. *Enéide*, VI, vers 585-594.

ولئن كان الذي أراد أن يتحامق فقط يلقى هنالك حسن المعاملة، فأظنّ أنّ الذين استغلوا الدين في سبيل عمل الشرّ سوف يكونون أيضاً في وضع أحسن. ولقد بذر أيضاً طغاتنا الفرنسيون ما لا أدري له كنهاً: علاجم[*] وأزهار سوسن والأنبولة المقدّسة[**] (Ampoule) وراية الشعلة الذهبية (Oriflamme). إنّ تلك الأشياء التي لا أرغب من جانبي، ومهما يكن من أمر، في أن أعتبرها مجرّد ترّهات، مادام أجدادنا قد آمنوا بها وأننا لم نقع في زماننا على أي مناسبة تجعلنا نرتاب فيها. ذلك أننا عرفنا بعض الملوك الصالحين جداً زمن السلام، والباسلين جداً في الحروب، حتى بدا أنّ الطبيعة، على الرغم من أنهم وُلِدوا ملوكاً، لم تجعلهم مثل الآخرين وأنّ الرب القدير قد اختارهم من قبل أن يولدوا ليَكِلَ إليهم الحكم

وحماية المملكة. ولست راغباً، حين لا يكون الحال كذلك[40]، في الدخول في جدال حول حقيقة تاريخنا، ولا أن آخذ حرّيتي المطلقة في الانتقاص منه حتى لا أنال من ذلك الموضوع الجميل الذي يمكن لشعرنا الفرنسي أن يجهد فيه على أحسن حال، ولا أقصد فقط ذلك الشعر المزخرف، وإنما الشعر الذي أُعيد تجديده إن صحّ القول، على أيدي شعرائنا من أمثال رونسار وباييف ودو بيلليه: إنهم يعملون على السير بلغتنا قُدُماً حتى بتُّ أجرؤ على الأمل قريباً بأن لا نغبط الإغريق ولا اللاتين على شيء، سوى حقهم في البكورية. وإنني كنت سأُلحِق كبير ضيم بقوافينا (لَكَم يروقني استخدام هذه

(*) جمع علجوم. العلجوم اسم يطلق على الإنسان الفرنسي العادي، وهو يعود إلى رايات ملوك فرنسا القدماء.

(**) تاريخياً قيل إنها كانت تحوي دم شخص مدفون في المدافن المسيحية القديمة تحت مدينة روما. ثم صارت تعني الأنبولة التي تحوي الزيت المقدس.

(40) ليست ملَكية الحق الإلهي شيئاً بداهياً لدى لا بويسي.

الكلمة، التي أرى، على الرغم من أنّ كثيرين جعلوها آلية تماماً، عدداً لا بأس به من القادرين على أنْ يسموا بها وأنْ يعيدوا إليها ألَقها السابق). قلت إنني سألحق بها كبيرَ ضيرٍ إذا ما انتزعت منها تلك الحكايات الجميلة عن الملك كلافيس، والتي تجلّت فيها على نحو ممتع وطيّع عبقرية شاعرنا رونسار في قصيدته الشهيرة «**لا فرانسياد**»[41]. إنني مدرك

لما ترمي إليه، وأعرف حسّه المرهف وأنا أدرى بفضائل الرجل.
ولسوف يحرِص على رفع الراية مثل حرص الرومان على دروعهم،

تلك «الدروع التي أُلقيت من السماء إلى الأسفل»،

والتي يتكلّم عنها فيرجيل. ولسوف يحقق نفعاً من قارورتنا المقدسة(42)، مثل النفع الذي حققه الإغريق من سلّة أريشتون(43).

(41) تلك هي الصفحة التي يرجع إليها الذين يدعمون، مثل أرمانغو، الرأي القائل إنّ كتابة المقالة ليست كلها بقلم لا بويسي. وواقع الأمر أنّ رونسار لم ينشر عمله الشعري **لا فرانسياد** (*La Franciade*) إلا عام 1572. وهنالك تأييد للرأي القائل إنّ شهرة شعراء لابلياد من أمثال بايف ودو بلاي لم تكن راسخة أيام شباب لا بويسي. ومع ذلك فإن رونسار، وفق ما يرى أوليفييه دو ماني، قد وضع تصوّراً لقصيدته الملحمية في حدود عام 1550 وتحدّث فيها إلى أصدقائه. وفضلاً عن ذلك فإن أولى قصائد دو بلاي تعود إلى عام 1549، وقصائد بايف إلى 1552، فيسعنا التسليم إذاً بأنّ لا بويسي قد اطّلع عليها وهو طالب في أورليان واستطاع أن يكتب عنها ملحقاً بالكتابة الأولى للمقالة.

(42) المقصود بذلك قارورة الزيت المقدّس الذي يُستخدَم في بعض الطقوس.

(43) أريشتون (أريختون): ملك خرافي في أثينا في القرن السادس عشر ق. م. يُنسبون إليه اختراع العربات، لأنّ جسده كان نصف إنسان ونصف أفعى. وقد جاء في أثينيات المؤرخ بوزانياس: Pausanias, *Pausaniae, descriptio Graeciae. Recognovit et praefatus est Ludovicus Dindorfius*, bibliotheca graeca (Parisiis: Firmin Didot, 1845), p. 24, كيف أنّ الربّة مينيرفا، بعد أن أودعت الصبي في سلّة، وضعتها في حراسة أغلور وشقيقاتها، بعد أن حظّرت عليهنّ النظر إلى ما بداخلها، فلم يتقيّدن بذلك، وكانت عقوبة فضولهنّ رهيبة. وكانت أسطورة «سلّة أريشتون» معروفة في القرن السادس عشر par Ovide et aussi par le texte du *Roland furieux* (Lodovico Ariosto, *Roland furieux*, chant XXXVII, strophe 27).

وسوف يتكلّم عن شعاراتنا مثلما يتكلّمون هم عن زيتونتهم التي يزعمون أنها لاتزال قائمة في برج مينيرفا. وسوف أكون جريئاً حتى التهوّر إذا ما عزمت على تكذيب كتبنا وأن أهيم هكذا على دروب شعرائنا. وفي عودة إلى موضوعي الذي بالغتُ في الابتعاد عنه، من غير أن أعرف كيف، أتساءل: أليس واضحاً أنّ الطغاة قد جهدوا، من أجل تثبيت حكمهم، **في تعويد الشعب ليس على الخنوع والعبودية فقط بل على عبادتهم أيضاً؟** إنّ كلّ ما قلت حتى الآن عن الأساليب التي استخدمها الطغاة للاستعباد، لم تُطَبَّق إلا على الشعب الفقير الجاهل **.وأصل في بحثي الآن إلى نقطة، تشكّل في نظري الدافع والسرّ الكامن وراء السيطرة، والدعم والأساس لكل طغيان، فواهمٌ كلّ الوهم من يظنّ أنّ فؤوس الحرب والحرس والمراصد تؤمّن حماية للطغاة، فهم يستخدمونها، في اعتقادي، شكلاً وترهيباً، أكثر مما يثقون بها،** فرماة السهام يسدّون مداخل **القصور** أمام التعساء الذين **لا يملكون أي وسيلة إيذاء، لكن ليس أمام الجسورين المسلّحين.** ونرى بكل يسر أنّ عدد الأباطرة الرومان الناجين من الخطر، بفضل رماتهم الذين هبّوا لنجدتهم، أقلّ بكثير من عدد الذين قُتِلوا على أيدي أولئك الرماة أنفسهم. وليس هؤلاء عصاباتٍ من الناس على الخيول، ولا هم كتائب مشاة، وليست الأسلحة هي التي تحمي الطاغية، وإنّما هم على الدوام (وَ لَكَم يشقّ علينا أن نصدّق ذلك، إلا أنها الحقيقة عينها) أربعة رجال أو

خمسة يساندونه ويُخضِعون له البلاد كلها. لقد كانت الحال دائماً على هذا النحو: خمسة رجال أو ستة وجدوا لدى الطاغية أُذناً صاغية فاقتربوا بأنفسهم منه، أو قام هو باستدعائهم ليكونوا شركاء له في عمليات بطشه، وندماءه في ملذاته، وقوادين في فجوره والمنتفعين من عمليات نهبه. ويتحكّم هؤلاء الستة بستمئة رجل، فيعملون على إفسادهم مثلما أفسدوا الطاغية. ويتحكّم الستمئة هؤلاء

بستة آلاف تحت إمرتهم فيدرّبونهم التدريب اللائق. إنهم يوكلون إليهم ولاية المناطق أو الحفاظ على الشؤون المالية للإمساك بهم عبر جشعهم أو بطشهم، وذلك من أجل أن يدرّبوهم في الوقت المناسب فيرتكب هؤلاء من جانبهم من الشرور ما يجعلهم عاجزين عن الثبات إلا في ظلّهم، ولا التملّص من القوانين والعقوبات إلا بفضل حمايتهم. وإنّ سلسلة الذين يتبعونهم لكبيرة. ولسوف يرى من يرغب في حلّ خيطانها، أنّ المقيّدين إلى الطاغية بتلك السلسلة المتلاحمة ليسوا ستة آلاف بل هم مئة ألف بل ملايين. وهم بذلك يشبهون ما يقول هوميروس على لسان جوبيتر الذي يتبجّح قائلاً إنّه لو سحب تلك السلسلة لاستجرّ إليه كل الآلهة. من هنا جاءت زيادة سلطة مجلس الشيوخ في عهد يوليوس قيصر، وإنشاء وظائف جديدة وتأسيس دوائر جديدة، فليس المقصود إعادة تنظيم العدالة، وإنما تقديم أشكال دعم جديدة للطغيان. ومجمل القول إنّ الحال

يصل، عبر الأموال والنِّعم التي يغدقها عليهم الطغاة، إلى حدّ أنّ الذين يؤمّن لهم الطغيان المكاسب يقاربون بعددهم أولئك الذين يعشقون الحريّة. ووفقاً لما يقول الأطباء فإنّ مجرّد ظهور تورّم في جسمنا، من غير أن يطرأ عليه أيّ تغيّر ظاهر، يجعل الأخلاط تتوجّه صوب ذلك الجزء المشبوه. كذلك هي الحال حينما يتحوّل أحد الملوك إلى طاغية، فإنّ كلّ ما في المملكة من شرّ ومن حُثالة، ولا أتحدّث عن طغماتٍ من صغار اللصوص والسفلة الذين لا يقدّمون ولا يؤخّرون بشيء في مسيرة البلاد، بل أقصد أولئك المسكونين بطمع شديد وجشع متوثّب، فيتجمّعون من حوله ويمدّونه بالدعم لينالوا نصيبهم من الغنيمة، ولكي يكونوا في ظلّ الطاغية الأكبر،عصبة من الطغاة الصغار.

هكذا هم كبار اللصوص ومشاهير القراصنة، فأولئك يجوبون

أرجاء البلاد وهؤلاء يطاردون المسافرين[44]. بعضهم ينصب كميناً والبعض الآخر يقفون بالمرصاد. البعض يعتمد القتل والبعض الآخر يقوم بالسلب. وعلى الرغم مما بينهم من أفضليات، بحيث يكون البعض خدّاماً والبعض الآخر زعماء عصابة، فليس بينهم في نهاية المطاف من لا يحقق نفعاً، ولئن لم ينل الغنيمة الكبرى فلا بدّ له من أن ينال شيئاً من الفُتات. قيل إنّ القراصنة الصقليين[45] تجمّعوا

بأعداد كبيرة حتى استلزم الأمر قيام بومبيوس الكبير بإخضاعهم. وإنّهم اجتذبوا إلى حلفهم عددا لا يُستهان به من المدن الجميلة والكبيرة، التي كانوا يلوذون بمرافئها لدى عودتهم من غزواتهم، فيكونون فيها بأمان مقابل إعطائها شيئاً مما نهبوا من غنائم. **وعلى ذلك النحو كان الطاغية يستعبد رعاياه، بعضهم عن طريق البعض الآخر.** لكن تحت حماية الذين ينبغي له أن يحتمي منهم، إنْ كانت لهم من قيمة. لكن سبق أن قيل بحق: إنْ شئتَ أنْ تشقّ الخشب فعليك أنْ تستخدمَ أسافين من الخشب نفسه. وتلك هي حاله مع قوّاسيه وحرّاسه وسيافيه. وليست المسألة لدى هؤلاء أنهم لا يعانون هم أنفسُهم من العذاب، إلا أنّ هؤلاء البائسين الذين تخلّى عنهم الله والبشر يرضون بمعاناة العذاب وبإلحاق العذاب، لكن ليس بمن يتسبّب بتعذيبهم هم، وإنما بالذين هم مثلهم في المعاناة من غير أن يستطيعوا شيئاً. وحين أتفكّر في هؤلاء الناس الذين يتملّقون الطاغية من أجل أن ينتفعوا بطغيانه وبعبودية الشعب، يتولاني الذهول حيال شرّهم بقدر ما تنتابني الشفقة حيال غبائهم، فهل يعني تقرّب المرء من الطاغية، سوى ابتعاده، والحق يُقال، عن الحرية، وبالآتي ارتمائه كلياً في أحضان عبوديته؟ فليدعوا مطامعهم جانباً بعض الوقت

(44) يترصّدون المسافرين لإسقاطهم عن جيادهم ونهبهم.
(45) هم بالأحرى القراصنة الصقليون الذين جاؤوا من شواطىء آسيا الصغرى.

وليتخلّوا بعض الشيء عن جشعهم، ثم فليتأمّلوا حالهم: سوف يرون بجلاء أنّ هؤلاء القرويين والفلاحين الذين يطؤونهم بأقدامهم ويعاملونهم معاملة المجرمين أو العبيد، سوف يرون أولئك الناس، كما قلت، على الرغم مما يعانون من سوء معاملة، سعداء أكثر منهم وأحراراً أكثر بشكل من الأشكال، فالفلاح أو الحرفي، مهما جرى استخدامه، يعود بريء الذمة بإطاعته الأوامر، لكنّ عين الطاغية تقع على الذين يحيطون به، محتالين، وهم يتسوّلون رضاه. وليس عليهم فقط أن ينفّذوا ما يأمر به، بل أن يفكّروا في ما يريد، وحتى أن يستبقوا في سبيل إرضائه، رغباته الخاصة. وليست طاعته وحدها بكافية، فلا بدّ لهم أيضاً من مجاملته. ينبغي أن تتقطّع أنفاسُهم، أن يضطربوا ويقلقوا، أن يُنهِكوا أنفسهم في تسيير شؤونه، ماداموا لا يستمتعون إلا بإمتاعه، ويضحّون بأذواقهم على مذبح ميوله فيقهرون نزعاتِهم ويتخلّوْن عن طبعهم. وعليهم أن يظلوا متيقّظين لكلامه ونبرة صوته ونظراته وحركاته: ينبغي أن تظلّ عيونهم وأرجلهم وأيديهم منشغلة انشغالاً متواصلاً بترصّد رغباته وتبيّن أفكاره، فهل في هذا حياة سعيدة؟ بل هل هذه حياة؟ وهل في الدنيا ما هو أشقّ احتمالاً من هذه الحال، ولا أقول بالنسبة إلى كل رجل ذي بسالة، بل حتى أيضاً لكل من لديه الحدُّ الأدنى من الحسّ السليم أو حتى شكلُ إنسان؟ وهل من وضع يفوق في شقائه ذلك النمط من العيش، المتمثل في أن لا يملكَ المرء شيئاً لذاته وأن ينال من سواه راحته وحريته وجسده وحياته؟

لكنهم يرغبون في الخدمة سعياً وراء تكديس الأموال: كأنّما بوسعهم أن يكسبوا شيئاً يكون ملكاً لهم، ماداموا عاجزين عن القول إنّهم يملكون أنفسهم. وهم يرغبون في جعل أنفسهم مالكين للأموال، كأنما بوسع أحد أن يملك شيئاً خاصاً به في ظل حكم

طاغية، متناسين **أنه ينتزع كلّ شيء من الكلّ**، وعدم ترك شيء يصلح لأن يكون ملكاً لأحد. لكنهم يرون، مع ذلك، أنّ الممتلكات هي التي تجعل الناس تابعين لبطشه. وأنه ما من جريمة تستحق الإعدام، حسب رأيه، مثل امتياز الغير، فهو لا يهوى سوى الثروات، ولا يهاجم سوى الأثرياء. بيد أنّ هؤلاء يأتون إليه خانعين مثلما تأتي الخراف لتمثل بين يدي الجزار، وهم ممتلئون صحة وشبعاً كأنما ليثيروا شهيته. ولقد كان على أولئك المفضّلين ألا يتذكّروا الذين كسبوا الكثير من تقرّبهم إلى الطغاة، على قدر تذكّرهم الذين، وقد أُتخموا شبعاً لبعض الوقت، ما لبثوا أن فقدوا بعد فترة قصيرة أملاكهم وحياتهم. وليس عليهم تذكّرُ العدد الأكبر ممن كسبوا الثروات، على قدر تذكر العدد الضئيل ممن احتفظوا بها، فلنستعرض كل التواريخ القديمة ولنستحضِرْ تلك التي تحتويها ذاكرتنا، نجدْ كم عدد الذين توصلوا بأساليب دنيئة لإسماع أصواتهم للأمراء، إما عن طريق تملّق نزواتهم الفاسدة، أو عن طريق الإفراط

في استغلال سذاجتهم، ليؤول بهم الأمر إلى القضاء سحقاً على أيدي أولئك الأمراء أنفسهم، وبقدر ما وجدوا سهولة في تربيتهم، انقلبوا عليهم وبطشوا فيهم. بين المقربين الكثيرين من ملوك أشرار، عدد قليل لم يعان من وحشية الطاغية؟ بل إن أحداً لم ينجُ من طغيانه، وقد كانوا في السابق يوغرون صدره حقداً على الآخرين. غالباً ما اغتنوا في كنفه من أموال الغير المنهوبة، وها هم يغنونه من منهوباتهم الخاصة.

وحتى الناس الصالحون ـ يقع للطاغية أحياناً أن يحبهم، فمهما بلغوا ارتقاء في الحظوة لديه، ومهما تكن رفعةُ فضيلتهم ونزاهتُهم (وهي الشيم التي تفرض احترامهم حتى على الأشرار حين يرونهم عن كثب)، أقول لا يسع أولئك الناس الصالحين المكوثُ بالقرب

من الطاغية، فلا بد من أن يشعروا بالألم المشترك وأن يَخْبَروا الطغيان على حسابهم. تلك كانت حال سينيك وبوروس وترازياس[46]: ذلك الثالوث من الناس الصالحين الذين شاء سوء طالع الاثنين الأولين منهم الاقتراب من طاغية أوكل إليهما تصريف شؤونه. وكان الاثنان محببين لديه، وعلى الرغم من أنّ أحدهما تولى تربيته، وكان يَعتبِر أشكال الرعاية التي أحاطه بها في طفولته عربونَ صداقة، أفلا يُعتَبَرُ أولئك الثلاثة الذين قُتِلوا على أبشع صورة، أمثلة

كافية على ضآلة الثقة بأن يصدر فعل رعاية من سيد شرير؟ وأي صداقة في الواقع يمكن لنا أن ننتظرها من ذاك الذي بلغت به قسوة القلب حد كراهية مملكة بكاملها، لا تفعل سوى إطاعته، ومن كائن لا يعرف الحب فيعمد إلى إفقار نفسه وتدمير إمبراطوريته الخاصة؟ والحال أننا إذا ما شئنا القول إنّ سينيك وبورّوس وترازياس لم يعانوا ذلك الشقاء إلا لأنهم كانوا أناساً صالحين، فلنبحث باهتمام في محيط نيرون نفسه: نجدْ أنّ كل الذين كانوا ينعمون بخيراته والذين حافظوا على مواقعهم بفضل شرورهم، لم تكن نهايتهم أفضل. هل من سمع عن عِشقٍ جنوني أو عن هوى جامحٍ وعنيدٍ، أو رأى يوماً رجلاً متعلّقاً بامرأة تعلّق ذلك الطاغية بالمرأة بوبيه[47]؟ كانت النتيجة أن دسّ لها السمّ بنفسه. ولقد قامت أمّه أغريبينا[48]، في سبيل أن يصل إلى العرش، بقتل زوجها كلاوديوس. ولم تتوانَ عن أي مبادرة

(46) سينيك هو الفيلسوف الرواقي، وبورّوس هو مؤدّب نيرون، وترازياس عضو مجلس الشيوخ في روما. ويشترك الثلاثة في أنّهم كانوا مستشارين لنيرون وفي أنه اتهمهم بالخيانة، فحُكِم على بورّوس بالسجن، في حين انتحر كلّ من سينيك وترازياس.

(47) بوبيه هي خطية نيرون، ثم زوجته، وقد قتلها. رَفَسَها حسبما قيل عام 65.

(48) أغريبينا (الصغيرة) هي والدة نيرون. تزوّجت عمّه الإمبراطور كلاوديوس، فكان زوجَها الثالث. وقد جعلته يتبنى ابنها، ثم دسّت له السمّ، ليرتقي نيرون إلى العرش، فقام نيرون في ما بعد بقتلها.

تكونُ في صالحه. ومع ذلك فإنه هو ابنها، هو رضيعها الذي جعلت منه امبراطوراً من صنع يدها، قد انتزع منها حياتَها من بعد أن أساء معاملتها طويلاً. ما من أحد أنكر أنها كانت تستحق تلك النهاية، فيما لو جاءت على يد أي واحد آخر. هل من إمبراطور آخر ليّن العريكة وأكثر بساطة، بل أكثر غباء، إذا ما صحّ القول، من الإمبراطور كلاوديوس؟ هل كان من أحدٍ سواه خاضعاً لسيطرة امرأة مثل خضوعه هو لسيطرة ميسالينا[49]؟ ومع ذلك فقد سلّمها إلى الجلاد بيده. إنّ الطغاة الحمقى يظلّون حمقى. حتى لا يسعهم فعل الخير أبداً. لكن لست أدري في النهاية، كيف تستيقظ لديهم تلك البقية الباقية من العقل لكي يتصرّفوا بوحشية حتى حيال ذويهم. وإننا لنعرف بما فيه الكفاية كلمة ذاك الذي، حين رأى نحرَ زوجته مكشوفاً، وهي المرأة التي كان يمحضُها حباً خالصاً، حتى قيل إنه لا يستطيع العيش من دونها، وجّه إليها ذلك الإطراء الرائع: «إنّ هذا العنق الجميل سوف يُقطَع على الفور، إذا ما أصدرت أمري»، فهذا هو السبب الذي جعل معظم الطغاة القدماء يُقتَلون على أيدي غلمانِهم المفضّلين: بسبب معرفتهم بطبيعة الطغيان، لم يكونوا مطمئنّين قط لإرادة الطاغية وكانوا حذرين من بطشه. هكذا قُتِل دوميسيان بيد إيتيان، وقتل كومود بيد إحدى عشيقاته، وقتل كاراكلا على يد قائد المئة العسكري بتحريض من ماكرينوس، وكذلك كانت حال الآخرين جميعاً تقريباً[50].

لا جَرَمَ أنّ الطاغية لا يُحِب أبداً وليس محبوباً أبداً، فالصداقة

(49) كانت ميسالينا (15 - 28) زوجة الإمبراطور كلاوديوس الرابعة، وهي أمّ بريتانيكوس وأوكتافيوس. وقد ذاعت شهرتها البائسة بسبب حياتها المتهتكة.

(50) حكم الأباطرة دوميسيان وكومود وأنطونين (أو كاراكلا) على التوالي من 80 إلى 96، ومن 180 إلى 192، ومن 211 إلى 217.

اسم مقدّس، إنّها شيء جدير بالتبجيل. ولا وجود لها إلا بين الناس الطيبين، فهي تنشأ عن وِدٍ متبادل ولاتدوم بحسن الأفعال على قدر ما تدوم بالاستقامة. إنّ ما يجعل صديقاً موضع ثقة الآخر، إنما هي معرفته بنزاهته. أما ضماناته فهي عفويته وإخلاصه وثباته، فلا مجال لنشوء صداقة حيث يقوم البطش والغدر والظلم وإذا ما التقى الأشرار، فإنهم لا يؤلفون مجتمعاً بل مؤامرة. وهم لا يتحابّون بل يخشى بعضهم بعضاً وليسوا أصدقاء، بل هم متواطئون.

ومن الصعب، حين لا يكون الأمر كذلك، أن نجد لدى الطاغية حباً موثوقاً، ذلك أنه وهو فوق الجميع وليس له من مثيل، فهو واقع مسبقاً في ما وراء حدود الصداقة، فالصداقة تزدهر في المساواة، وهي متوازنة دوماً في مسيرتها، فلا تختل أبداً. لذا يقوم هنالك، كما يُقال، نوع من حسن النيات بين اللصوص لدى اقتسام الغنيمة. لأنهم يكونون متساوين جميعاً آنذاك ورفقاء. ولئن لم يكونوا متحابين، فإنّ بينهم على الأقل خشية متبادلة، فلا لايرغبون في الإقلال من قوّتهم عن طريق الاختلاف. أما المقرّبون إلى الطاغية فلا يسعهم الركون إليه أبداً لأنهم علّموه بأنفسهم أنّ بوسعه أنْ يفعل كلّ

شيء، وأنه غيرُ ملزم بأيّ حق أو واجب، وأنه متعوّد ألا يكون حق إلا لإرادته، وأنه بلا نظير وأنه سيد الجميع. أوليس مزرياً، بعد ذلك الفيض من الأمثلة الصارخة، وبعد معرفة ذلك الخطر الراهن جداً، ألا نرى أحداً راغباً في التعلّم من مصائب الغير وأنّ عدداً كبيراً من الناس مازال يتقرّب اليوم بطيب خاطر من الطغاة؟ وأنْ ليس هنالك من واحد يتمتع بالفطنة والشجاعة، ليقول لهم ما قال الثعلب في تلك الحكاية[51] للأسد المتمارض: «كان بودي أن أزورك في

(51) المقصود حكاية إيسوب **الحصان والأسد** (*Le Cheval et le lion*) التي عاد لا فونتين فاستوحاها.

عرينك. لكنني أرى الكثير من آثار أقدام البهائم الداخلة، ولا أرى من أثر لأي منها وهي خارجة».

إنّ أولئك البائسين يرون كنوز الطاغية وهي تبرق، فيتأمّلون بكل ذهول لألاءَ بذخه. ويجتذبهم ذلك البريق فيقتربون من غير أن يلحظوا أنّهم يرمون بأنفسهم في لهيب نار لن تتوانى عن التهامهم. كذلك كانت حال الساتير الطائش في الحكاية الأسطورية، فقد رأى بريق النار التي سرقها بروميثيوس، فراقه المنظر حتى مضى لتقبيلها فاحترق. وهي أيضاً حال الفراشة التي تأمل في الحصول على شيء

من المتعة، فترتمي في النار وقد رأتها تلتمع، فتجد حينئذ، كما يقول الشاعر اللوكاني[52]، أنّ بوسعها أيضاً أن تحرق. لكن لنفرض أيضاً أن أولئك الظرفاء استطاعوا الإفلات من الذي كانوا في خدمته، إلا أنهم لن يفلتوا أبداً من يدي الملك الذي يخلفه، فإنْ كان صالحاً توجّب عليهم تقديم حساباتهم للتحقيق وأن يسلكوا جادة الصواب. وإنْ كان شريراً مثل سيدهم السابق، فلن يتوانى عن اتخاذ أعوانٍ مقرّبين أيضاً إليه، ليقوم هؤلاء وهم غير راضين باحتلال أماكنهم، بانتزاع كل أموالهم في الغالب، وحياتهم أيضاً، فهل من الممكن بعد ذلك أن يبادر أحد ما، حيال مثل ذلك الخطر وبذلك القدر الضئيل من الضمانات، فيقبل بأن يشغل ذلك الموقع المشؤوم ويتولى خدمة سيد على ذلك الجانب من الخطورة وفي وسط حافل بالكثير من صنوف المشقّة؟ فأيّ عناءٍ ذلك وأيُّ عذابٍ، يا إلهي! أنْ يكون المرء منشغلاً ليلاً ونهاراً بإرضاء رجل، وأن يكون حذراً منه فيخشاه أكثر من أي شيء في الدنيا. أن تكون عيناه في حالة من الترقّب الدائم،

(52) المقصود هو الشاعر بترارك، في «السونيتة» (*Sonnet 17*) وقد وُلد بترارك في لوكا، لذا يذكر نصّ المذكّرات «الشاعر اللوكاني».

وأذناه في إصغاء لأدنى نأمة، لتتوقّع من أين ستأتي الطعنة، وللكشف عن المكائد، ولسبر أغوار سحنةِ منافسيه، وتبيّن من هو الغادر. أن

يبتسمَ لكلّ واحدٍ وأن يكون حذراً من الجميع، ألا يكون له عدوّ معلن ولا صديق موثوق، **وأن يظهر على الدوام بوجه ضاحك في حين أن قلبه واجف.** وأن لا يقوى على أن يكون مبتهجاً ولا أن يجرؤ على أن يكون حزيناً. من المفيد حقاً أن نقدّر ما ينالهم من ذلك الألم المبرّح، وأنّ ننظر إلى النفع الذي يسعهم أن يتوقّعوه من عنائهم وحياتهم البائسة: ليس الطاغية هو الذي تُوَجَّه إليه تهمة الشعب بالتسبب بما يحلّ به من بلاء، بل إلى أولئك الذين يديرون دفّة الحكم. ونرى بالنسبة إلى هؤلاء أنّ الشعوب، والأمم، والجميع من غير استثناء، حتى أبناء الأرياف والفلاحين، يعرفون أسماءهم ويعددون رذائلهم، فيكدّسون حولهم آلاف الفضائح ويقذفونهم بآلاف الشتائم وآلاف السباب، فكلّ الدعوات وكل اللعنات تنصبّ عليهم. وتُعزى إليهم كلّ المصائب وكلّ الأوبئة وكل المجاعات. وإذا ما تظاهر أحدهم بكيل المديح لهم، فإنه يشبعهم لعنات من أعماق قلبه، ويعتبرهم أشد رهبة من الحيوانات المفترسة، فذلكم هو المجد، وذلكم هو العزّ الذي يجنون من تقديم خدماتهم لطغاة، لو أُتيح لكلّ واحد من أولئك الناس، أن يحصل على قطعة من جسدهم، لما اعتبر نفسه راضياً، ولا حصل على بعض مؤاساة عن عذابه. وحتى بعد موتهم، فإنّ الباقين على قيد الحياة لا يكفون عن تلطيخ أسماء مفترسي الشعوب[53] أولئك بحبر آلاف الأقلام والرّيش، ويُعمِلون في سمعتهم تمزيقاً في آلاف الكتب. بل يُصار إلى بعثرة عظامهم نفسها على يد الأجيال اللاحقة وإلقائها في

(53) يستخدم هوميروس هذه العبارة في الإلياذة مراراً لوصف بعض الملوك.

الوحل، كأنه عقاب لهم من بعد موتهم على آثامهم في حياتهم، فلنتعلّم إذاً، فلْنتعلّم فعل الخير. ولنرْفع عيوننا إلى السماء من أجل سعادتنا وحباً بالفضيلة، بل حباً بنعم الله القدير، الشاهد الأمين على أفعالنا والحاكم على أخطائنا. أما وأنّه ما من شيء يعادي الله الصالح والمحب للبشر مثل الطغيان، فإنني أرى من جانبي ـ ولا أحسبُني مخطئاً ـ أنه يحتفظ عمداً في ذلك الموقع من العالم السفلي، بمكان مخصص للطغاة وأعوانهم، لينالهم العذاب المناسب[54].

(54) لم يكن الاستنتاج متوقعاً، فهل هو بند حذر وحكمة، أم إضافة من ريشة أجنبية؟...